

ՇԵՄՈՒԹՈՆԻԿ EKONOMISTI

Նախնադաստիարակական և անալիտիկական լրագրություն
International Scientific - Analytical Journal

3

2019

ԺՄԹՈՒՆ – VOLUME

XV

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

ეკონომისტი

EKONOMISTI

2019

3

ბოლო-VOLUME

XV

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

*რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. კიკოდის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.*

**Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, გივი ბედიანაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერუღავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგოხია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, პაატა კოლუაშვილი, ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, თეიმურაზ შენგელია, ნოდარ ჭითანავა, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი **მამუკა ხუსკივაძე**

პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი **თეა ლაზარაშვილი**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ფრენკ არაუჰო (პროფესორი, ფილოსოფიის დოქტორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი ბერკლი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი დევისი, (კალიფორნია, აშშ)), ლარისა ბელინსკაია (ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), სიმონე გუერჩინი (ფლორენციის უნივერსიტეტი), ბარნი ერედია (პროფესორი, საგანმანათლებლო კონსორციუმ ინსტიტუტის პრეზიდენტი (ქ. აპტოსი, კალიფორნია, აშშ), ვოლფგანგ ვენგი (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილეტი (კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (ვილნიუსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის სკოლა), სტივენ კოენი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, მდგრადი მენეჯმენტის სკოლის დირექტორი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ჯეფრი საქსი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, გაეროს მთავარი მრჩეველი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ)), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პეპერდაინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპნიცკი (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი), ადამ ნიუმენ ტიორნერი (მენეჯმენტის პროფესორი, ლესტერის უნივერსიტეტი (ლესტერი, დიდი ბრიტანეთი)).

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Professors:

Ramaz Abesadze (Editor-in-chief), Yuri Ananiashvili, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Eter Kharashvili, Paata Koghuashvili, Alfred Kuratashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili, Ushang Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze.

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics **Mamuka Khuskivadze**

Executive Secretary – Doctors of economics **Tea Iazarashvili**

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Frank P. Araujo (Professor, PhD at University California at Berkeley, University California at Davis), Larisa Belinskaia (Vilnius University), Steven Cohen (Professor at Columbia University, Director of the Master of Science in Sustainability Management (New York, USA)), Barney Eredia (Professor, President at Educational Consortium Institute at Aptos (CA, USA)), Ruslan Grinberg (Institute of Economics of RAS), Simone Guercini (University of Florence), Eldar Ismailov (Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (International Business School of Vilnius University), Slavomir Partycki (The John Paul II Catholic University of Lublin), Jeffrey D. Sachs (Professor at Columbia University, Senior UN advisor (New York, USA)), Galina Savina (Kharkiv Technical University), Dmitri Sorokin (Institute of Economics of RAS), Darrol J. Stanley (University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitskyy (Taras Shevchenko National University of Kyiv), Adam Newman Turner (Professor of Management at Leicester University, The United Kingdom (UK)), Wolfgang Weng (Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Claremont Graduate University).

ს ა რ ჩ ე ვ ი - C O N T E N T S

ეკონომიკური განვითარება: საქართველოს ეკონომიკა – ECONOMIC DEVELOPMENT: THE ECONOMY OF GEORGIA

Ramaz Abesadze – Problems of economic development and economic growth in Georgia 6
რამაზ აბესაძე – ეკონომიკური განვითარებისა და ეკონომიკური ზრდის პრობლემები საქართველოში 18

საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკა – ECONOMICS OF FOREIGN COUNTRIES

Dahl Martin, Bokajlo Justyna – The Role and Significance of Germany in the International Arena in the 21st Century 34
დალტ მარტინი, ბოკაჯლო იუსტინა – 21-ე საუკუნეში საერთაშორისო ასპარეზზე გერმანიის როლი და მნიშვნელობა 48

ზოგადი ეკონომიკური თეორია – GENERAL ECONOMIC THEORY

Альфред Кураташвили – Теория верховенства интересов народа – определяющая научная основа социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса 49
Alfred Kuratashvili – Theory of Supremacy of Interests of People – A Defining Scientific Basis of Social Orientation of Functioning of Economy and Business (Expanded Summary) 58
ალფრედ კურატაშვილი – ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორია – ეკონომიკისა და ბიზნესის ფუნქციონირების სოციალური ორიენტაციის განმსაზღვრელი მეცნიერული საფუძველი (ვრცელი რეზიუმე) 61

მწვანე ეკონომიკა – GREEN ECONOMY

Vakhtang Burduli – Imperatives and Directions of Development of "Green" Economy and its Interaction with Innovative Economy 63
ვახტანგ ბურდული – მწვანე ეკონომიკის განვითარების იმპერატივები და მიმართულებები და მისი ურთიერთკავშირი ინოვაციურ ეკონომიკასთან 82

დოქტორანტებისა და მაგისტრანტების სამეცნიერო ნაშრომები SCIENTIFIC WORKS OF DOCTORAL STUDENTS AND UNDERGRADUATES

Bashir Hajiyeв – Green Tourism as an Important Component of the Transition to a Green Economy 108
ბაშირ ჰაჯიევი – “მწვანე” ტურიზმი, როგორც “მწვანე” ეკონომიკაზე გადასვლის მნიშვნელოვანი კომპონენტი (რეზიუმე) 114
ხათუნა თაბაგარი – კავკასიის ეკონომიკური მნიშვნელობა უახლოეს მომავალში (ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მაგალითზე) 116
Khatuna Tabagari – Economic and Energy Importance of Caucasus in Near Future (Expanded summary) 122

ეკონომიკური განვითარება: სტრატეგიული ეკონომიკა – ECONOMIC DEVELOPMENT: The ECONOMY OF GEORGIA

Ramaz Abesadze

Doctor of Economy, Professor

PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN GEORGIA

Summary. In this work is proposed some considerations about further development of Georgian economy. The focus is made on the innovative way of economic development as well as on existent acute problems of the modern stage such as are: unemployment and poverty, sustainable development, problems of energy sector, the exchange rate of national currency, a negative trade balance and so on.

Key words: *Economic Development, Economic Growth, Innovations, Development Strategy, Energy, Small Business.*

Introduction

More than a quarter of century ago in Georgia's economic had begun the process of transformation, but creation of a completed market economy has failed, because there were not only the objective conditions, but also the common mistakes had been done, namely: on the initial stage of transformation, by state was provided the wrong domestic and foreign policy, the economic reforms were incomplete and non-systematic; it was chosen the wrong path of reforms. The path of innovative development of economy had been completely neglected; incorrect monetary-credit policy was following after introduction of transitional currency- coupon; less attention was given on development of small business; during the years were neglecting problems of countryside areas; were endeavored the principles of inviolability of private property (which is the corner-stone of market economy); ineffective measures to combat criminal elements during the decades; misinterpretation and wrong implementation of the liberal policies; ineffective usage of significant international aids; the serious mistakes made during the process of privatization, and etc.

It should be particularly noted that for nowadays the market infrastructure (commodities, stock and labor markets, insurance services, investment institutions, marketing, engineering, consulting and information services, etc.) is underdeveloped as so as is a rather unprogressive the economic path (industrial and agrarian sectors). It's on a low level development of small business, export exceeded import on several times and so on) as well as the social structure of country is a weak (still is not formed a strong middle class, is quite high unemployment rate and poverty levels and so on) [Abesadze R., 2016].

Economic development and economic growth

At first, it should be noted that the terms ‘economic development’ and ‘economic growth’ are treated as a process in economics and not as economic disciplines like they are studying. In spite of that, these categories are different from each other in economic literature (beginning by Joseph Schumpeter), at least, in practice (and often also into scientific works) they, both, use in the same sense - if economic growth occurs, it is considered that economic development also grows. And vice versa, if economy downturns it means that to talk about economic development is nonsense, which is incorrect, because economic growth means an enlargement of quantification of economy scale, and economic development is shifting to its qualitatively new, more perfect state. For example, the increasing number of mobile phones and usage of new technological generations of them expresses the economic development. Despite of the significant differences, there is a great interrelationship between these two processes - economic development creates not only qualitative improvement of economics, but also its quantitative growth indefinitely. Economic growth creates not only the qualitative robustness, but also it enlarges indefinite factors of economic development. The economic growth is one of the main factors of economic development, but it is possible that they exist without each other, separately. The good examples of it are the economic systems that existed in pre-industrialization period like a traditional economic system and the post-communism transformation. In the first case, the enlargement of landscape and/or economic development during the thousands of years had been realized almost without any qualitative changes in economic development. In the second one, in majority of the post-communist countries, not only in the period of economic growth, but even during the economic recession had been happened a real economic development, because their current economic system was changing to a more progressive (market economy), the new institutions were entering in their reality like the physical and human capital, technologies, and etc.

Historically, in the process of growing up the well-being of mankind, the economic growth played a crucial role, but after beginning of significant changes in economy, the role of economic growth diminished and the role of economic development increased, especially in the modern stage. It is possible to formulate the following regularity: **the increasing of well-being of humans is increasingly dependent on economic development that is more based on the progressive changes in economy rather than on economic growth. During the low level of economic growth, and even on zero level of it, it is possible to growing the comfort and profitability of society.** At the modern stage, economic development replaces the importance of economic growth. The following regularity has been established: **the products of the same value (GDP, MAP) can bring more prosperity in this year than in previous ones.** All these issues are due on increasing improvement of quality of existing prod-

ucts, the removal of obsolete production and technologies and introducing of new, previously unknown, types of them. There is also another important pattern of economic development: **the concomitant process of economic development is economic decline**. Originally, it is expressed primarily in the elimination of obsolete equipment and consumer products (outdated wood-working, stone and metal tools, equipment, and etc.), this is absolutely normal for modern stage: competition that forces entrepreneurs to increase productivity and reduce the prices; in the process of producing production as well as the physical characteristics of them are changed, the mass of the manufactured product becomes "lighter" (for example, changing of metal details to plastics, and etc.); there is also a quantitative decrease in production line of some kinds (for example, combining a copier, a scanner and a printer into one tool, and many other); the limitation of resource availability has been requiring the rational usage of non-renewable natural resources, in order to sustain them as long as possible (reducing of capital, materials, energy efficiency, etc.); sustainable economic development, interconnection between nature and society requires that economic growth being actively online with processes of re-production in nature; the Earth's overpopulation and the empowerment of women, by resulting is a decline in birth rates and consequently a decrease in population growth rates, and etc. All these processes lead to economic decline which in turn is aimed at reducing economic growth rates. In particular, computer usage in economy leads to a significant reducing of resources per unit of production. Of course, economic downturn does not mean that economic growth will be eventually stopped. Economic development gives rise to the new opportunities for economic growth. In future, relationship between these two processes of economic development will be depended on the emergence of new opportunities in nature and their technology usage. Economic development, in the final report, should lead to increase public welfare which is reflected not only in income per capita growth, but also in the gradual equalization of income among population that really has been increasing the comfort of mankind.

Main direction of economic development of Georgia

Therefore, at the modern stage, increasing the well-being of people is more conducive to economic development than on economic growth. However, the economic growth also plays an important role, especially in the developing countries. Although, it is noted some positive regularities: **in the developing countries, it will be necessary less time for reaching the well-being that nowadays exists in the developed countries, because they can use for free the production, technics and technologies which are created in developed world and a lot of efforts and time were spent for that process. The main issue is that the concrete country should use these possibilities and orient the own route to economic development.** The practice shows that countries which have positive results in the process of making qualitative changes

and countries that could create the innovative economies are succeeded, and those that have failed in that case have nowadays a low living standards. It's a pity fact that Georgia is among them.

Eradication of deficiencies in Georgian economy and failure to follow the right path can't only being achieved through inertia. As the experience of developed and advanced post-communist countries shows, after the restoration of independence, the main focus should be made on the qualitative improvement of economy that is based on the construction of innovative economy, but even nowadays, the situation here is very unenviable. Namely: **the scientific potential of country is in a deplorable condition:** despite of some growing, the salary of scientists is on a low level, due to which the number of scientists has decreased and all scientific fields have become not prestigious; is rather underdeveloped the system of granting, there is too poor conditions of the material bases of science, and etc; **The serious transformation is required in a system of secondary, higher, vocational training and continuing education; the system for transferring scientific research services and the results of research is rather underdeveloped; there are no any mechanisms to facilitate the diffusion of technologies; the level of SME development is in a low level. There is no infrastructure that is supporting the small and innovative enterprises; there is no relevant comprehensive legislative framework and incentive system for innovation development, finance, taxation and other mechanisms; regional innovation activities are particularly neglected; donors are not supported in the process of further implementation of realized projects, that leading to zero their future activities; there is no a real connection between science, business and the state which is a key requirement of innovative economy; the governmental and business orders for scientific research is on a very low level; almost don't exist innovations that are based on their own research and implementation; the comparative innovations are only implemented into communication and information technologies sectors; there are many other factors deterring the introduction of new technologies – the lack of knowledge and political will as so as we have not seen the institutional support, scarcity of financial resources; there are political and social tensions, and much more.**

The economy of our country can mainly be described as non-innovative. The country does not have a clear innovation policy - an appropriate strategy and mechanisms of state regulation.

The progress of community is inextricably linked to innovation. It has made unprecedented progress in all areas of human activities and living circumstances. It can be said that the process of economic development is the process of innovation in all elements of the economic system. Innovative economics is based on knowledge, innovation flows, technologies, information, institutions, human capital, manufactures,

products, and etc. The process of development perfection should be focused on the intellectual work of scientists and innovators and not only just onto capital bases.

What is needed for real formation of innovative economy? At the first of all, it is necessary to elaborate the “Strategy for Innovative Development of Georgian Economy”, and on this basis should be prepared the “Plan for Innovative Development of the Georgian Economy”.

The strategy should define the country's innovation policy and development directions of the innovation system. These directions are: **1. Enhancing the scientific potential. 2. Improvement of educational system. 3. Establish a close and permanent linking relationship between science, business and government. 4. Improvement of scientific research services system. 5. The formation of a knowledge economy. 6. Development of innovative infrastructure (universities, research institutes; techno-parks; business incubators; clusters, small innovation enterprises, innovative technology centers; consulting firms; telecommunications networks; financial instruments, including venture capital, and etc.). 7. Revitalization and development of regional innovation activities. 8. Creating an environmental conductivity to innovation (benefits, tax benefits, risk insurance, etc.) 9. Creating the support mechanisms for implementing donor project outcomes. 10. Formation of a system for better usage of foreign credits and aid. 11. Creation of supportive mechanisms for development competitive entrepreneurship. 12. Maximizing usage of high-tech capabilities and other issues that will be identified during the strategy work.**

The country's innovation system must be able to generate and/or import innovations. Firstly, priority should be given to importing innovations and then to conducting research based on their own research, otherwise, the competitiveness of our country always will be on a low level, because it is a leading point of a negative trade balance and has been endangering the national currency.

The Innovation Development Plan of Georgia should be prepared in accordance with concrete periods, outlining the main priorities, implementers and instruments for innovation development on each its stage. It should be noted that such strategies and programs have been developed by almost all the post-Soviet countries.

The strategy should not be prepared and developed by one or more individuals, but should be involved the full potential of the country: central and local governmental bodies, universities, research institutes, business representatives. Development should be guided by the national government, otherwise, the strategy cannot justify its purpose.

Naturally, the strategy should be based on firm adherence to market principles, further refinement of the market mechanism, and reflect the modern processes of the world economy, above all, it should be based on sustainable development, a "green" and "circular" economies.

It is positive issue that the current government recognizes the needs for building an innovative economy and is taking some steps in this direction, for example: has been adopting a law on innovation; the Ministry of Economics and Sustainable Development of Georgia has established the Agency for Innovation and Technology, the Research and Innovation Council. Georgia is the first country in south Caucasus where fab-labs are operated; the first technology park was also opened, and etc. However, all these steps are relatively fragmented, and the country's economy can mostly be described as a non-innovative economy. There is no explicating innovation policy in our country - an appropriate strategy and mechanism of state regulation.

It is a very important issue that Georgia's government has made a decision to increase funding for education (including science, of course !) is crucial, but any increase in the funding will not work smoothly. It should be implemented according to the priorities outlined in the Strategy and Plan. Many developing countries have had a bitter experience of wasting billions on education which only has increased the number of diplomas, but that has not affected their economy, as funding for the educational sector has grown without considering the state of economy and its development prospects. It should also be mentioned and always being in mind, that science is not a field of education, it is an independent issue – the basis of progress that is based on it. It is true that education increases professional community and the human capital of country, but it does not create a new knowledge. It's created only by scientific research and practice. The discoveries are made in science, the results of which are used in any fields of our life, including education, and which have led to the unprecedented progress of the whole society. Therefore science should be given a real priority, otherwise, the process of economic development will be without basis and the results will not be positive.

Also is important to build in Kutaisi the international technological institute that will be focused onto finding the answers of modern demands of science, technologies and educational system, but the higher educational institutions like this that should be there are working successfully only during the innovative economy. If the local economy is not in the high level in that term the specialists will be grown for other countries, and the scientific achievements that will be created there will be used by other states, and etc.

If formation of innovative economy will be have the fragmental character and not complex in that case the success won't be reached.

There are many examples of above mentioned arguments and they can be cited. For example, Japan, that began to build an innovative economy at the end of World War II, it was characterized by the active scientific, educational, and technical policies. However, initially the country's innovation system was based on overseas scientific and technical advances, a massive influx of technologies (licensing, joint ventures, participation in international research projects, etc.). At the same time, the active

development of its own scientific research was gradually reducing the usage of foreign scientific technical advances. Since 1960s, the large-scale of scientific-technical projects had been launched with participation of state, business and research institutes. In 1977, a software document was adopted - "For a Longer Perspective on Complex Scientific and Technical Fundamentals", which envisaged: the strengthening relations between government, scientific and business circles, and funding for scientific and technical activities; training of scientific staff and stimulation of fundamental science; development of science and technology in the concrete places; enhancing international scientific activities and more. Since 1980s, the course has been focused on maximizing self-sufficiency in scientific and technical activities and innovation that became the basis of economic strength for its own scientific and technical potential, and in which Japan has successfully revamped. Nowadays all scientific and technical projects adopted in Japan have outlined the following approaches: science, technic and technology are the basis not only of their economy, but also for development of mankind; ensuring harmony between science, business, the state and society; support of all people who have been working in science and technology sectors; to minimize the brain drain; increasing funding for scientific and technical projects; development of scientific-research infrastructure; stimulating the original thinking and creativity of scientists; intensification of international scientific and technical activities; to support scientific and technical development of the peripheral regions of country; activation of interconnections with companies, universities and research institutions; increasing, both, the scientific and technical potential and innovative potential [Avdokushin, 2017].

Nowadays, Japan is one of the leading countries in terms of development scientific-technical and innovation potential and humanization of economy. These processes have taken place in all developed countries and also in developing countries like China which builds an innovative economy.

Other existent acute problems of Georgian economy

The problem of poverty and unemployment. The experience of developed countries shows that the fastest way to solve these problems is to develop a small and medium-sized businesses that is impossible without the state support. Of course, the big business, itself, plays a great role in solving these problems, but it requires much more capital investment and its scope is relatively small. You can't build a large enterprise in every village. Also, the level of automation in the large enterprises is gradually increasing, but the number of employees per capita is decreasing, which is why the number of SMEs in developed countries already exceeds the number of large business employees, with more than half of the output produced.

The SME development assists: employment; establishing a Medium layer and thereby establishing social equality; identifying the entrepreneurial skills of country

and increasing the entrepreneurial potential; fixing the population; compared to large enterprises due to the large scale of its territory. The small enterprises can be established anywhere else, but not the large ones; economic stabilization and economic development through small innovative enterprises; economic growth. Its weaknesses towards market forces (resource and financial weakness, difficulty in making investments, etc.) necessitate the existence of effective mechanisms of state support. Many scholars and public figures nowadays agree on the need of the state's support for development the small business. Differences of opinion among the scholars are caused only by the forms and scales of state support for small business.

Practically, in every developed country, the peculiarities of state regulation of small enterprises are reflected in specific legislative acts: The Small Business Act (US); "The Basic Law on Small and Medium Enterprises" (Japan); The Cartel Rights (Germany), etc. In the case of small business, the basic principles of state policy in the market economy countries are very close to each other. For example, the most important factor for a small business in the United States is the creation of a support network that includes: financial, material-technical, information and consulting support. There are the principles of state support for small and medium-sized businesses were still in place during the Great Depression and World War II. The federal programs related to SME development dated in 1932. In that time the small businesses had been the main creators of the jobs. The Law on Small Business was adopted in 1942, and in 1953, a state Agency - The US Small Business Administration, which still exists and protects the interests of small businesses. Its activities are funded by the federal government, with branches throughout the country. It comprises by congressional committees and numerous special bodies in ministries, agencies, and local authorities. Its main functions are: assisting the business in obtaining credit and providing collateral support; information and technical support; the SME lending and subsidizing from its own budget [The state ..., 2012] ; operating not only the single programs; assisting in obtaining government licenses, for which it provides relevant certificates (this is a peculiar document showing the rights of small businesses to execute state orders); free consultations and seminars; usage of library, computers, internet, various reference books; business incubators and assistance in the Women's Business Center; assistance in the sale of products; stimulating the innovative activity of small businesses; venture financing, etc. [Abesadze R., 2008]. In addition to these services, in the United States there are numerous other state programsfor supporting SMEs as well as various tax concessions.

In order to increase employment, it is necessary to have a State Employment Service. Currently, the labor market in Georgia is extremely disastrous: there is no relevant infrastructure related to its functioning. Under such conditions, it is impossible to establish even the real picture of unemployment.

Energy problem. At first of all, the main focus should be made on the country's rich hydro and non-traditional energy resources, but under no any circumstances we must not refuse to build the large hydropower plants. When dealing with these issues, we will have to make some ecological concessions, of course. It should be kept in mind that the economy is booming and global energy supplies are gradually expiring. Of course, the painful demands of preserving national values must also be taken into account. Georgia has good conditions for acquiring the wind and solar energy as well as geothermal energy. In the future, the Black Sea energy resources can be also used. Where, along with chemical and hydrological resources, some other energy resources are represented in the form of seawater fuels - sulfur, hydrogen, methane and propane. Very interesting is the synergistic concept of energy development which calls for the combined usage of energy to achieve more energy efficiency than if they were used separately. There are large reserves in Georgia in the field of energy efficiency.

The problem of sustainable development. The problem of developing a "green" and "circular" economy (especially the problem of depletion of resources and the maintenance of renewables) has the paramount importance in the whole world as well as to Georgia. It requires completely new approaches, fundamental changes in every element of the economic system. This would not be possible without creation of own innovation system, because all countries are unique in own features. There is also the problem of the currency turtle which is in need of innovative development of economy, because if the country's competitiveness is not increased, its trade balance will remain negative and the danger of devaluation of the national currency will always exist. It is often argued that the strength of the national currency depends solely on the National Bank and/or the Government alone, but it is a wrong point. The strength of the national currency depends both, on the National Bank and the governmental monetary policy. By conducting the right monetary policy by the National Bank, and by attracting of foreign investment by government which is promoting export growth and that is related to the formation and development of innovative economy.

One of the most important unsolved problem remains the problem of development the rural economy. Nowadays Georgia has a largely naturally based, low-tech, and therefore low-productive, underdeveloped countryside areas. Due to the extremely difficult conditions, the rural people cannot overcome all current difficulties for increasing the quantity of agricultural products. Thus, effective state aid to the countryside has a very essential meaning. However, this should not only weaken the farmer's own incentives, but also should strengthen them to be more active and creative. Naturally, the main focus should be on helping the farmer increase the quantity of products and implementation of new innovative technologies to transform them into modern commodity farms as soon as it will be possible. The local business interest (guaran-

tees, preferential credits, preferential tax terms, etc.) is a must. The state companies can buy farms and making investments on this way. [AbesadzeR.,2016].

The development of industry is the basis for the development of all other sectors. In the future perspective, the orientation should be given to the development of predominantly science-intensive fields of industry.

Conclusions

1. More than a quarter of a century ago Georgia's economic transformation had begun, but a perfect market economy failed, subjective mistakes have been made along with objective circumstances.

2. At the modern stage, human well-being is increasingly dependent on economic development that stimulate progressive changes in economy rather than economic growth, at low or even zero rates of economic growth, and even at the expense of public convenience and usefulness.

3. Products of the same value (GDP, MAP) can bring more prosperity in this year than it made in the previous years.

4. The concomitant process of economic development along with economic growth is the economic decline.

5. Developing countries need less time (and less economic growth) to reach the level of prosperity like have developed world, because they can use free the products, technics and technologies which the developed countries have nowadays and they spent a lot of time and efforts for reach it. There is a key opportunity for developing countries to reach that path.

6. Eradication of deficiencies in Georgian economy and failure to follow the right path can't only be achieved through inertia. As the experience of developed and advanced post-communist countries shows, after the restoration of independence, the main focus should be made on the qualitative improvement of economy that is very important for construction an innovative economy.

But even today, here situation is in a very poor path.

7. The economy of our country can mostly be characterized as a non-innovative one. There is no an innovation policy in the country – and we have no an appropriate strategy and mechanisms of state regulation.

8. For formation innovative economy in Georgia, it is necessary:

1. To elaborate the "Strategy for Innovative Development of Georgian Economy" and on this basis should be prepared the "Plan for Innovative Development of Georgian Economy". The main directions of that strategy should be: 1. Enhancing the scientific potential; 2. Improvement of educational system; 3. Establishing a close and permanent link between science, business and government 4. Improving the scientific-research service system 5. Formation of economy that will be based on knowledge .
6. Innovative infrastructure (universities; research institutes; techno-parks; business

incubators; clusters; small innovative enterprises, innovative technology centers; innovative firms; telecommunication networks; financial instruments, including venture capital, and etc.) should be developed; 7. Revitalization and development of regional innovation activities; 8. Create an environment conducive to innovation (benefits, tax rates, risk insurance, and etc.); 9. Creation of support mechanisms for implementation of results in the projects that are realized by support of donors; 10. Formation of system for better usage of foreign credits and aid; 11. Creating mechanisms to support the development of competitive entrepreneurship; 12. Maximum of the usage of hi-tech capabilities, and etc.

Our country's innovation system must be able to generate from import of innovations. At first, priority should be given to importing innovations and then implementing innovation based on their own research. Also should be given a priority to science, otherwise, the process of economic development will be without any positive results and goals will not be achieved.

10. It is positive point that the current government recognizes the need to construct an innovative economy and really are taking some steps in this direction. But if formation of innovative economy will be only fragmented and not complex, success would not be achieved.

11. Experience in developed countries shows that the fastest way to solve this problem is to develop a small and medium-sized business that is impossible without the state support. There is also a need for founding the State Employment Service Agency for increasing an employment.

12. When tackling the energy problem, the primary focus should be made on better using the country's rich hydro-power and non-traditional, alternative energy resources.

13. The problem of sustainable development, should be made a focus on creation of a "green" and a "circular" economy (especially the problem of depletion of non-renewable resources and the maintenance of renewable ones) has a paramount importance to the whole world as well in Georgia. It requires completely new approaches, economics. It would not be possible without formation the own innovation system, because each country is unique.

14. There is also a serious problem the currency turtle which reduces the innovative development of country's economy, because if country's competitiveness is not increased and its trade balance will remain negative and it always will be a danger of devaluation of national currency.

15. Effective state aid to the countryside is also an essential point. However, this should not only stimulate the farmer's incentives, but also strengthen their actions. Naturally, the main focus should be made on helping farmers to increase production line and introduce them with new technologies that will transforming into a modern commodity as soon as possible. The local business interest (guarantees, preferential

credits, preferential tax terms, and etc.) is a must. The state companies can buy the farms and invest in their development.

16. The development of modern industry is the basis for development of all other sectors of economy. In the future, orientation should be given to the development of predominantly science-intensive industries.

References

1. Abesadze R., Kakulia E. - The Mechanism of Regulation Macroeconomic for Small Businesses in Georgia. TbilisiPublished by PaataGugushvili Institute of Economics.
 2. Abesadze R. 2014. Economic Development and Economic Regression. Tbilisi, TSU. Published byPaataGugushvili Institute of Economics.
 3. Abesadze R. 2016. The Stages of the Transformation of Georgian Economy and General Directions of Development. ‘Economisti’ No.
 4. Avdokushin E. 1. 2017. National Innovation System of Japan. Encyclopedia.
[Http://www.nitpa.org/national-national-invacational-system-kaponi-e-f-avdokusinh-3/](http://www.nitpa.org/national-national-invacational-system-kaponi-e-f-avdokusinh-3/)
 - 5.The State Support Of Small and Medium-sized Business In Developed Countries. 2012.
http://studebooks.com/1755227/economy/gosudarstwennaka_podderzhka_mallogo_s_rednego_business_promodschlenno_razvikh_stranah
-

ეკონომიკური განვითარებისა და ეკონომიკური ზრდის პრობლემები საქართველოში

რეზიუმე. ნაშრომში გამოთქმულია ზოგიერთი მოსაზრება საქართველოს ეკონომიკის შემდგომი განვითარების შესახებ. ყურადღება გამახვილებულია ეკონომიკური განვითარების ინოვაციურ გზაზე, ასევე თანამედროვე ეტაპზე არსებულ ძველ პრობლემებზე, ისეთებზე, როგორცაა: უმუშევრობა და სიღარიბე, მდგრადი განვითარება, ენერგეტიკული პრობლემა, ეროვნული ვალუტის კურსი, უარყოფითი სავაჭრო სალდო და სხვ.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური განვითარება, ეკონომიკური ზრდა, ინოვაციები, განვითარების სტრატეგია, ენერგეტიკა, მცირე ბიზნესი.

შესავალი

მეოთხედ საუკუნეზე მეტია, რაც საქართველოში დაიწყო ეკონომიკის ტრანსფორმაცია, მაგრამ სრულყოფილი საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბება ვერ მოხერხდა, რისი მიზეზიც ობიექტურ გარემოებებთან ერთად, არის დაშვებული სუბიექტური შეცდომები, კერძოდ: საწყის ეტაპზე სახელმწიფოს მიერ გატარებული არასწორი საშინაო და საგარეო პოლიტიკა; ეკონომიკური რეფორმების არაკომპლექსურობა და არასისტემურობა; რეფორმების განხორციელების არასწორი გზის არჩევა, მაგალითად, შოკური თერაპიის მოუმზადებლად დაწყება, საერთოდ უგულებელყოფილი იქნა ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების გზა და სხვ.; გარდამავალი ვალუტის – კუპონის შემოღების შემდეგ არასწორი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება; მცირე ბიზნესის განვითარებისადმი უყურადღებობა; წლების განმავლობაში სოფლის პრობლემების უგულებელყოფა; კერძო საკუთრების (რომელიც საბაზრო ეკონომიკის ქვაკუთხედს წარმოადგენს) ხელშეუხებლობის პრინციპის ხელყოფა; დიდი ხნის განმავლობაში დამნაშავე ელემენტებთან ბრძოლისათვის არაეფექტიანი ზომების გატარება; ლიბერალური პოლიტიკის არასწორი აღქმა და განხორციელება; მნიშვნელოვანი საერთაშორისო დახმარებების არაეფექტიანად გამოყენება; პრივატიზაციის დროს დაშვებული შეცდომები და სხვ. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ის, რომ დღეისათვის განუვითარებელია საბაზრო ინფრასტრუქტურა (სასაქონლო, საფონდო და შრომის ბირჟები, სადაზღვევო სერვისი, საინვესტიციო ინსტიტუტები, მარკეტინგული, ინჟირინგული, კოლსანტინგური და საინფორმაციო სამსახურები და სხვ.), არაპროგრესულია, როგორც ეკო-

ნომიკური (განუვითარებელია სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო წარმოება, დაბალია მცირე ბიზნესის განვითარების დონე, ექპორტს რამდენიმეჯერმე აღემატება იმპორტი და ა.შ.), ისე სოციალური სტრუქტურა (ჯერ კიდევ ვერ ჩამოყალიბდა ძლიერი საშუალო ფენა, საკმაოდ დიდია უმუშევრობისა და სიღარიბის დონე და ა.შ.) [აბესაძე რ. 2016].

ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური ზრდა

თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტერმინებს “ეკონომიკურ განვითარებასა” და „ეკონომიკური ზრდას“ ჩვენ განვიხილავთ, როგორც პროცესს, რომელიც მიმდინარეობს ეკონომიკაში და არა როგორც ეკონომიკურ დისციპლინებს, რომელებიც შეისწავლიან ამ პროცესებს.

მიუხედავად იმისა, რომ კატეგორიებს „ეკონომიკურ განვითარებასა“ და „ეკონომიკურ ზრდას“ ეკონომიკურ ლიტერატურაში (დაწყებული ჯოზეფ შუმპეტერიდან) ერთმანეთისაგან განასხვავებენ, პრაქტიკაში (და ხშირად ნაშრომებშიც) მაინც, თითქმის, ერთნაირი გაგებით იხმარება – თუ ეკონომიკურ ზრდას აქვს ადგილი, ითვლება, რომ ეკონომიკურ განვითარებასაც აქვს ადგილი და პირიქით, თუ ეკონომიკურ დაქვეითებას აქვს ადგილი, მაშინ ეკონომიკურ განვითარებაზე საუბარიც კი ზედმეტია, რაც არასწორია, ვინაიდან ეკონომიკური ზრდა ნიშნავს ეკონომიკის მასშტაბების რაოდენობრივ გადიდებას, ეკონომიკური განვითარება კი მის თვისებრივად ახალ, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში გადასვლას. მაგალითად, მობილური ტელეფონების რაოდენობის მატება ეკონომიკურ ზრდის, ხოლო სულ უფრო ახალ თაობათა ტელეფონების ათვისება ეკონომიკური განვითარების გამომხატველია. მიუხედავად მნიშვნელოვანი განსხვავებისა, ამ ორ პროცესს შორის დიდი ურთიერთკავშირი არსებობს – ეკონომიკური განვითარება ეკონომიკის არა მხოლოდ თვისებრივი სრულყოფის, არამედ მისი შემდგომი რაოდენობრივი ზრდის განუსაზღვრელ პირობებს ქმნის. ეკონომიკური ზრდაც ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ფაქტორია. მაგრამ, ისინი შეიძლება ერთმანეთის გარეშეც არსებობდნენ. ამის კარგი მაგალითებია ინდუსტრი-ალიზაციამდელი ანუ ტრადიციული ეკონომიკური სისტემა და პოსტკომუნისტური ტრასფორმაცია. პირველ შემთხვევაში ეკონომიკის მასშტაბების გადიდება, ანუ ეკონომიკური ზრდა, ათასწლეულების მანძილზე, თითქმის, ეკონომიკაში თვისებრივი ცვლილებების ანუ ეკონომიკური განვითარების გარეშე ხდებოდა. მეორე შემთხვევაში, პოსტკომუნისტური ქვეყნების უმრავლესობაში, არათუ ეკონომიკური ზრდის მუდმივობის, არამედ ეკონომიკური დაქვეითების პირობებშიც კი ადგილი ჰქონდა ეკონომიკურ განვითარებას, ვინაიდან არსებული ეკონომიკური სისტემა იცვლებოდა უფრო

პროგრესული სისტემით (საბაზრო ეკონომიკის თვალთახედვიდან გამომდინარე), შემოდიოდა ახალი ინსტიტუციები ფიზიკური და ადამიანისეული კაპიტალი, ტექნოლოგიები და ა. შ.

ისტორიულად, ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლებაში, თავდაპირველად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ეკონომიკურ ზრდას ენიჭებოდა, მაგრამ, მას შემდეგ, რაც ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი თვისებრივი ცვლილებები იწყება, ეკონომიკური ზრდის როლი მცირდება და ეკონომიკური განვითარების როლი იზრდება. განსაკუთრებით თანამედროვე ეტაპზე. შესაძლებელია ჩამოვყალიბოთ შემდეგი კანონზომიერება: ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლება სულ უფრო და უფრო დამოკიდებული ხდება ეკონომიკურ განვითარებაზე, ანუ პროგრესულ თვისებრივ ცვლილებებზე ეკონომიკაში და არა ეკონომიკურ ზრდაზე, ეკონომიკური ზრდის დაბალი ან, თუნდაც, ნულოვანი ტემპების არსებობის შემთხვევაშიც კი შესაძლებელია საზოგადოების კომფორტის, მისი სარგებლიანობის ზრდა. ეკონომიკური განვითარება ცვლის ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელობას. ჩამოყალიბდა შემდეგი კანონზომიერება: ერთი და იგივე ღირებულების პროდუქციას (მშპ, მეპი) მიმდინარე წელს მეტი კეთილდღეობის მოტანა შეუძლია, ვიდრე წინა წლებში. ყოველივე ამას განაპირობებს: არსებული პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების, მოძველებული პროდუქციისა და ტექნოლოგიების მოხმარებიდან ამოღებისა და პროდუქციისა და ტექნოლოგიების ახალი, მანამდე უცნობი სახეობების მოხმარებაში შემოსვლის სულ უფრო და უფრო სწრაფი ტემპები. ასევე შეიმჩნევა ეკონომიკური ზრდის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი კანონზომიერება: ეკონომიკური განვითარების თანამდევნი პროცესი ეკონომიკურ ზრდასთან ერთად არის ეკონომიკური კლება. იგი თავდაპირველად, ტრადიციული ეკონომიკის დროს, გამოიხატებოდა, ძირითადად, მხოლოდ მოძველებული ტექნიკისა და სამომხმარებლო პროდუქციის ჩამოშორებაში (ხის, ქვისა და ლითონის მოძველებული იარაღები და ტექნიკა და ა. შ.), შემდეგ კი ამ კანონზომიერებას ასევე განაპირობებს: კონკურენცია, რომელიც აიძულებს მეწარმეებს, აამაღლონ მწარმოებლურობა და გააიაფონ პროდუქცია; წარმოების პროცესში პროდუქციის ფიზიკური მახასიათებლები იცვლება, წარმოებული პროდუქციის მასა ხდება უფრო “მსუბუქი” (მაგალითად, ლითონის დეტალების შეცვლა პლასტმასის დეტალებით, და ა.შ.); ხშირ შემთხვევაში რამოდენიმე სელსაწყოს ერთ ხელსაწყოდ გაერთიანება (მაგალითად, ქსეროქსის, სკანერისა და პრინტერის ერთ კომპანში გაერთიანება, და მრავალი სხვ.); არსებული რესურსების შეზღუდულობა, რაც მოითხოვს არაგანახლებადი ბუნებრივი წყაროები გამოვიყენოთ რაციონალურად, რათა შევძლოთ რაც შეიძლება დიდი ხნით შევიინარჩუნოთ ისინი (პროდუქციის მასალა- და კაპიტალტევადობის, ენერ-

გო ტევადობის შემცირება და ა. შ.); მდგრადი ეკონომიკური განვითარება. საზოგადოების ბუნებასთან ურთიერთკავშირი მოითხოვს ეკონომიკის ზრდა შესაბამისობაში იყოს ბუნებაში მიმდინარე კვლავწარმოების პროცესებთან; დედამიწის ჭარბმოსახლეობა და ქალთა ემანსიპაციის გაძლიერება, რასაც შედეგად მოსდევს შობადობისა და, შესაბამისად, მოსახლეობის ზრდის ტემპების შემცირება და სხვ. ყველა ეს პროცესი იწვევს ეკონომიკურ კლებას, რაც, თავის მხრივ, მიმართულია ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირებისაკენ. განსაკუთრებით კომპიუტერის გამოყენება ეკონომიკაში იწვევს პროდუქციის ერთეულზე რესურსების მნიშვნელოვან შემცირებას. რასაკვირველია, ეკონომიკური კლება არ ნიშნავს საბოლოოდ ეკონომიკური ზრდის შეჩერებას. ეკონომიკური განვითარება წარმოშობს ეკონომიკური ზრდის ახალ-ახალ შესაძლებლობებს. პერსპექტივაში ეკონომიკური განვითარების ამ ორ პროცესს შორის თანაფარდობა დამოკიდებული იქნება ბუნების ახალ შესაძლებლობათა გამოვლენასა და მათ ტექნიკასა და ტექნოლოგიებში გამოყენებაზე.

ეკონომიკურ განვითარებას, საბოლოო ანგარიშით, უნდა მოჰყვეს საზოგადოების კეთილდღეობის ამაღლება, რაც გამოიხატება არა მხოლოდ მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავლის ზრდაში, არამედ მოსახლეობის ფენებს შორის შემოსავლების თანდათან გათანაბრებასა და კომფორტის ზრდაში.

საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ძირითადი მიმართულება

მაშასადამე, თანამედროვე ეტაპზე ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლებას უფრო მეტად განაპირობებს ეკონომიკური განვითარება, ვიდრე ეკონომიკური ზრდა. თუმცა, ეკონომიკური ზრდაც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, განსაკუთრებით, განვითარებად ქვეყნებში. თუმცა, აქაც შეინიშნება გრკვეული დადებითი კანონზომიერება: განვითარებად ქვეყნებში, განვითარებულ ქვეყნებში არსებული კეთილდღეობის დონის მისაღწევად, გაცილებით ნაკლები დროა (და ეკონომიკური ზრდის ნაკლები ტემპები) საჭირო, ვიდრე ეს დასჭირდებოდა განვითარებულ ქვეყნებს, ვინაიდან მათ მზამზარეულად შეუძლიათ გამოიყენონ ის პროდუქცია, ტექნიკა და ტექნოლოგიები, რომელთა შექმნასა და განვითარებას დიდი დრო დასჭირდა. მთავარია, ქვეყანამ გამოიყენოს ეს შესაძლებლობა და გეზი ეკონომიკურ განვითარებაზე აიღოს. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ წარმატებას მიაღწიეს იმ ქვეყნებმა, რომელთაც შეძლეს თვისებრივი ცვლილებების განხორციელება და ინოვაციური ეკონომიკის ჩამოყალიბება, ხოლო რომელთაც ეს ვერ შეძლეს, აქვთ განუვითარებელი ეკონომიკა, ცხოვრების დაბალი დონით. მათ შორისაა საქართველოც.

საქართველოს ეკონომიკაში არსებული ნაკლოვანებების აღმოფხვრა და სწორ გზაზე გასვლა ვერ მოხერხდება უბრალოდ ინერციით სვლის შედეგად. როგორც განვითარებული და დაწინაურებული პოსტკომუნისტური ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მთავარი ყურადღება ეკონომიკის თვისებრივ სრულყოფაზე, ანუ ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობაზე უნდა გადატანილიყო. მაგრამ, დღეისათვისაც კი ამ მიმართებით მდგომარეობა მეტად არასახარბიელოა. კერძოდ: **სავალალო მდგომარეობაშია ქვეყნის სამეცნიერო პოტენციალი:** მიუხედავად გარკვეული ზრდისა, მცირეა მეცნიერთა ხელფასი, რის გამოც საგანგაშოდ შემცირდა მეცნიერთა რაოდენობა და არაპრესტიჟული გახდა მეცნიერების სფერო; განუვითარებელია საგრანტო სისტემა, ცუდ მდგომარეობაშია მეცნიერების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და ა.შ.; **სერიოზულ გარდაქმნას მოითხოვს საშუალო, უმაღლესი, პროფესიული მომზადებისა და უწყვეტი განთლების სისტემა;** დაბალგანვითარებულია სამეცნიერო კვლევების მომსახურებისა და კვლევის შედეგების წარმოებაში გადაცემის სისტემა; არ არსებობს ტექნოლოგიების დიფუზიის ხელშემწყობი მექანიზმები; დაბალია მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების დონე. არ არსებობს მცირე საწარმოთა მხარდამჭერი ინფრასტრუქტურა და ინოვაციური მცირე საწარმოები; არ არსებობს შესაბამისი სრულყოფილი ინსტიტუციური ბაზა და ინოვაციების განვითარების მასტიმულირებელი სისტემა, წამახალისებელი საფინანსო, საგადასახადო და სხვა მექანიზმები; განსაკუთრებით უგულვებელყოფილია რეგიონული საინოვაციო საქმიანობა; არ ხდება დონორების მიერ პროექტების განხორციელების შემდგომი მხარდაჭერა, რასაც ნულამდე დაჰყავს მათი საქმიანობა; თითქმის არ არსებობს კავშირი მეცნიერებას, ბიზნესსა და სახელმწიფოს შორის, რაც ინოვაციური ეკონომიკის მთავარი მოთხოვნაა; თითქმის არ არსებობს სახელმწიფოსა და ბიზნესის მხრიდან შეკვეთები სამეცნიერო კვლევებზე; თითქმის არ ხორციელდება საკუთარ კვლევებზე დაფუძნებული ინოვაციები, ინოვაციების იმპორტი შედარებით ხორციელდება მხოლოდ კავშირგაბმულობისა და ინფორმაციული ტექნოლოგიების სფეროში; არსებობს ახალი ტექნოლოგიების შემოტანის დამამუხრუჭებელი მრავალი ფაქტორი - ცოდნის უქონლობა, პოლიტიკური ნებისა და ინსტიტუციური მხარდაჭერის არარსებობა, ფინანსური რესურსების სიმწირე, პოლიტიკური და სოციალური დაძაბულობა.

ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკა ძირითადად შეიძლება დახასიათდეს, როგორც არაინოვაციური ეკონომიკა. ქვეყანაში არ არსებობს გამოკვეთილი საინოვაციო პოლიტიკა - შესაბამისი სტრატეგია და სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმები და სხვ.

საზოგადოების პროგრესი განუყრელადაა დაკავშირებული ინოვაციებთან. მან განაპირობა არნახული პროგრესი ადამიანთა საქმიანობის

ყველა სფეროსა და ყოფაცხოვრებაში. შეიძლება ითქვას, რომ ეკონომიკური განვითარების პროცესი, ეს არის ინოვაციათა განხორციელების პროცესი ეკონომიკური სისტემის ყველა ელემენტში. ინოვაციური ეკონომიკა ეფუძნება ცოდნას, ინოვაციების ნაკადს, ტექნოლოგიების, ინფორმაციის, ინსტიტუციების, ადამიანისუფლი კაპიტალის, წარმოების ორგანიზაციის, პროდუქციისა და ა.შ. გამუდმებულ სრულყოფას, მეცნიერთა და ნოვატორთა ინტელექტუალურ შრომას და არა უბრალოდ კაპიტალს.

რა არის საჭირო ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირებისათვის? უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია შემუშავდეს „საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების სტრატეგია“ და ამის საფუძველზე „საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების გეგმა“.

სტრატეგიამ უნდა განსაზღვროს ქვეყნის ინოვაციური პოლიტიკა და ინოვაციური სისტემის განვითარების მიმართულებები. ეს მიმართულებებია: 1. სამეცნიერო პოტენციალის გაძლიერება; 2. განათლების სფეროს სრულყოფა; 3. მჭიდრო და მუდმივი კავშირის დამყარება მეცნიერებას, ბიზნესსა და სახელმწიფო ორგანოებს შორის 4. სამეცნიერო კვლევების მომსახურების სისტემის სრულყოფა 5. ცოდნის ეკონომიკის ფორმირება 6. ინოვაციური ინფრასტრუქტურის (უნივერსიტეტები; სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები; ტექნოპარკები; ბიზნეს-ინკუბატორები; კლასტერები, მცირე ინოვაციური საწარმოები; ინოვაციური ტექნოლოგიური ცენტრები; კონსალტინგური ფირმები; სატელეკომუნიკაციო ქსელები; ფინანსური ინსტრუმენტები, მათ შორის, ვენჩურული კაპიტალი და სხვ.) განვითარება; 7. რეგიონული საინოვაციო საქმიანობის გამოცოცხლება და განვითარება; 8. ინოვაციების განხორციელებისათვის წამახალისებელი (შეღავათები, საგადასახადო შეღავათები, რისკების დაზღვევა და სხვ.) გარემოს შექმნა; 9. დონორების მიერ განხორციელებული პროექტების შედეგების დანერგვის მხარდაჭერი მექანიზმების შექმნა; 10. უცხოური კრედიტებისა და დახმარებების წარმოების სფეროში გამოყენების სისტემის ფორმირება; 11. კონკურენტუნარიანი მეწარმეობის განვითარებისათვის ხელშემწყობის მექანიზმების შექმნა; 12. მაღალი ტექნოლოგიების (hi-tech) შესაძლებლობათა მაქსიმალური გამოყენება და სხვა მიმართულებები, რომლებიც გამოიკვეთება სტრატეგიაზე მუშაობის დროს.

ქვეყნის ინოვაციურმა სისტემამ უნდა შეძლოს ინოვაციების გენერირება ან იმპორტი. თავდაპირველად უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ინოვაციების იმპორტს, ხოლო შემდეგ საკუთარ კვლევებზე დაფუძნებული ინოვაციების განხორციელებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა ყოველთვის დაბალი იქნება, რაც განაპირობებს უარყოფით სავაჭრო ბალანსს, და საფრთხეს უქმნის ეროვნულ ვალუტას.

„საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების გეგმა“ უნდა შედგეს პერიოდების მიხედვით, რომელშიც გამოკვეთილი იქნება მოცემულ ეტაპზე ინოვაციური განვითარების პრიორიტეტები, შემსრულებლები და ინსტრუმენტები.

აღსანიშნავია, რომ ასეთი სტრატეგიები და პროგრამები შემუშავებული აქვს თითქმის ყველა პოსტსაბჭოთა ქვეყანას.

სტრატეგია რომ საჭირო და ქმედითუნარიანი იყოს, ის უნდა შემუშავდეს არა ერთი ან რამდენიმე პირის მიერ, არამედ მასში ჩართული უნდა იყოს ქვეყნის მთელი შესაბამისი პოტენციალი: ცენტრალური და ადგილობრივი სამთავრობო ორგანოები, უნივერსიტეტები, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, ბიზნესის წარმომადგენლები. შემუშავებას უნდა ხელმძღვანელობდეს მთავრობა.

ბუნებრივია, სტრატეგია უნდა ეფუძნებოდეს საბაზრო პრინციპების განუხრელ დაცვას, საბაზრო მექანიზმის შემდგომ სრულყოფას და მასში ასახული იყოს მსოფლიო ეკონომიკის თანამედროვე პროცესები, უპირველეს ყოვლისა, მდგრადი განვითარების, „მწვანე“ და „წრიული“ ეკონომიკის მოთხოვნები.

დადებითია, რომ დღევანდელი მთავრობა აღიარებს ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობის აუცილებლობას და დგამს ნაბიჯებს ამ მიმართულებით, მაგალითად: მიღებული იქნა კანონი ინოვაციების შესახებ; ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროში შეიქმნა საქართველოს ინოვაციისა და ტექნოლოგიის სააგენტო; დაფუძნდა კვლევისა და ინოვაციების საბჭო; საქართველო პირველი ქვეყანაა სამხრეთ კავკასიაში, სადაც გამოჩნდა ფაბლაბები; გაიხსნა პირველი ტექნოლოგიური პარკი და ა.შ.

მეტად მნიშვნელოვანია საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილება განათლების სფეროს (სადაც მოიაზრება მეცნიერება) დაფინანსების გაზრდის შესახებ, მაგრამ ამ სფეროს დაფინანსების ნებისმიერი ზრდა შედეგს ვერ გამოიღებს, თუკი იგი არ განხორციელდება სტრატეგიასა და გეგმაში გამოკვეთილი პრიორიტეტების მიხედვით. ამის მწარე გამოცდილება აქვთ განვითარებად ქვეყნებს, რომელთაც მილიარდები დახარჯეს განათლების სფეროში, რამაც დიპლომიანი ადამიანების რაოდენობა გაზარდა, მაგრამ ეს ეკონომიკას არ დატყობია, ვინაიდან განათლების სფეროს დაფინანსების ზრდა განხორციელდა ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობის, მისი განვითარების პერსპექტივების გათვალისწინების გარეშე. ასევე გასათვალისწინებელია ის, რომ მეცნიერება არ არის განათლების სფერო, ის დამოუკიდებელი დარგია - პროგრესის საფუძველთა საფუძველი. მართალია, განათლება ზრდის კადრებს, ადიდებს ქვეყნის ადამიანისეულ კაპიტალს, მაგრამ იგი არ ქმნის ახალ ცოდნას.

ახალ ცოდნას ქმნის მეცნიერება. აღმოჩენები ხდება მეცნიერებაში, რომელთა შედეგები გამოიყენება ადამიანთა საქმიანობის ნებისმიერ, მათ შორის, განათლების სფეროში, რაც მთელი საზოგადოების არნახულ პროგრესს განაპირობებს. ამდენად, **პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს მეცნიერებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ეკონომიკური განვითარების პროცესს საფუძველი გამოეცლება და შედეგი ვერ მიიღება.**

ასევე მნიშვნელოვანია ქუთაისში საერთაშორისო ინსტიტუტის აშენება, რომელიც უპასუხებს მეცნიერების, ტექნოლოგიებისა და განათლების თანამედროვე მოთხოვნებს, მაგრამ ასეთი უნივერსიტეტები წარმატებით ფუნქციონირებენ ინოვაციურ ეკონომიკის დროს, მთელ ქვეყანაში შესაბამისი ინოვაციური ინფრასტრუქტურის არსებობის პირობებში. თუ ეკონომიკა არ არის შესაბამისი, მაშინ ასეთი დაწესებულებები აღზრდიან სპეციალისტებს სხვა ქვეყნებისათვის, აქ შექმნილი სამეცნიერო მიღწევებიც გამოყენებული იქნება სხვა ქვეყნების მიერ და ა. შ.

ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირებას თუ მხოლოდ ფრაგმენტული და არა კომპლექსური ხასიათი ექნება, წარმატება ვერ მიიღწევა.

ზემოთ მოყვანილი მსჯელობის მრავალი დამადასტურებელი მაგალითის მოყვანაა შესაძლებელი. მაგალითად, იაპონიამ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე დაიწყო ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობა, რაც ხასიათდებოდა აქტიური სამეცნიერო, საგანმანათლებლო და ტექნიკური პოლიტიკით. ამასთან, თავდაპირველად ქვეყნის ინოვაციური სისტემა ეფუძნებოდა საზღვარგარეთის სამეცნიერო-ტექნიკურ მიღწევებს, ტექნოლოგიების მასიურ შემოდინებას (ლიცენზიების შეძენა, ერთობლივი საწარმოების შექმნა, მონაწილეობა საერთაშორისო კვლევით პროექტებში და სხვ.). პარალელურად მიმდინარეობდა საკუთარი სამეცნიერო კვლევების აქტიური განვითარება, თანდათან მცირდებოდა უცხოური სამეცნიერო ტექნიკური მიღწევების გამოყენება. უკვე XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაიწყო მსხვილმასშტაბიანი სამეცნიერო ტექნიკური პროექტების განხორციელება სახელმწიფოს, ბიზნესისა და სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების მონაწილეობით. 1977 წელს მიღებული იქნა პროგრამული დოკუმენტი და “კომპლექსური სამეცნიერო-ტექნიკური საფუძვლების შესახებ ხანგრძლივი პერსპექტივისათვის”, რომელიც ითვალისწინებდა: სამთავრობო, სამეცნიერო და ბიზნესწრეებს შორის ურთიერთობებისა და სამეცნიერო ტექნიკური საქმიანობის დაფინანსების გაძლიერებას; სამეცნიერო კადრების მომზადებასა და ფუნდამენტური მეცნიერების სტიმულირებას; მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებას ადგილებზე; საერთაშორისო სამეცნიერო საქმიანობის გაძლიერებასა და სხვ. XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან კურსი აღებული იქნა სამეცნიერო-ტექნიკური საქმიანობისა და ინოვაციების მაქსიმალური თვითუზრუნველყოფისაკენ, რათა ეკონომიკური სიძლიერე

რის საფუძველი გამხდარიყო საკუთარი სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალი და რაც იაპონიამ წარმატებით განახორციალა. დღეისათვის იაპონიაში მიღებულ ყველა სამეცნიერო-ტექნიკურ პროექტში გამოკვეთილი შემდეგი მიდგომები: მეცნიერება, ტექნიკა და ტექნოლოგიები წარმოადგენენ არა მხოლოდ ეკონომიკის, არამედ კაცობრიობის განვითარების საფუძველს; ჰარმონიის უზრუნველყოფა მეცნიერებას, ბიზნესს, სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის; მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში დასაქმებულთა მხარდაჭერა, რათა მაქსიმალურად შემცირებულიყო ქვეყნიდან „ტვინების გადინება“; სამეცნიერო-ტექნიკური პროექტების დაფინანსების ზრდა; სამეცნიერო-კვლევითი ინფრასტრუქტურის განვითარება; მეცნიერთა ორიგინალური აზროვნებისა და შემოქმედების სტიმულირება; საერთაშორისო სამეცნიერო-ტექნიკური საქმიანობის ინტენსიფიკაცია; ქვეყნის პერიფერიული რაიონების სამეცნიერო-ტექნიკური გავითარების მხარდაჭერა; კომპანიათა უნივერსიტეტებთან და სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებთან ურთიერთკავშირების აქტივიზაცია; როგორც სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის, ისე ინოვაციური პოტენციალის გაზრდა [АВДОКУШИН 2017].

დღეისათვის იაპონია ერთ-ერთი ლიდერი ქვეყანაა სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური პოტენციალისა და ეკონომიკის ჰუმანიზაციის მიმართულებით. იგივე პროცესებს ჰქონდა ადგილი ყველა განვითარებულ ქვეყანაში და იგივე პროცესებს აქვს ადგილი იმ განვითარებად ქვეყნებში, რომლებიც ინოვაციურ ეკონომიკას აშენებენ, მაგალითად ჩინეთში.

საქართველოს ეკონომიკაში არსებული სხვა მწვავე პრობლემები

სიდარებისა და უმუშევრობის პრობლემა. განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ყველაზე სწრაფი გზა ამ პრობლემის გადაჭრისა, არის მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება, რომელიც შეუძლებელია სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე. რასაკვირველია, ამ პრობლემის გადაჭრაში მსხვილი ბიზნესი, თავისთავად, დიდ როლს თამაშობს, მაგრამ იგი გაცილებით მეტ კაპიტალდაბანდებებს მოითხოვს და მისი განფენილობის არე შედარებით მცირეა - ყველა სოფელში დიდ საწარმოს ვერ ავაშენებთ. ასევე მსხვილ საწარმოებში ავტომატიზაციის დონე თანდათან იზრდება და დასაქმებულთა რაოდენობა კაპიტალის ერთეულზე მცირდება, ამიტომაც, რომ მცირე და საშუალო საწარმოებში დასაქმებულთა რაოდენობა განვითარებულ ქვეყნებში უკვე აჭარბებს მსხვილ ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობას, მასზე მოდის ასევე წარმოებული პროდუქციის ნახევარზე მეტი.

მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება ხელს უწყობს: დასაქმებას; საშუალო ფენის ჩამოყალიბებასა და ამით სოციალური თანასწორობის დამყარებას; ქვეყნის სამეწარმეო უნარის გამოვლენასა და სამეწარმეო პოტენციალის ზრდას; მოსახლეობის ადგილზე დამაგრებას; მსხვილ საწარმოებთან შედარებით მისი ქვეყნის ტერიტორიაზე განფენილობის ფართო მასშტაბების გამო. მცირე საწარმო შესაძლებელია დაფუძნდეს ყველგან, მსხვილი კი არა; ეკონომიკურ სტაბილიზაციას; ეკონომიკურ განვითარებას მცირე ინოვაციური საწარმოების მეშვეობით; ეკონომიკურ ზრდას.

საბაზრო ძალებისადმი მისი სისუსტე (რესურსული და ფინანსური სისუსტე, ინვესტიციების მიღების სირთულე და სხვ.) განაპირობებს მისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერის ქმედითი მექანიზმის არსებობის აუცილებლობას. მცირე ბიზნესის მხარდაჭერის აუცილებლობის შესახებ მოსაზრებას დღესდღეობით საბაზრო ეკონომიკის მრავალი მკვლევარი და სახელმწიფო მოღვაწე ეთანხმება. აზრთა სხვადასხვაობას მეცნიერებს შორის მცირე ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის მხოლოდ ფორმები და მასშტაბები იწვევს.

პრაქტიკულად, ყველა განვითარებულ ქვეყანაში მცირე საწარმოების სახელმწიფო რეგულირების თავისებურებები ასახულია (თავმოყრილია) სპეციალურ საკანონმდებლო აქტებში: „წვრილი ბიზნესის შესახებ აქტი“ (აშშ); „ძირითადი კანონი მცირე და საშუალო საწარმოების შესახებ“ (იაპონიაში); „კარტელური უფლება“ (გერმანია) და ა.შ. მცირე ბიზნესთან მიმართებაში, საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები ძალზე ახლოსაა ერთმანეთთან. მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში მცირე ბიზნესის არსებობის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს წარმოადგენს მისი მხარდამჭერი თავისებური ქსელის ჩამოყალიბება, რომელიც შეიცავს: ფინანსურ, მატერიალურ-ტექნიკურ, საინფორმაციო და საკონსულტაციო მხარდაჭერას. აქ მცირე და საშუალო ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის პრინციპები ჯერ კიდევ დიდი დეპრესიისა და მეორე მსოფლიო ომის დროს ჩამოყალიბდა. ფედერალური პროგრამები, რომელიც ეხება მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას 1932 წლით თარიღდება. სწორედ მცირე ბიზნესი განაპირობებდა იმ დროს სამუშაო ადგილების შექმნას. 1942 წელს მიღებული იქნა კანონი მცირე ბიზნესის შესახებ, ხოლო 1953 წელს შეიქმნა სახელმწიფო ორგანო – მცირე ბიზნესის ადმინისტრაცია (The U.S Small Business Administration), რომელიც დღემდე არსებობს და იცავს მცირე ბიზნესის ინტერესებს. მის საქმიანობას აფინანსებს ფედერალური მთავრობა, მოქმედების სფერო, ფილიალების მეშვეობით, ვრცელდება ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე. მასში მონაწილეობენ კონგრესის კომიტეტები და მრავალი სპეციალური ორგანო სამინისტროებში,

უწყებებსა და ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებში. მის ძირითად ფუნქციებს წარმოადგენს: დახმარების გაწევა ბიზნესის საწარმოებლად კრედიტის მიღებაში და მასზე გარანტიის გაცემა; საინფორმაციო და ტექნიკური მხარდაჭერა; მცირე და საშუალო ბიზნესის დაკრედიტება და სუბსიდირება საკუთარი ბიუჯეტიდან [Государственная...,2012] არაერთი პროგრამის ოპერირება; სახელმწიფო შესყიდვების მიღებაში დახმარების გაწევა, რისთვისაც იძლევა შესაბამის სერტიფიკატებს (ეს თავისებური საბუთია, რომელიც უჩვენებს მცირე ბიზნესის უფლებებს სახელმწიფო შეკვეთის შესრულებაზე); უფასო კონსულტაციების გაწევა და სემინარების ჩატარება; ბიბლიოთეკით, კომპიუტერებით, ინტერნეტით, სხვადასხვა ცნობარებით სარგებლობა; ბიზნესინკუბატორებითა და ქალთა ბიზნესცენტრით მომსახურება; პროდუქციის რეალიზაციაში დახმარება; მცირე ბიზნესის ინოვაციური აქტიურობის სტიმულირება; ვენჩურული ფინანსირება და ა.შ. [ახესაძე 2008] გარდა ამისა, ამერიკის შეერთებული შტატებში არსებობს მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერი არაერთი სახელმწიფო პროგრამა, ასევე გათვალისწინებულია სხვადასხვა საგადასახადო შეღავათი.

დასაქმების გასაზრდელად აუცილებელია დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის არსებობა. დღეისათვის შრომის ბაზარი საქართველოში უკიდურესად სტიქიურია: არ არსებობს შესაბამისი ინფრასტრუქტურა, რომელიც მის ფუნქციონირებასთანაა დაკავშირებული. ასეთ პირობებში შეუძლებელია უმუშევრობის რეალური სურათის დადგენაც კი.

ენერგეტიკული პრობლემა. უპირველეს ყოვლისა, მთავარი ყურადღება უნდა გამახვილდეს ქვეყნის მდიდარი ჰიდრო- და არატრადიციული ენერგორესურსების ათვისებაზე. არავითარ შემთხვევაში ხელაღებით არ უნდა ვთქვათ უარი მსხვილი ჰიდროელექტროსადგურების აშენებაზე. ამ საკითხების გადაჭრის დროს გარკვეულ ეკოლოგიურ დათმობაზე წასვლა აუცილებლად მოგვიწევს. გასათვალისწინებელია, რომ ეკონომიკა სწრაფად ვითარდება და სათბობი ენერჯის მარაგები კი მსოფლიოში თანდათან იწურება. რასაკვირველია, ასევე გასათვალისწინებელია ეროვნულ ფასეულობათა შენარჩუნების მტკივნეული მოთხოვნები.

საქართველოში კარგი პირობებია ქარისა და მზის ენერჯის, ასევე გეოთერმული ენერჯის ასათვისებლად. პერსპექტივაში შესაძლებელია გამოყენებული იქნეს შავი ზღვის ენერგეტიკული რესურსები. აქ ქიმიურ და ჰიდროლოგიურ რესურსებთან ერთად ენერგეტიკული რესურსები წარმოდგენილია ზღვის წყალში გახსნილი საწვავი აირების დ გოგირდწყალბადის, მეთანისა და პროპანის სახით. მეტად საინტერესოა ენერგეტიკის განვითარების სინერგული კონცეფცია, რომელიც ითვალისწინებს ენერჯის სახეობათა კომბინირებულ გამოყენებას, რათა მივიღოთ უფრო მეტი ენერგოეფექტი, ვიდრე მათი ცალ-ცალკე გამოყენების შემთხვევაში.

დიდი რეზერვებია საქართველოში ენერჯის ეფექტიანი გამოყენების სფეროში.

მდგრადი განვითარების პრობლემა. „მწვანე“ და „წრიული“ ეკონომიკის ჩამოყალიბების პრობლემა (განსაკუთრებით არაგანახლებადი რესურსების ამოწურვისა და განახლებადი რესურსების შენარჩუნების პრობლემა), როგორც მთელი მსოფლიოსათვის, ისე საქართველოსთვისაც უმნიშვნელოვანესია. იგი მოითხოვს სრულიად ახალ მიდგომებს, ძირეულ ცვლილებებს ეკონომიკური სისტემის ყველა ელემენტში. ამის განხორციელება კი შეუძლებელი იქნება საკუთარი ინოვაციური სისტემის გარეშე, ვინაიდან ყველა ქვეყანა ამ მხრივ განსაკუთრებული თავისებურებებით ხასიათდება.

ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების აუცილებლობასთან არის ასევე დაკავშირებული სავალუტო კურსის პრობლემა, ვინაიდან თუ ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა არ ამაღლდა, მისი სავაჭრო ბალანსი უარყოფითი დარჩება და ეროვნული ვალუტის დევალვაციის ფრთხე ყოველთვის იარსებებს. ხშირად გამოითქმება მოსაზრება, რომ ეროვნული ვალუტის სიმყარე დამოკიდებულია მხოლოდ ეროვნულ ბანკზე ან მხოლოდ მთავრობაზე. რაც არასწორია. ეროვნული ვალუტის სიმყარე დამოკიდებულია როგორც ეროვნულ ბანკზე, ისე მთავრობაზე. ეროვნულ ბანკზე სწორი მონეტარული პოლიტიკის გატარებით, ხოლო მთავრობაზე, უცხოური ივესტიციების მოზიდვით და ექსპორტის გადიდების ხელშეწყობით, რაც ისევ და ისევ ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირებასა და განვითარებასთანაა დაკავშირებული.

ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გადაუჭრელ პრობლემად რჩება **სოფლის ეკონომიკის განვითარების პრობლემა**. დღეისათვის საქართველოში არის ძირითადად ნატურალური, დაბალმექანიზებული და ამიტომ დაბალ მწარმოებლური, განუვითარებელი ინფრასტრუქტურის მქონე სოფელი. უაღრესად მძიმე პირობების გამო, სოფლად მცხოვრებს არ შეუძლია ყველა სიძნელის გადალახვა და განვითარებული სასოფლო წარმოების ჩამოყალიბება. ამდენად, სახელმწიფოს მხრიდან სოფლისადმი ქმედითი დახმარება აუცილებელია. მაგრამ, ეს არათუ უნდა ასუსტებდეს ფერმერის სტიმულებს, არამედ უნდა აძლიერებდეს მას. ბუნებრივია, მთავარი აქცენტი გადატანილი უნდა იყოს იმაზე, რომ ფერმერი ზრდიდეს წარმოებას, ნერგავდეს ახალ ტექნოლოგიებს, რათა ეს წარმოება რაც შეიძლება მაღე გარდაიქმნას თანამედროვე სასაქონლო ფერმად. საჭიროა, ადგილობრივი ბიზნესის დაინტერესება (გარანტიები, შეღავათიანი კრედიტები, შეღავათიანი საგადასახადო პირობები და სხვ.). ეროვნულ კომპანიებს შეუძლიათ შეიძინონ ფერმები და დააბანდონ ინვესტიციები [აბესაძე 2016]. **მრეწველობის განვითარება** ყველა

სხვა დარგის განვითარების საფუძველია. პერსპექტივაში ორიენტაცია აღებული უნდა იქნეს მრეწველობის უპირატესად მეცნიერებატევადი დარგების განვითარებაზე.

დასკვნები

1. მეოთხედ საუკუნეზე მეტია, რაც საქართველოში დაიწყო ეკონომიკის ტრანსფორმაცია, მაგრამ სრულყოფილი საბაზრო ეკონომიკის ჩამოყალიბება ვერ მოხერხდა, რისი მიზეზიც ობიექტურ გარემოებებთან ერთად არის დაშვებული სუბიექტური შეცდომები.

2. თანამედროვე ეტაპზე ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლება სულ უფრო და უფრო დამოკიდებული ხდება ეკონომიკურ განვითარებაზე, ანუ პროგრესულ თვისებებზე ცვლილებებზე ეკონომიკაში და არა ეკონომიკურ ზრდაზე, ეკონომიკური ზრდის დაბალი ან, თუნდაც, ნულოვანი ტემპების არსებობის შემთხვევაშიც კი, შესაძლებელია საზოგადოების კომფორტის, მისი სარგებლიანობის ზრდა.

3. ერთი და იმავე ღირებულების პროდუქციას (მშპ, მეპი) მიმდინარე წელს მეტი კეთილდღეობის მოტანა შეუძლია, ვიდრე წინა წლებში.

4. ეკონომიკური განვითარების თანმდევი პროცესი ეკონომიკურ ზრდასთან ერთად არის ეკონომიკური კლება.

5. განვითარებად ქვეყნებში, განვითარებულ ქვეყნებში არსებული კეთილდღეობის დონის მისაღწევად, გაცილებით ნაკლები დროა (და ეკონომიკური ზრდის ნაკლები ტემპები) საჭირო, ვიდრე ეს დასჭირდათ განვითარებულ ქვეყნებს, ვინაიდან მათ მზამზარეულად შეუძლიათ გამოიყენონ ის პროდუქცია, ტექნიკა და ტექნოლოგიები, რომელთა შექმნასა და განვითარებას დიდი დრო დასჭირდა. მთავარია, ქვეყანამ გამოიყენოს ეს შესაძლებლობა და გეზი ეკონომიკურ განვითარებაზე აიღოს.

6. საქართველოს ეკონომიკაში არსებული ნაკლოვანებების აღმოფხვრა და სწორ გზაზე გასვლა ვერ მოხერხდება უბრალოდ ინერციით სვლის შედეგად. როგორც განვითარებული და დაწინაურებული პოსტკომუნისტური ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მთავარი ყურადღება ეკონომიკის თვისებრივ სრულყოფაზე, ანუ ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობაზე უნდა გადატანილიყო. მაგრამ, დღეისათვისაც კი ამ მიმართებით მდგომარეობა მეტად არასახარბიელოა.

7. ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკა ძირითადად შეიძლება დახასიათდეს, როგორც არაინოვაციური ეკონომიკა. ქვეყანაში არ არსებობს გამოკვეთილი საინოვაციო პოლიტიკა - შესაბამისი სტრატეგია და სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმები.

8. საქართველოში ეკონომიკის ფორმირებისათვის აუცილებელია:

1. შემუშავდეს „საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების სტრატეგია“ და ამის საფუძველზე „საქართველოს ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების გეგმა“. სტრატეგიის ძირითადი მიმართულებები უნდა იყოს: 1. სამეცნიერო პოტენციალის გაძლიერება; 2. განათლების სფეროს სრულყოფა; 3. მჭიდრო და მუდმივი კავშირის დამყარება მეცნიერებას, ბიზნესსა და სახელმწიფო ორგანოებს შორის 4. სამეცნიერო კვლევების მომსახურების სისტემის სრულყოფა 5. ცოდნის ეკონომიკის ფორმირება 6. ინოვაციური ინფრასტრუქტურის (უნივერსიტეტები; სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები; ტექნოპარკები; ბიზნეს-ინკუბატორები; კლასტერები, მცირე ინოვაციური საწარმოები; ინოვაციური ტექნოლოგიური ცენტრები; კონსალტინგური ფირმები; სატელეკომუნიკაციო ქსელები; ფინანსური ინსტრუმენტები, მათ შორის, ვენჩურული კაპიტალი და სხვ.) განვითარება; 7. რეგიონული საინოვაციო საქმიანობის გამოცოცხლება და განვითარება; 8. ინოვაციების განხორციელებისათვის წამახალისებელი (შეღავათები, საგადასახადო შეღავათები, რისკების დაზღვევა და სხვ.) გარემოს შექმნა; 9. დონორების მიერ განხორციელებული პროექტების შედეგების დანერგვის მხარდაჭერი მექანიზმების შექმნა; 10. უცხოური კრედიტებისა და დახმარებების წარმოების სფეროში გამოყენების სისტემის ფორმირება; 10. კონკურენტუნარიანი მეწარმეობის განვითარებისათვის ხელშემწყობი მექანიზმების შექმნა; 11. მაღალი ტექნოლოგიების (hi-tech) შესაძლებლობათა მაქსიმალური გამოყენება და სხვ.

ქვეყნის ინოვაციურმა სისტემამ უნდა შეძლოს ინოვაციების გენერირება ან იმპორტი. თავდაპირველად უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ინოვაციების იმპორტს, ხოლო შემდეგ საკუთარ კვლევებზე დაფუძნებული ინოვაციების განხორციელებას. პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს მეცნიერებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ეკონომიკური განვითარების პროცესს საფუძველი გამოეცლება და შედეგი ვერ მიიღება.

9. დადებითია, რომ დღევანდელი მთავრობა აღიარებს ინოვაციური ეკონომიკის მშენებლობის აუცილებლობას და დგამს ნაბიჯებს ამ მიმართულებით. მაგრამ, ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირებას თუ მხოლოდ ფრაგმენტული და არა კომპლექსური ხასიათი ექნება, წარმატება ვერ მიიღწევა

10. განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ყველაზე სწრაფი გზა ამ პრობლემის გადაჭრისა არის მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება, რომელიც შეუძლებელია სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე. დასაქმების გასაზრდელად ასევე აუცილებელია დასაქმების სახელმწიფო სამსახურის არსებობა.

11. ენერგეტიკული პრობლემის გადაჭრისას, უპირველეს ყოვლისა, მთავარი ყურადღება უნდა გამახვილდეს ქვეყნის მდიდარი ჰიდრო- და არატრადიციული ენერგორესურსების ათვისებაზე.

12. მდგრადი განვითარების, „მწვანე“ და „წრიული“ ეკონომიკის ჩამოყალიბების პრობლემა (განსაკუთრებით არაგანახლებადი რესურსების ამოწურვისა და განახლებადი რესურსების შენარჩუნების პრობლემა), როგორც მთელი მსოფლიოსათვის, ისე საქართველოსთვისაც უმნიშვნელოვანესია. იგი მოითხოვს სრულიად ახალ მიდგომებს, ძირეულ ცვლილებებს ეკონომიკური სისტემის ყველა ელემენტში. ამის განსორციელება კი შეუძლებელი იქნება საკუთარი ინოვაციური სისტემის გარეშე, ვინაიდან ყველა ქვეყანა ამ მხრივ განსაკუთრებული თავისებურებებით ხასიათდება.

13. ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების აუცილებლობასთან არის ასევე დაკავშირებული სავალუტო კურსის პრობლემა, ვინაიდან თუ ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა არ ამადლდა, მისი სავაჭრო ბალანსი უარყოფითი დარჩება და ეროვნული ვალუტის დევალვაციის საფრთხე ყოველთვის იარსებებს.

14. სახელმწიფოს მხრიდან სოფლისადმი ქმედითი დახმარება აუცილებელია. მაგრამ, ეს არათუ უნდა ასუსტებდეს ფერმერის სტიმულებს, არამედ უნდა აძლიერებდეს მას. ბუნებრივია, მთავარი აქცენტი გადატანილი უნდა იყოს იმაზე, რომ ფერმერი ზრდიდეს წარმოებას, ნერგავდეს ახალ ტექნოლოგიებს, რათა ეს წარმოება რაც შეიძლება მაღლე გარდაიქმნას თანამედროვე სასაქონლო ფერმად. საჭიროა, ადგილობრივი ბიზნესის დაინტერესება (გარანტიები, შეღავათიანი კრედიტები, შეღავათიანი საგადასახადო პირობები დას ხვ.). ეროვნულ კომპანიებს შეუძლიათ შეიძინონ ფერმები და დააბანდონ ინვესტიციები.

15. მრეწველობის განვითარება ყველა სხვა დარგის განვითარების საფუძველია. პერსპექტივაში ორიენტაცია აღებული უნდა იქნეს მრეწველობის უპირატესად მეცნიერებატევადი დარგების განვითარებაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., კაკულია ე. მცირე ბიზნესის მაკროეკონომიკური რეგულირების მექანიზმი საქართველოში. თბ. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
2. აბესაძე რ. 2014. ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური რეგრესი. თბ. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
3. აბესაძე რ. 2016. საქართველოს ეკონომიკის ტრანსფორმაციის ეტაპები და განვითარების ზოგადი მიმართულებები. “ეკონომისტი”, № 4.

4. Авдокушин Е. Ф. 2017. Национальная инновационная система Японии. Энциклопедист.
<http://www.nitpa.org/nacionalnaya-innovacionnaya-sistema-yaponii-e-f-avdokushin-3/>
5. Государственная поддержка малого и среднего бизнеса в промышленно развитых странах. 2012.
https://studbooks.net/1755227/ekonomika/gosudarstvennaya_podderzhka_malogo_srednego_biznesa_promyshlenno_razvityh_stranah

საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკა –
ECONOMICS OF FOREIGN COUNTRIES

Dahl Martin

*Assistant Professor at the Department of International Political Relations,
Dean, Faculty of Economics and Management
Lazarski University, Warsaw, Poland*

Bokajło Justyna

*Assistant Professor at the Institute of International Studies,
Wroclaw University, Poland*

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF GERMANY IN THE INTERNATIONAL ARENA IN THE 21ST CENTURY

***Summary.** This paper aims at analyzing the evolution of the international role of Germany in the twenty-first century and answering the question about the importance of the Federal Republic of Germany in the international arena. The research methods used in the paper include descriptive and factual analysis, statistical data analysis and analysis of selected publications. The findings of the conducted research confirm the growing role of Germany in the international arena, both in Europe and in the world. However, it should be emphasized that its role is largely determined by the strength and position of the European Union.*

***Keywords:** Germany, Germany in the international arena, Germany's position in the European Union, global role of Germany*

Introduction

The Federal Republic of Germany is a politically stable and highly developed state with a democratic political system based on the social market economy model [1, p. 261-276], [2, p. 261-271]. Germany is also the largest economy in Europe, the fourth in the world and the leader of global exports. Germany heads the world in the field of providing development aid for developing countries, sets standards for the future development of the global economy based on the green economy and the concept of sustainable development. Germany's military involvement is increasing in many corners of the world, starting with the Mediterranean basin and extending to Asia and Africa. However, such engagement is quite restraining, conservative and often inadequate. The main reasons for that are the Nazi past and the role of Germany during World War II. On the one hand, many countries expect Germany to be involved, but

on the other hand, German military missions are often controversial in the opinion of either international and German societies as they are often reluctant when it comes to the Bundeswehr military operations [3]. In fact, for several years the global role of Germany has been undergoing a significant transformation and is constantly growing. Probably Germany's importance in the international arena in the 21st century will be further strengthened - not only in Europe but also in other parts of the world. The authorities of the German state and its society are now facing new challenges, which will redefine the role of the Federal Republic of Germany in the international arena.

The discussion of this subject began with the German reunification in 1990 when it became obvious that the role and importance of the German state would be significantly reoriented. The leading and dominant role of Germany on the European continent has been particularly highlighted following two occurrences. Firstly, there was a global financial and economic crisis of 2008, which particularly affected the countries of southern Europe. Secondly, there were numerous challenges emerging in the European Union and its surrounding. Regardless of whether we are dealing with financial problems of some EU member states, the Ukrainian crisis or the influx of refugees, each time Germany's position and the leading role in solving problems are the key points of an issue. After all, it does not make difference if Germany's undertakings are supported, concurred with, questioned or not. It does not influence the fact that Germany plays a major role in the process of resolving the challenges that Europe is facing. This fact gives us a cause for reflection and consideration on the future role and significance of the FRG. Not only in Europe but also in the rest of the world. This study attempts to find an answer to this question.

In times of global interdependence, Germany's prosperity and security are strongly dependent on processes, which take place not only in Europe but also in the world. Undoubtedly, Germany is one of the largest beneficiaries of globalization [4]. The development of multi-polar international order [5], [6]. has created many new opportunities for Germany, including the possibility of assuming a more active role in the global system both on the economic level and in the political sphere. In the 21st century the world is facing numerous global problems such as growing number of international conflicts, development of international terrorism, global population growth, which entails increasing demand for food and a number of threats related to global warming and the need of at least partial switching of world economy to renewable energy sources. In the face of these challenges and threats, Germany can no longer remain a passive actor. It is necessary for the state to be more actively involved in resolving European and global problems and not only by using economic tools but also through enhancement of political and military activity. Kamil Frymark claims that the international role of Germany "cannot be limited to one aspect of the functioning of the state in the external arena, on the contrary, these roles are constantly changing and expanding. As a country that wants to have a say in the most important interna-

tional policy issues, Germany must take on more and more responsibility, which now also means being ready to engage in military conflicts" [7].

Germany sets the tone and new standards for European politics in many areas. After the Second World War, Germany has become a democratic state under the rule of law and a dynamically developing economy based on the ordoliberal concept of the social market economy [8, p. 47-62]. In the 1970s, the foreign policy of German Chancellor Willy Brandt led to warming and defining new relations with the socialist countries of Central and Eastern Europe [9], which was criticized by the main opposition coalition CDU/CSU. At the beginning of the 21st century the Germans were able to set new standards in Europe by deciding on a number of difficult labor market reforms. That way they limited the developed social state and formed new bases for dynamic economic development [10]. Finally, Germany has increased a number of attempts to boost its own economic development based on the concept of sustainable development in several years. It also shows an active policy of solving crises in Europe as well as in its surrounding. From a global perspective, Germany is a medium-sized country that finds it difficult to pursue an active international policy around the world. The strength of Germany lies in the strength of the European Union, while the strength of the European Union largely depends on the potential and strength of Germany. Therefore, we can venture to say that it is highly probable that European and global success of the Federal Republic of Germany will depend on effective cooperation between the member states of the European Union. This assumption explains the reason why Germany is ready to get involved in European affairs though it often raises numerous concerns and controversies. However, it should be noted that the main threat to German policy in Europe is possibly a lack of readiness for partnership cooperation, an attempt to impose German standards or solutions on other countries or even perceiving Germany's intentions in such a way. The activity of West Germany is still perceived through the prism of experience from the First and Second World Wars. That is why German foreign policy will still require great caution and sensitivity to the needs and positions of the partners, especially European ones.

The role and significance of Germany in the European Union

Germany is the largest country in the European Union that produces 1/5 of the EU GDP, with the population of more than 81 million people, GDP exceeding 3,133 trillion euros [11] (Bruttoinlandsprodukt ..., [http](#)) and annual export of 1.207 trillion euros in 2016 [12, p. 419]. It is also the biggest net contributor to the European budget [13]. The main recipients of German goods and services are the USA, France and the United Kingdom sequentially. Germany imports mainly from China, the Netherlands and France. Therefore, it is very strongly connected with both European and

global economies. The most important sectors of the German economy in 2016 included the production of cars with a turnover of 406 billion euros, the construction of machines with a turnover of 240 billion euros and pharmaceutical and chemical industry with a turnover of 184 billion euros [12].

The role and significance of Germany in Europe have undergone a far-reaching change in the last quarter of the century as claims by Marek A. Cichocki. According to the researcher, "due to the huge costs of enlargement, Germany was described as a "sick man of Europe" at the turn of the 20th and 21st century and its socio-economic model was considered outdated. Today the situation is very different: Germany is an "indispensable power" (Ash), an "economic anchor of Europe" (Posen), an "economic hegemon" (Guérot) in the crisis-stricken Europe. The relation between the European project and Germany has also clearly changed (the German paradigm in Europe). In the current discourse, it is clear that the paradigm is not so much about how European integration can change Germany, it is about how Germany can change a European project to protect it from its weakness "[14, p. 1]. Krzysztof Malinowski shares this opinion and believes that "due to the economic advantage of Germany in the EU, the political requirements and expectations towards the FRG have definitely increased. The basic question in the face of the crisis in the Eurozone concerns the incarnation of Germany. It concerns the policy Germany will choose – whether it is going to be a hegemony or rather (and more likely) a state that strengthens its leadership gradually, moderately and not necessarily at the expense of partners. In other words, if and how the German leadership can positively influence the future of Europe" [15, p. 30]. However, it should be emphasized that Germany is not able to lead Europe alone [16], because solitary leadership would disturb the European balance and contribute to the increase of tensions and conflicts on the European continent [14, p. 2]. This lies neither in the interest of Germany nor in the interest of any other member state of the European Union.

The reunification of Germany and the USSR withdrawal from Central Europe shifted the FRG to the center of Europe and enabled the expansion of European integration to the East. It also contributed to weakening France's position in favor of Germany [17]. Therefore, after the fall of communism in Central and Eastern Europe, Germany has become the main supporter of the enlargement process of European integration to the east and north. With this conception, Germany has become a country surrounded by the allies and gained the possibility of further economic expansion, which is crucial for its development.

Nowadays, Germany sets the directions for the development of the European Union primarily on the economic level. What features German social and economic model is its high productivity alongside low unemployment and stable prices [14, p. 2]. Expansive export policy plays a key role in this respect, which on the one hand, provides Germany with economic success but on the other hand, leads to numerous

imbalances in the European Union and it can't be left unnoticed. The weaker European economies, which are united by the single currency and the Single European Market for many years have been coping with unresolved structural problems, so they are not able to tackle with German competitiveness. As there is no single social and economic policy for the entire European Union, deeper divisions and economic crises emerge and will continue to appear and threaten political stability at the same time. The sources of this problem should be sought in the specifics of German European policy, which is largely characterized by political weakness, combined with assertive trade policy. In the opinion of Hanns W. Maull, "German politics is to some extent still a continuation of the idea of civilian power and German political culture is still based on a specific pacifism understood" [18]. This translates into German temperance in taking more leadership and more active roles in Europe while gradually expanding its economic influence. Although, it should be noted that the German government is actively involved in solving the economic problems of other states that are members of the Community, and is often criticized for it. Such attempts are often a cause of reluctance and fears. Nevertheless, it does not change the fact that Germany's international role is closely related to the fate of the European Union.

The importance of Germany in Europe has changed significantly with the outbreak of the economic crisis in 2008. Since the chancellor Gerhard Schröder's government introduced a package of structural reforms known as "Agenda 2010", the Germans managed to rebuild and strengthen their competitiveness, especially in relation to the economies of so-called "Old Europe". At the same time, some European Union countries have abandoned the implementation of many reforms preferring to take low-interest loans and credits, which were accessible due to the introduction of the single euro currency. This resulted in an increase of these countries' debts and losing competitiveness in favor of Germany as well as putting them behind the biggest European economy. Michał Kędzierski is right in noting that "France is going through economic stagnation, Italy is experiencing a recession that Spain managed to recover from just last year. It was necessary to save Portugal, Ireland and Greece from bankruptcy. These countries are facing unresolved problems, both economic and social. What their governments have to do is to introduce unpopular reforms and therefore affect political instability" [17]. There have been numerous voices in Europe encouraging Germany to take more responsibility for Europe in this context. This idea was reflected in the words of Polish Minister of Foreign Affairs Radosław Sikorski as he was giving a speech at the forum of the German Society for Foreign Policy in 2011. Sikorski said "I fear German power less than German inactivity" [19]. Such courageous and far-sighted vision of the European Union's functioning and the role of Germany in it was highly appreciated among the German elites and strongly criticized in some circles in Poland. However, such affairs as the prolonged Greek crisis, unresolved problems with the wave of illegal immigration to Europe and the rise of popu-

lism and nationalism in Europe delay implementation of bold principles. Europe also does not seem to be ready for the new role of Germany on the continent. Neither is Germany itself.

Regardless of the assessment of German European policy and mistakes and numerous problems that still need to be solved, after the reunification of Germany, the country has been consistently implementing "foreign policy of European roots". It was Germany that actively participated and initiated the actions on further enlargement of the European Union, thanks to which the area of peace, prosperity and stability in Europe has been enlarged [20, p. 126]. As George Friedman accurately notes, Germany has regained its dominant position on the European continent [21, p. 186]. However, Germany is not quite able to place itself in this new role. In some issues the FRG too often demonstrates inactivity, though, in case of some other issues, for example, the immigration crisis, the state tends to get overeager. The mistakes that Germany has lately made in its policy towards other European countries include the lack of understanding of European partners that are going through crisis, which takes place frequently; the lack of consent to launch booming programs that would help overcome the crisis in southern European countries or attempts to impose German ideas and treat them as a solutions of European problems. From the German point of view, the main reason that led to economic problems were laziness, incontinence and irresponsibility of governments such as Greece one. Whereas from the perspective of these countries only Germany has to take responsibility for causing such problems because the way Germany forced a transformation of the European system resulted in facilitating Germany's export expansion [21, p. 180-181]. The adoption of such different perspectives will not simplify the process of finding a quick solution to European problems. This, in turn, translates into the spread of the isolationism in many European countries, which makes a threat of disintegration within the European Union more real and engrains concerns about the rising power of Germany.

The role of Germany in solving international conflicts

For historical reasons, German foreign policy is very conservative in the aspect of using force, especially of a military kind. It is much more oriented towards international cooperation, especially in the area of trade and economy [22, p. 15]. Since the end of the Second World War Germany has been avoiding to define of its national interest for many years. However, the moment of the reunification of Germany was a starting point of a gradual "normalization" of German foreign policy. In the 21st century, Germany's national interest can be defined on three levels: (1) ensuring global security and free access to trade routes, (2) comprehensive integration within the European Union and the global economy, and (3) expanding the German influence

in international institutions [22, p. 15]. The most important German politicians are more and more frequently speaking out in favor of greater international involvement of the Federal Republic of Germany. A large part of the international community also expects such involvement. The paradox is that a substantial part of public opinion in Germany is against increasing of German involvement on the international forum. At the beginning of 2014, during the Bundestag sessions, German Minister of Foreign Affairs Frank-Walter Steinmeier spoke in favor of increasing German responsibility in solving international conflicts, even if it is necessary to use military means. German Chancellor Angela Merkel shares this idea. She claimed the same year that German foreign and security policy instruments should include a combination of military means and diplomatic and civilian activity [23], recognizing the latter as the primary instrument of German influence.

The German government takes a position that "German security is inseparable from the political development of Europe and the rest of the world" [24]. This attitude is a result of the growth of international interdependencies in many areas, which translates into a greater degree of interrelation between states comparing to the past. This means that the purpose of the security policy and the main national interest of Germany is to strive to deepen cooperation with its partners, primarily in the framework of three international institutions: the United Nations, NATO and the European Union. From the German point of view, a key element in ensuring the well-being and security of the state is to have influence in the most important international institutions [24] and affect processes occurring in the international environment of Germany.

There is a broad consensus on the German political scene that the UN resolutions should be a basis for resolving disputes and international conflicts, especially in the context of possible decisions about German military involvement in the world. For Germany, the UN is also a central organization to regulate international order and a key foreign policy forum at the global level [22, p. 15]. Since the reunification, Germany has been a non-permanent member of the UN Security Council three times (in 1995/96, 2003/04, 2011/12), each time demonstrating the readiness to take greater responsibility for shaping international security. It has also been seeking to obtain a permanent membership of the UN Security Council for years. The UN also expects Germany to become more involved in UN peacekeeping missions, especially after Germany took a very cautious position in the conflict in Libya [22, p. 16]. Assuming a UN Security Council reform is attempted, Germany will probably gain the status of a permanent member.

Another forum of German activity in solving international conflicts is the North Atlantic Alliance. NATO is a key organization for the Federal Republic of Germany, which guarantees peace and stability on the European continent. The role of Germany in NATO has evolved since the collapse of the Soviet Union and the partial decrease of the American contribution to European security. The reorientation of the

strategic goals of the alliance and the shift of American involvement from Europe to the Asia-Pacific region resulted in Germany's efforts to start formulating a European security policy. However, this system was not meant to compete with a NATO's or the United States' system. It was meant to be one of the pillars of the transatlantic security system. The North Atlantic Alliance was to continue to play a key role [22, p. 16]. However, it should be noted that the attempts to formulate a European security policy face numerous obstacles and in the context of the crisis in Ukraine and Russian policy of aggression, it is very likely that NATO will continue to play a key role in ensuring European security.

The number of the Bundeswehr's humanitarian and military missions is the evidence of the scale of German involvement in the field of international security. German armed forces have participated in 130 such missions - in Europe, Asia and Africa since 1960. In 2002 the Germans had the third largest military contingent in the world serving outside their own country with a number of soldiers exceeding 10,000, following the armies of the United States and Great Britain. Currently, almost 3,000 soldiers serve outside Germany, mainly in Afghanistan, Kosovo, the Mediterranean and Iraq [25].

The growing role of Germany in solving international conflicts comes in German activity in solving the Ukrainian conflict, involvement in the fight against international terrorism or in assistance that Germany provides to the victims of armed conflicts. From the very beginning of the conflict between Russia and Ukraine, the German government has opted for a policy of sanctions against Russia, despite losses suffered by the German economy and the opposition of numerous interest groups. The Federal Republic of Germany plays a leading part in solving the conflict in Ukraine [26], often exposing itself and its own mainly economic interests. Germany also took the responsibility of resolving the crisis related to the inflow of immigrants to Europe, supporting the mission of the European Union in Mali, acting against pirates off the coast of Somalia and supporting the fight against the so-called Islamic State by training Kurdish troops in northern Iraq and conducting intelligence and reconnaissance missions off the coast of Syria [25]. The area of international involvement of the Federal Republic of Germany is far beyond the European continent and has not been limited to the generous financing of humanitarian and development aid.

International position of Germany in the 21st century will depend on the scale of German involvement in solving conflicts and international disputes. Presumably, it will be highly dependent on whether German actions are a success or a failure. If Germany manages to overcome conflicts in the European Union's surrounding in cooperation with its partners, reveal that it is possible to integrate hundreds of thousands of refugees, prove that German ideas of combating the debt and the economic crisis in Europe are effective and despite having political and economic advantage over other states of the European Union, Germany will be able to support them, then certainly the

Federal Republic of Germany will play one of the key roles in the international arena in the 21st century. Although, Germany is facing many challenges. Both internal processes and the external environment may threaten German plans of becoming more active in the international arena. What will happen if the Federal Republic of Germany fails to do that? Or if the fears of hegemonic or dominant Germany's position revive again in Europe and as a result make Germany's European partners turn away? Then probably the predictions of the prominent American political scientist Georg Friedman, who stated that in the second half of the 21st century Germany will no longer play any significant international role [27], [28] will be founded. Even though currently these prognoses do not seem to be happening, we cannot completely exclude such possibilities.

Development aid as an instrument of building the international position of Germany

After the end of the Second World War, particularly after the success of economic reforms at the turn of the 1940s and 1950s, development aid has become one of the basic instruments of global influence and conducting the foreign policy of the Federal Republic of Germany. Germany justified it by historical, political, economic, ecological and moral reasons, just like the other countries did. In the opinion of Christine Hegenbart and Alexander Wolf, German foreign policy should be shaped in a way that exploits the strengths and potential of Germany, and at the same time allows the German society to realize the essence and purpose of undertaken activities without having any controversies [29, p. 4]. In this context, development policy seems to be the adequate tool.

In the past, during the so-called "Cold War" Germany pursued development policy to attach the third world countries and consequently inhibit the recognition of the second German state - the GDR - under international law. In subsequent years, development policy proved to give opportunities to improve the socio-economic situation of the poorer countries. Nowadays, there is a vibrant ongoing discussion in Germany on how to use development aid as an effective tool in the fight against international terrorism. The main argument for choosing such an approach is that the political and economic stability of states is the most effective way to combat terrorism [30], although this thesis should be considered questionable. Many terrorists, especially those related to the so-called Islamic State, do not come from poor countries. They often represent the second or even the third generation of immigrants who have come and lived in Europe for decades [31].

According to OECD data, global development aid in 2015 amounted to just over 131 billion dollars. The three biggest donors were the USA with the aid at the level of 31.5 billion dollars, the United Kingdom - 18.7 billion dollars and Germany -

17.7 billion dollars [32]. Development assistance is particularly important for Germany. It contributes to preventing crises in developing countries, which are often affected by numerous conflicts. The policy of the Federal Republic of Germany in this area is essentially focused on first of all identifying areas of threats and preventive actions and then resolving conflicts as a second step. This way, Germany has a significant influence on the stabilization of regions threatened by conflicts [29, p. 4].

As a result of delivering aid Germany contributes to the economic progress of developing countries, while creating favorable conditions for the expansion of German enterprises and the development of German exports. Most importantly, the German society supports this policy, regardless of whether we are dealing with humanitarian aid, civic projects or assistance in the reconstruction of public institutions and security services. In this respect, there is a broad social consensus in Germany and consent for Germany to take more responsibility in the world for similar activity [29, p. 4].

Ecological themes also play an important role in development aid provided by Germany. Many developing countries have rich supplies of natural resources, such as forests or petroleum. On the one hand, Germany tries to secure access to them and on the other hand, supports their use in a balanced manner. This makes Germany one of the world leaders in the promotion of the global concept of sustainable development.

The development policy is very significant as a part of Germany's foreign policy. In fact, Germany is one of a few countries where there is a separate ministry, which is in charge of formation and coordination of development policy. Its practical implementation is handled by the number of independent and separate institutions, although it should be emphasized that Germany usually has a majority share in them, thus keeps complete control over them [30].

The major institution that deals with the so-called "Financial cooperation" (Finanzielle Zusammenarbeit - FZ) is the Reconstruction Credit Institute (Kreditanstalt für Wiederaufbau - KfW), which includes a number of financial institutions supporting the implementation of specific projects. The projects are supported primarily by means of easily accessible and low-interest loans granted to developing countries. For the poorest countries, the aid often means a non-returnable loan [30]. Technical cooperation is handled by the German Society for Technical Cooperation (Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit - GTZ), while the German Development Service (Deutscher Entwicklungsdienst - DED) is responsible for personal cooperation.

German development aid is currently giving support mainly to countries of the African continent and countries of Asia, but to a lesser extent. When it comes to the sectoral division, the activity is primarily focused on the protection of the environment and natural resources and on the support of education. Moreover, Germany supports initiatives that aim at establishing and developing democracy, building a civic society, fighting against corruption or supporting the decentralization of authorities to

strengthen self-government [30]. The implemented activities are constantly evaluated in order to be corrected and modified on regular basis. The scale of involvement in advancing German development policy and the number of institutions committed to it alongside the establishment of a separate ministry testify to the importance of this area for the Federal Republic of Germany in terms of global influence.

Conclusions

The power of German activity in the world is demonstrated by the scale of its involvement in many areas. Starting with the policy conducted within the UN, the European Union and NATO and extending to delivering development aid and the activity of a number of political, cultural and educational institutions around the world. The Federal Republic of Germany’s activity in each of these fields is vast. German political foundations such as the Konrad Adenauer Foundation, the Fridrich Ebert Foundation, the Heinrich Böll Foundation and others operate in many countries around the world. German culture and the German language are promoted in the world mainly through the activity of the Goethe Institute. Germany is building fundamentals of good relations with future political, business, scientific or social elites in many countries through granting easy and widely available scholarships of DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst) [33, p. 43]. All these activities are the proof of a wise, long-term and reasonable foreign policy that is supposed to build a positive image of Germany in the international arena. They also testify to global aspirations and ambitions of this country. Germany can be a role model in many aspects and areas, whether we speak of German health care system, vocational education system or social welfare [34, p. 41]. German diplomacy is commendable and can be exemplary as it is conducted on many levels and with the help of various instruments.

International observers pay attention and especially appreciate the activity of German political foundations. Their activity (regardless of the political view they represent) is financed from the federal budget, heedless of a coalition that is currently making a parliamentary majority. This proves the high maturity of the German political elites and the perception of foreign policy as a common reason of state. Political foundations are a very important channel of influence of German diplomacy. They represent different political options, so they are able, in most cases, to ensure good relations with other states, even if the leadership changes. This is a particularly important point for developing countries. In addition, German political foundations make it possible to maintain unofficial channels of contact with various political environments, even in case German government downgrades or suspends official contacts with another state.

When attempting to answer the question of Germany’s international role in the 21st century, it should be emphasized that it will largely depend on the position of

Germany in the European Union and on the readiness of the other EU Member States to support German actions. Germany has become a superpower again. It is a subject of numerous discussions; a source of hope but also concerns. Europe is discussing the central role of this state; what problems the FRG causes as well as effectively solves. The leadership role of Germany on the continent is being underlined more often but Germany itself tries to avoid it.

What features Germany as a state and a nation and determines its international position and significance? Paradoxically, it is a willingness to do things methodically and in an organized way. Over the past two centuries this approach has led three times to being a superpower and also twice to its defeat. The first time it happened in 1871 when Germany developed as a modern nation-state. After defeating France, Germany redefined Europe. The next attempt to rebuilt its power was after losing the First World War but later Germany suffered a failure after its surrender during the Second World War. In 1945 it was very common to believe that Germany's power was then a thing of the past. Nevertheless, it took the state just one generation to rebuild its power again, culminating in the reunification of Germany [21, p. 213-217]. In Georg Friedman's opinion, "the features that led the Germans to do exceptionally bad things during the war also worked out during the post-war economic catastrophe. (...) Unlike other nations that were unable or unwilling to do so, the Germans were able to show discipline in reconstruction and rebuild the country in just one century, outpacing France and Great Britain"[21, p. 217]. Unfortunately, historical experience shows that in case of Germany, successes and defeats are closely related. The solution to this dilemma will be crucial for Germany's further position in Europe and in the world.

In the 21st century, Germany will have to redefine the type of its international activity. Being a continuous economic power but having political and military weaknesses is not a natural state, especially for a country, whose 50% of GDP depends on the availability of foreign markets. The fundamental question in this context is whether the European Union states are ready to accept a dominant, albeit not a hegemonic role of Germany on the continent. It means that Germany needs to increase its involvement in Europe (political, financial and military) and convince European partners of its policy. The other European Union countries need to free themselves from negative stereotypes, prejudices and fears about Germany. If this process is successful, then we can state that in the 21st century Germany will play one of the most important roles in the international arena as a part of the European Union.

References:

- [1] Bokajlo J., *Niemieckie Ordo i społeczna gospodarka rynkowa w procesie europeizacji*, "Przegląd Zachodni", No. 2, 2017.

- [2] Gardziński T., *Przedsiębiorstwo społeczne środkiem rozwiązywania problemów współczesnej gospodarki*, "International Journal of New Economics and Social Sciences", No. 1 (3), 2016.
- [3] *Deutsche gegen mehr Militäreinsätze*, <http://www.sueddeutsche.de/politik/umfrage-zu-auslandseinsaetzen-deutsche-gegen-mehr-militaereinsaetze-1.1876426> (access: 19.12.2018).
- [4] Messner D., Faust J., *Gestaltungsmacht Deutschland - Herausforderungen globalen Wandels gehören auf die Agenda*, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik, Bonn, www.die-gdi.de (access: 12.10.2018).
- [5] Fiszer J.M., Wódka J., Olszewski P., Paszewski T., Cianciara A., Orzelska-Stączek A., *The Euro-Atlantic System in a Multipolar World. A Forecast*, ISPPAN, Warsaw, 2014.
- [6] Cianciara A., *Wielobiegunowa Europa w wielobiegunowym Świecie: szansa czy wyzwanie dla systemu euroatlantyckiego?*, ISPPAN, Warsaw, 2012.
- [7] Frymark K., *Międzynarodowe role Niemiec po zjednoczeniu*, Portal of Foreign Affairs, <http://www.psz.pl/168-archiwum/miedzynarodowe-role-niemiec-zo-jednoczstwie> (access: 12.10.2018).
- [8] Dahl M., Piskorska B., Olszewski P., *Europejskie doświadczenia z demokracją i gospodarką rynkową – przykład dla Ukrainy*, ELIPSA, Warsaw, 2015.
- [9] Görtemaker M., *Entspannung und Neue Ostpolitik 1969-1975*, Bundeszentrale für politische Bildung, www.bpb.de (access: 12.10.2018).
- [10] Bokajlo J., *Niemieckie „państwo cudów”. Reformy Hartza jako remedium na kryzys gospodarczy*, "WIĘŹ - Czas kryzysu, czas pytania" no. 11-12 (649), Warsaw, 2012.
- [11] *Bruttoinlandsprodukt 2016 für Deutschland*, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2017.
- [12] *Statistisches Jahrbuch 2017*, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2017.
- [13] *Nettozahler und Nettoempfänger in der EU*, Bundeszentrale für politische Bildung, www.bpd.de (access: 1.05.2019).
- [14] Cichocki M.A., *Zmiana niemieckiego paradygmatu w Europie*, "Analizy Natolińskie" No. 2 (54), 2012.
- [15] Malinowski K., *Przywódcza rola Niemiec w Europie i na świecie w niemieckim dyskursie naukowym*, "Przegląd Zachodni", No. 2, 2013.
- [16] Seidendorf S., *Deutschland kann Europa alleine nicht führen*, "Die Zeit", 31.06.2015.
- [17] Kędzierski M., *Europejskie Niemcy w niemieckiej Europie – wzrost roli zjednoczonych Niemiec w UE*, Foreign Affairs Portal, www.psz.pl (access: 4.06.2019).
- [18] Maull H.W., *Germany and Japan: The New Civilian Powers*, "Foreign Affairs", 69 (5), 1990.

- [19] *Sikorski in Berlin: a Visionary from the Vistula*, Deutsche Welle, <http://www.dw.com/pl/sikorski-w-berlinie-wizjoner-znad-wis%C5%82y/a-15563514> (access: 15.01.2019).
- [20] Gareis S.B., *Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik*, ed. 2, Verlag Barbara Budrich, Opladen & Farmington Hills, 2006.
- [21] Friedman G., *Flash Points. Pulverfass Europa. Krisenherde die den Kontinent Bedrohen*, Plassen Verlag, Kulmbach (2015).
- [22] Wendler J., *Mehr Verantwortung in der Welt: Deutschlands Rolle bei der Fortentwicklung der europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik*, Diplomica Verlag, Hamburg, 2016.
- [23] *Steinmeier für starkes Engagement Deutschlands*, "Handelsblatt", 29.01.2014.
- [24] *Bundesministerium der Verteidigung*, www.bmvg.de (access: 1.05.2019).
- [25] *Die Bundeswehr im Einsatz. Entstehung, Entwicklung, Überblick*, www.bundeswehr.de (access: 1.05.2019).
- [26] Wergin C., *Deutschland spielt die Führungsrolle*, "Die Welt", 7.02.2015.
- [27] Friedman G., *The Next 100 Years. A Forecast for the 21st Century*, Doubleday, New York, 2009.
- [28] Sezer K., *Spielt Deutschland ab 2050 keine Rolle mehr?*, "Die Welt", 19.07.2015.
- [29] Hegenbart Ch., Wolf A., *Wie soll die deutsche Außen- und Sicherheitspolitik der Zukunft aussehen? Zivile Konfliktprävention als Leitlinie der strategischen Neuausrichtung*, "Argumentation Kompakt" Nr. 4/2014, Hanns Seidel Stiftung, München.
http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/germany/index_en.htm (access: 15.06.2019).
- [30] Andersen U., *Deutschlands Entwicklungspolitik im internationalen Vergleich*, "Informationenzur politischen Bildung", Heft 286, <http://www.bpb.de/izpb/9082/deutschlands-entwicklungspolitik-im-internationalen-vergleich?p=all> (access: 15.06.2019).
- [31] Bremmer I., *These 5 Facts Explain Why Europe Is Ground Zero for Terrorism*, "Time", 22/03/2016, <http://time.com/4268579/brussels-attacks-islamist-terrorism-isis/> (access: 15.06.2019).
- [32] *Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung*, www.bmz.de (access: 15.06.2019).
- [33] Maihold G., *Zwischen Selbstbeschau und Machtinvestition. Deutsche Außenpolitik vor neuen Herausforderungen*, "Welt Trends - Zeitschrift für internationale Politik" Nr. 96 Mai / Juni, 2014.
- [34] *Deutschland in den Augen der Welt. Zentrale Ergebnisse der zweiten GIZ-Erhebung 2015*, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, Bonn und Eschborn 2015.

დალტ მარტინი

*საერთაშორისო პოლიტიკური ურთიერთობების
განყოფილების ასისტენტ პროფესორი,
დეკანი, ეკონომიკისა და მენეჯმენტის ფაკულტეტი
ლაზარის უნივერსიტეტი, ვარშავა, პოლონეთი*

ბოკაჯო იუსტინა

*საერთაშორისო კვლევების ინსტიტუტის ასისტენტ პროფესორი,
ეროკლავის უნივერსიტეტი, პოლონეთი*

საერთაშორისო ასპარეზზე გერმანიის როლი და მნიშვნელობა 21-ე საუკუნეში

რეზიუმე

ეს ნაშრომი მიზნად ისახავს გერმანიის საერთაშორისო როლის ევოლუციის ანალიზს ოცდამეერთე საუკუნეში და პასუხობს კითხვას გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის მნიშვნელობის შესახებ საერთაშორისო ასპარეზზე. ნაშრომში გამოყენებული კვლევის მეთოდები მოიცავს აღწერილობითი და ფაქტობრივი ანალიზს, სტატისტიკური მონაცემების ანალიზს და არჩეული პუბლიკაციების ანალიზს. ჩატარებული კვლევის შედეგების დასტურია გერმანიის მზარდი როლი საერთაშორისო ასპარეზზე, როგორც ევროპაში, ისე მსოფლიოში. ამასთან, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მისი როლი მეტწილად განპირობებულია ევროკავშირის სიმტკიცით და პოზიციით.

საკვანძო სიტყვები: გერმანია, გერმანია საერთაშორისო ასპარეზზე, გერმანიის პოზიცია ევროკავშირში, გერმანიის გლობალური როლი.

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის პრობლემები
PROBLEMS OF GENERAL ECONOMIC THEORY

Альфред Кураташвили

*Доктор экономических, философских и юридических наук,
профессор, заведующий отделом Экономической теории
Института экономики имени П. Гугушвили Тбилисского
Государственного Университета имени И. Джавахишвили*

**ТЕОРИЯ ВЕРХОВЕНСТВА ИНТЕРЕСОВ НАРОДА –
ОПРЕДЕЛЯЮЩАЯ НАУЧНАЯ ОСНОВА
СОЦИАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ И БИЗНЕСА**

Резюме: В научном труде критически рассматривается ошибочно утвердившееся в науке, в политике и в практике в так называемом цивилизованном мире, и господствующее в обществе и в государстве – верховенство средств (?!).

В частности, критически рассматривается верховенство (господство) в обществе и в государстве экономической самоцели средств – верховенство (господство) денег, рынка, прибыли, капитала над человеком (?!).

Притом, в основе экономической самоцели средств, выражающей истинную сущность капитализма, лежит так называемая «Невидимая рука» Адама Смита, ибо несмотря на общепризнанные во всем мире заслуги Адама Смита в экономической науке, своей главной «научной» идеей так называемой «Невидимой руки», Адам Смит, по моему научно обоснованному убеждению, фактически является не только одним из основателей классической политэкономии, но является и «научным» «интерпретатором» и создателем научных основ экономического фашизма.

В научном труде, критически рассматривается также ошибочно признанное и утвердившееся в мире – верховенство закона, ибо закон не может иметь верховенства в обществе и в государстве, так как закон в Истинно человеческом обществе и государстве должен быть лишь необходимым средством – необходимым инструментом – реализации прав, истинно человеческих свобод и интересов человека, исключая антиобщественные, антигуманные и антинравственные явления

Таким образом, закон, так же, как и, вообще, право – правовая система, включающая в себя законы и все другие правовые акты, не может иметь верховенства в обществе и в государстве, несмотря на важнейшее значение

необходимости соблюдения законности, ибо законы создаются (должны создаваться) для человека, а не человек рождается и живёт для законов.

Следовательно, созданная мной Теория верховенства интересов народа является принципиально новым научным направлением и принципиально новой научной теорией, на основе которой ломаются стереотипы в общественных науках, в политике и в практике, а значит, на основе Теории верховенства интересов народа кардинально меняется критерий и подход к управлению экономикой и бизнесом, так же, как и к управлению обществом и государством в целом.

Ключевые слова: Теория верховенства интересов народа, Теория Истинно человеческого общества, Теория Истинно человеческого государства, Верховенство экономической самоцели средств, Верховенство закона, Экономический фашизм, Государственное управление, Определяющая научная основа, Социальная ориентация экономики и бизнеса.

Введение

Постановка проблемы. Общество и государство, где господствуют средства над человеком и где человек фактически сам выступает в качестве средств реализации экономической самоцели средств, или же где человек сам выступает в качестве средств реализации господствующих политических и юридических средств, служащих, в конечном счёте, опять-таки реализации экономической самоцели средств, является уродливой общественно-государственной системой – является системой экономического фашизма (?!).

В связи с этим, считаю необходимым особо отметить, что в так называемом цивилизованном мире, в частности, в науке, в политике и в практике современного так называемого цивилизованного мира (хотя истинно цивилизованной общественно-государственной системой, по моему глубокому и научно обоснованному убеждению, можно считать лишь ту общественно-государственную систему, в которой господствует верховенство интересов народа, и в которой все средства – экономические, политические, юридические и т.д., служат именно верховенству интересов человека – интересам народа, а не – наоборот), под влиянием «научных» идей одного из основателей классической политэкономии, всемирно известного Адама Смита, прославившегося, прежде всего, своей главной «научной» идеей так называемой «Невидимой руки», господствует именно экономическая самоцель средств – господствуют деньги, рынок, прибыль, капитал над человеком, а также господствуют законы, нередко создающиеся и подчинённые опять-таки экономической самоцели средств (?!).

Таким образом, в современном так называемом цивилизованном мире господствует верховенство средств, вместо того, чтобы средства – экономические, политические, правовые и т.д. – служили верховенству интересов народа.

Следовательно, экономическая наука, так же, как и политическая наука, юридическая наука и т.д. в современном так называемом цивилизованном мире руководствуются теориями и взглядами экономического фашизма, которые берут «научно обоснованное» начало, прежде всего, в так называемой «Невидимой руке» Адам Смита.

Исходя из вышеотмеченного, знаменитого Адам Смита я научно обоснованно считаю не только одним из основателей классической политэкономии, но и «научным» «интерпретатором» и создателем «научных» основ экономического фашизма.

Именно необходимостью внедрения в научных исследованиях и в управлении обществом и государством созданной мной Теории верховенства интересов народа – как определяющей научной основы социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, и как радикальной альтернативы экономического фашизма, определяется актуальность и принципиальная важность темы исследования.

Анализ последних исследований. Исследованию проблем реализации экономической самоцели средств – исследованию проблем денег, рынка, прибыли, капитала, вообще, в научных публикациях уделяется немалое внимания в международном масштабе, но эти проблемы в основном рассматриваются именно как проблемы реализации самоцели экономических средств, что является проявлением экономического фашизма.

Кардинальную альтернативу вышеотмеченному подходу представляют собой мои научные труды, в которых проблемам денег, рынка, прибыли, капитала уделяется должное внимание, но их решение рассматривается мной не как самоцель экономических средств, а как необходимое средство реализации социальной цели – как необходимое средство реализации верховенства интересов народа, так же, как политические, юридические и т.д. средства, на основе созданной мной Теории верховенства интересов народа, рассматриваются не как самоцель, а именно как средства реализации верховенства интересов каждого человека – как средства реализации верховенства интересов народа.

Притом, именно **Теория верховенства интересов народа** является определяющей научной основой социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, так же, как она является и определяющей научной основой социальной ориентации общества, государства и человечества в целом.

Цель и задачи научного исследования. Целью данного научного исследования является внедрение во всемирном масштабе созданной мной Теории верховенства интересов народа – как определяющей научной основы социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, вместо господства экономической самоцели средств в обществе и в государстве, являющегося экономическим фашизмом, и вместо верховенства закона, ибо закон необходимо рассматривать лишь как необходимое средство реализации верховенства интересов народа, а не как самоцель и не как средство, служащее экономическому фашизму.

Задачей же научного исследования является обоснование необходимости внедрения созданной мной Теории верховенства интересов народа – как определяющей научной основы социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, а также социальной ориентации общества, государства и человечества в целом.

Научная новизна. Главной новизной научного исследования является рассмотрение созданной мной политико-правовой Теории верховенства интересов народа – как определяющей научной основы социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, так же, как и является определяющей научной основы социальной ориентации общества, государства и человечества в целом.

Изложение основного материала

Решение проблемы определения верховенства (господства) целевой направленности функционирования экономики и бизнеса, так же, как и определение верховенства (господства) целевой направленности функционирования политики, юриспруденции и т.д. в обществе, в государстве и в человечестве в целом, является принципиально важной необходимостью для определения того, служит ли общественно-государственная система верховенству (господству) социальной цели – интересам каждого человека (интересам народа) на основе созданной мной Теории верховенства интересов народа [1; 2; и др.] – как определяющей научной основы социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, а также социальной ориентации общества, государства и человечества в целом, или служит она верховенству (господству) экономической самоцели средств в обществе и в государстве на основе так называемой «Невидимой руки» Адама Смита [3, с. 332], являющегося проявлением экономического фашизма, либо же служит она верховенству (господству) политики, закона и т.д., которые необходимо рассматривать лишь как средства реализации

верховенства интересов народа, а не как самоцель и не как средство, служащее опять-таки экономическому фашизму.

Считаю необходимо ещё раз особо отметить, что общество и государство, где господствуют средства над человеком и где человек фактически сам выступает в качестве средств реализации экономической самоцели средств, или же если человек сам выступает в качестве средств реализации господствующих политических и юридических средств, служащих, в конечном счёте, опять-таки реализации экономической самоцели средств, является уродливой общественно-государственной системой, свойственной экономическому фашизму (?!).

Следовательно, объективной необходимостью является внедрение, как в научных исследованиях, так и в управлении обществом и государством, созданной мной Теории верховенстве интересов народа – как определяющей научной основы социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, и как радикальной альтернативы экономического фашизма, что имеет принципиальное значение для эффективного функционирования общества, государства и человечества в целом в интересах народа.

Наряду с экономической самоцелью средств, ошибочно и совершенно неприемлемо также признанное и утвердившееся в мире – верховенство закона, ибо закон не может иметь верховенства в обществе и в государстве, так как закон в Истинно человеческом – в Гуманносоциальном – обществе и государстве, теории которых также созданы мной [4; 5; 6; и др.], должен быть лишь необходимым средством – необходимым инструментом – реализации прав, истинно человеческих свобод и интересов человека, исключаящих, как я отмечал ещё в 1980 году, антисоциальные, антигуманные и анти-нравственные явления [7, с. 93].

Таким образом, закон, так же, как и, вообще, право – правовая система, включающая в себя законы и все другие правовые акты, не может иметь верховенства в обществе и в государстве, несмотря на важнейшее значение необходимости соблюдения законности, ибо законы создаются (должны создаваться) для человека, а не человек рождается и живёт для законов [2, с. 280].

Следовательно, созданная мной Теория верховенства интересов народа является принципиально новым научным направлением и принципиально новой научной теорией, на основе которой ломаются стереотипы в общественных науках, в политике и в практике, а значит, на основе политико-правовой Теории верховенства интересов народа кардинально меняется критерий и подход к управлению экономикой и бизнесом, так же, как и – к управлению обществом, государством и человечеством в целом.

Хотя вышеотмеченное вовсе не означает отрицание необходимости использования законов и других правовых актов в управлении обществом и государством.

Вышеотмеченное не означает также отрицание необходимости строжайшей борьбы против беззакония.

Следовательно, суждение здесь идет лишь о том, кому или чему должно принадлежать верховенство в обществе и в государстве – верховенство должно принадлежать интересам человека, или оно должно принадлежать экономическим, политическим юридическим и т.д. средствам?!

Притом, это имеет принципиальное научно-теоретическое, политическое и практическое значение, ибо оно непосредственно связано с проблемой защиты прав, свобод и интересов каждого человека.

Проблема верховенства закона, проблема законотворчества и использования законов в обществе и в государстве приобретает особенно острый характер в условиях господства рынка, денег, прибыли, капитала, когда купле-продаже подлежит все и вся.

«В таких условиях, – как я писал ещё много лет назад, – некоторые бывшие и нынешние государственные чиновники или другие лица, разбогатевшие за счет ограбления народа, порой добиваются высоких государственных должностей во власти, которые они могут использовать, с одной стороны, для того, чтобы избежать ответственности за содеянные ими преступления, и, с другой стороны, свои должности они могут использовать для незаконного «узаконения» ограбленных ими средств, а также для дальнейшего ограбления ими народа» [2, с. 273-274].

Кроме того, под лозунгом необходимости проведения реформ, некоторые должностные лица могут добиваться принятия и проведения в жизнь таких законов и других правовых актов, которые явно приводят к ущемлению прав, свобод и интересов человека (?!).

Поэтому я выступаю против «верховенства» реформ по отношению к правам, свободам и интересам человека, ибо проведение реформ должно представлять собой лишь средство реализации интересов народа.

Я выступаю против такой независимости должностных лиц, деяния которых незаконным путем или же незаконно «узаконенным» путем ставят человека (**многих людей**) в зависимость от этих должностных лиц, вместо того, чтобы должностные лица служили интересам народа.

Следовательно, в зависимости от честности или нечестности, от компетентности или некомпетентности представителей государственной власти, законы могут создаваться и использоваться как для реализации интересов народа, так и для ограбления и порабощения народа.

И эта проблема, как уже отмечалось, носит особенно острый характер в условиях господства рынка, когда под влиянием денег, под влиянием рынка некоторые люди делают все для того, чтобы законы и другие правовые акты служили их незаконному обогащению.

Я сторонник обогащения людей, но за счет честного использования ими своих способностей и за счет их честного умственного и физического труда, а не за счет ограбления народа.

Необходимость существования рыночных отношений не вызывает сомнения, ибо экономические отношения не могут существовать без рынка, ввиду чего дополнительное обоснование данного положения считаю излишним.

Вместе с тем, по моему глубококому убеждению, рыночные отношения носят генетически антагонистический характер, что делает необходимым активное участие государства в создании таких политико-правовых и социально-экономических механизмов, с использованием которых эти отношения будут подчинены реализации социальной цели, т.е. в результате использования которых (в результате использования механизмов социально-экономического управления) рыночные отношения действительно будут подчинены интересам народа.

Таким образом, рыночные отношения и их цивилизованное использование в интересах народа является объективной необходимостью для строительства и эффективного функционирования Истинно человеческого – Гуманносоциального – общества и государства.

Однако с учетом генетически антагонистической природы рыночных отношений, и с учетом того, что эти отношения в условиях полной свободы рынка способны экономически, морально и физически растоптать народ, считаю необходимым, чтобы государственная власть принимала такие законы, которые, с одной стороны, исходя из интересов народа давали бы максимально допустимую свободу каждому человеку, в том числе, предпринимателям, бизнесменам и т.д., но, с другой стороны, чтобы эти законы служили бы социальной цели Истинно человеческого общества и Истинно человеческого государства и чтобы они исключали антисоциальные, антинравственные, антигуманные явления – чтобы они были нацелены на защиту прав, свобод и интересов каждого человека.

Следовательно, в условиях верховенства интересов человека – интересов народа, в условиях принятия социально нацеленных законов и строжайшего соблюдения их исполнения, рыночные отношения, как и сами законы, будут подчинены эффективной реализации интересов каждого человека – будут подчинены реализации интересов народа.

Для реализации гуманносоциальной цели – для реализации интересов народа, считаю необходимым признание, прежде всего, лидерами государств

(так как именно лидеры государств играют решающую роль в управлении обществом и государством) и претворение в жизнь – в практику – предложенного мной принципа верховенства интересов народа, основанного на созданной мной Теории верховенства интересов народа, вместо верховенства (господства) экономической самоцели средств над человеком, и вместо ошибочно общепризнанного верховенства закона.

Вместе с тем, необходимым условием реализации верховенства интересов человека – верховенства интересов народа – является сбалансированность ответственности должностных лиц с их правами, на основе созданной мной же Теории сбалансированности прав и ответственности должностных лиц [8; и др.].

Выводы

Не подлежит сомнению, что в современном так называемом цивилизованном мире господствует верховенство средств, основанная на главной «научной» идее Адама Смита – на идее «Невидимой рукой», а значит, господствует экономическая самоцель средств – господствуют деньги, рынок, прибыль, капитал над человеком, а также господствуют законы, нередко создающиеся и подчинённые опять-таки экономической самоцели средств, вместо того, чтобы средства – экономические, политические, правовые и т.д. – служили верховенству интересов народа, чтобы они служили реализации интересов народа.

Следовательно, экономическая наука, так же, как и политическая наука, юридическая наука и т.д. в современном так называемом цивилизованном мире руководствуются теориями и взглядами экономического фашизма, которые берут «научно обоснованное» начало, прежде всего, именно в так называемой «Невидимой руке» Адама Смита.

Что касается так называемого цивилизованного мира, то как я многократно отмечал и ранее, истинно цивилизованной общественно-государственной системой, по моему глубокому и научно обоснованному убеждению, можно считать лишь ту общественно-государственную систему, в которой господствует верховенство интересов народа, и в которой все средства – экономические, политические, юридические и т.д., служат именно верховенству интересов человека – интересам народа, а не – наоборот.

Отсюда логически следует, что, как я отмечал ещё в 2001 году:

«Индустриальная развитость стран не всегда означает их цивилизованность, ибо цивилизованность, в моем понимании, это, прежде всего, человечность – возвышенная духовность, проявляющаяся в социальной

целевой направленности общества и государства – в направленности на реализацию интересов народа [9, с. 13].

* * *

Исходя из всего вышеотмеченного, не может подлежать сомнению, предложенный мной и всесторонне научно обоснованный вывод, представляющий собой революционный переворот в утвердившемся в мире традиционном определении и в практическом осуществлении верховенства в целевой направленности функционирования общества и государства.

В частности, вышеотмеченный вывод заключается в следующем:

Принципиальное значение имеет необходимость внедрения, как в научных исследованиях, так и в управлении обществом и государством созданной мной Теории верховенстве интересов народа – как определяющей научной основы социальной ориентации функционирования экономики и бизнеса, и как радикальной альтернативы экономического фашизма, а также как радикальной альтернативы верховенства закона – как радикальной альтернативы верховенства средств, ибо закон необходимо рассматривать лишь как необходимое средство реализации верховенства интересов народа, а не как самоцель и не как средство, служащее экономическому фашизму.

Использованная литература

1. Кураташвили Альфред А. (1997). Теория диктатуры интересов народа. Определяющее научное направление социально-экономического развития истинно человеческого общества и государства (монография на грузинском и русском языках). Тбилиси: «Мецниереба», 1997, – 76 с.

2. Кураташвили Альфред А. (2003). Теория верховенства интересов народа.

Принципиально новое научное направление и системообразующая теория управленческого права, правовой системы истинно человеческого общества и социально-экономических наук в целом (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», – 336 с.

3. Смит Адам. (1962). Исследование о природе и причинах богатства народов, М., «Соцэкгиз», – 684 с.

4. Кураташвили Альфред А. (1998). Теория истинно человеческого – классического (образцового) – общества. Труды Грузинского технического университета, 1998, №3 (419). Тбилиси: “Технический университет”.

5. Кураташвили Альфред А. **Социально-экономическая теория будущего – истинно человеческого общества.** (1999). Известия Академии наук Грузии. Серия экономическая. Том 7, 1999, №1-2. Тбилиси: "Мецниереба".

6. Кураташвили Альфред А. (1999). **Альтернативное представление об ориентации общества и государства.** Bulletin "Medicine, Science, Innovation and Business New" ("Новости медицины, науки, инновации и бизнеса – голос профессионалов и бизнесменов США, СНГ и других стран мира"). Volume 6, Number 10 (60), October, 1999. New York, USA.

7. Кураташвили Альфред А. (1980). **Философско-Политэкономические миниатюры.** Материалы Республиканской научной конференции: «Актуальные проблемы теории» (15-16 мая 1980 г.). Тбилиси: «Мецниереба», 1980. – с. 79-104.

8. Кураташвили Альфред А. (2003). **Теория сбалансированности прав и ответственности должностных лиц. Принципиально новое научное направление – необходимая научная основа защиты интересов человека и социально-экономического прогресса** (монография на грузинском, английском и русском языках). Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», – 256 с.

9. Кураташвили Альфред А. (2001). **На грани необходимости радикальных перемен в ориентации общества и государства.** Международный научный журнал «Прогресс», 2001, №1-2. Тбилиси: Международное издательство «Прогресс», – с.13-22.

Alfred Kuratashvili

*Doctor of Economic Sciences, Doctor of Sciences in Philosophy & Law,
Professor, head of Economic Theory Department of P. Gugushvili Institute
of Economics of I. Javakhishvili Tbilisi State University*

**THEORY OF SUPREMACY OF INTERESTS OF PEOPLE –
A DEFINING SCIENTIFIC BASIS
OF SOCIAL ORIENTATION
OF FUNCTIONING OF ECONOMY AND BUSINESS**

Expanded Summary

The scientific work critically examines the erroneously established in science, politics and practice in the so-called civilized world, and dominant in society and in the state – the supremacy of means (?!).

In particular, the supremacy (dominance) in society and in the state of the economic end in itself of the means is critically considered – the supremacy (dominance) of money, market, profit, capital over man (?!).

Moreover, the so-called “Invisible Hand” of Adam Smith is at the heart of the economic end in itself of the means expressing the true essence of capitalism, because despite the universally recognized merits of Adam Smith in economic science, his main “scientific” idea of the so-called “Invisible Hand”, Adam Smith, in my scientifically sound conviction, is in fact not only one of the founders of classical political economy, but also a “scientific” “interpreter” and creator of the scientific foundations of economic fascism.

In the scientific work, the supremacy of law, erroneously recognized and established in the world, is critically examined, for the law cannot have supremacy in society and in the state, since the law in True Human Society and the state should be only a necessary means – a necessary tool – to exercise rights, truly human freedoms and human interests, excluding antisocial, inhumane and anti-moral phenomena.

Thus, a law, just like law in general, a legal system that includes laws and all other legal acts, cannot have supremacy in society and in the state, despite the crucial importance of the need to comply with the rule of law, because laws are created (must be created) for man, and not man is born and lives for laws.

Consequently, the Theory of the supremacy of the interests of the people created by me is a fundamentally new scientific trend and a fundamentally new scientific theory, on the basis of which stereotypes are broken in the social sciences, in politics and in practice, and therefore, on the basis of the Theory of the supremacy of the interests of the people, the criterion and approach to managing the economy and business are radically changing, the same as to the management of society and the state as a whole.

Though, the aforesaid does not mean at all the denial of necessity of use of the laws and other legal acts in management of the society and the state.

The aforesaid does not either mean the denial of necessity of the rigid struggle against lawlessness.

Therefore, the discussion only touches upon the issue who and what will possess the supremacy in the society and the state (!?), what will have fundamental scientific-theoretic, political and practical significance and what is directly connected with the issue of protection of rights, freedoms and interests of each person.

Problem of the supremacy of the law, problem of legal creative work and application of laws in the society and the state acquire particularly critical character under the terms of the rule of the market, money, profit, capital, when everybody and everything belong to purchase and sale.

Under such conditions, some former and present state functionaries or other persons, who got rich by robbing people, sometimes achieve high state positions in power, that may be used, on the one hand, for escaping the responsibility for committed by them crimes and, on the other one, they can use their positions for illegal “legalization” of the robbed by them means and further robbing of people.

Besides, under the slogan of necessity of executing the reforms, some officials can try to achieve the adoption and putting into practice such laws and other legal acts that are obviously leading to the infringement of rights, freedoms and interests of a person (!?)

Therefore, I oppose the “supremacy” of reforms over the rights, freedoms and interests of a person, since the implementation of reforms should represent only the means of the realization of interests of people.

I oppose such independence of officials, illegal or illegally “legalized” activity of whom make a person (a lot of people) dependent upon these officials, instead of serving interests of people.

Consequently, depending on honesty and dishonesty, competence and incompetence of representatives of the state power, the laws may be issued and used both for realization of interests of people and for robbery and enslavement of people as well.

And this problem, as it was already mentioned, bears particularly acute character under the terms of domination of the market, when under the influence of money, under influence of the market some people spare no effort in order the laws and other legal acts to serve their illegal enrichment.

I support the idea of enrichment of people but through honest use of their own abilities and through their honest mental and physical work and not through robbery of people.

Necessity of existence of the market relations is beyond doubt, since the economic relations cannot exist without the market, in view of this fact, I consider the additional substantiation of the given thesis unnecessary.

At the same time, I am deeply convinced that the market relations bear genetically antagonistic character, thus making necessary the active participation of the state in creation of such political-legal and social-economic mechanisms, through use of which these relations will be subject to the realization of the social goal, i.e. as a result of use of which (as a result of use of mechanisms of social-economic management) the market relations will be really subject to interests of people.

Thus, the market relations and their civilized use for interests of people represent the unbiased necessity for construction and effective functioning of the true human society and state.

But with regard for genetically antagonistic nature of the market relations and taking into account that these relations under the conditions of complete freedom of the market can economically, morally and physically tread down people, I consider it necessary, the state power to adopt such laws that, on the one hand, proceeding from interests of people will give maximum possible freedom to each person, including entrepreneurs, businessmen and so on, and on the other one, that

these laws to serve the social goal of the true human society and state and to exclude antisocial, immoral, antihuman phenomena – that these laws to be directed towards protection of rights, freedoms and interests of every person.

Consequently, under the conditions of adoption of the socially orientated laws and strict observance of their fulfillment, the market relations and the laws themselves will be subject to the effective realization of interests of people.

For realization of the aforesaid goal – for realization of interests of people – I consider it necessary for leaders of states (since exactly leaders of states play a decisive role in management of the society and the state) to recognize and put into practice the proposed by me principle of the supremacy of interests of people instead of the universally recognized supremacy of the law.

ალფრედ კურატაშვილი

*ეკონომიკურ, ფილოსოფიურ და იურიდიულ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის
სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის
ეკონომიკური თეორიის განყოფილების გამგე*

**ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორია –
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფუნქციონირების
სოციალური ორიენტაციის
ბანსაზღვრელი მემკვიდრული საფუძველი**

ვრცელი რეზიუმე

სამეცნიერო ნაშრომში კრიტიკულად არის განხილული ეგრეთ წოდებულ ცივილიზებულ სამყაროში მეცნიერებაში, პოლიტიკაში და პრაქტიკაში შეცდომით დამკვიდრებული, და საზოგადოებაში და სახელმწიფოში გაბატონებული – საშუალებათა უზენაესობა (?!).

კერძოდ, კრიტიკულად არის განხილული საზოგადოებაში და სახელმწიფოში საშუალებათა ეკონომიკური თვითმიზნის უზენაესობა (ბატონობა) – ფულის, ბაზრის, მოგების, კაპიტალის უზენაესობა (ბატონობა) ადამიანზე (?!).

ამასთან, საშუალებათა ეკონომიკური თვითმიზნის საფუძველში, ეკონომიკური თვითმიზნისა, რომელიც გამოხატავს კაპიტალიზმის ჭეშმარიტ ბუნებას, ძევს ადამ სმიტის ეგრეთ წოდებული “უხილავი ხელი”, რამეთუ მიუხედავად ადამ სმიტის საყოველთაოდ აღიარებული დამსახურებისა ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ეგრეთ წოდებული “უხილავი ხელის” თავისი მთავარი “მეცნიერული” იდეით, ადამ სმიტი, ჩემი მეც-

ნიერულად დასაბუთებული რწმენით, ფაქტობრივად არის არა მხოლოდ კლასიკური პოლიტეკონომიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, არამედ არის აგრეთვე ეკონომიკური ფაშიზმის “მეცნიერული” “ინტერპრეტატორი” და მისი მეცნიერული საფუძვლების შემქმნელი.

სამეცნიერო ნაშრომში კრიტიკულად არის განხილული აგრეთვე მსოფლიოში შეცდომით აღიარებული და დამკვიდრებული – კანონის უზენაესობა, რამეთუ კანონს არ შეიძლება ჰქონდეს უზენაესობა საზოგადოებაში და სახელმწიფოში, რადგან კანონი ჭეშმარიტად ადამიანურ საზოგადოებაში და სახელმწიფოში უნდა იყოს მხოლოდ ადამიანის უფლებების, ჭეშმარიტად ადამიანური თავისუფლებების და ინტერესების რეალიზაციის აუცილებელი საშუალება – აუცილებელი ინსტრუმენტი, რომელიც გამორიცხავს ანტისოციალურ, ანტიჰუმანურ, ანტიზნობრივ მოვლენებს.

ამრიგად, კანონს, ისევე, როგორც, საერთოდ, სამართალს – სამართლებრივ სისტემას, რომელიც თავის თავში აერთიანებს კანონებს და ყველა სხვა სამართლებრივ აქტებს, არ შეიძლება ჰქონდეს უზენაესობა საზოგადოებაში და სახელმწიფოში, მიუხედავად კანონიერების დაცვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისა და აუცილებლობისა, რამეთუ კანონები იქმნება (უნდა იქმნებოდეს) ადამიანისათვის, და არა ადამიანი იბადება და ცხოვრობს კანონებისათვის.

მაშასადამე, ჩემს მიერ შექმნილი ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორია არის პრინციპულად ახალი მეცნიერული მიმართულება და პრინციპულად ახალი მეცნიერული თეორია, რომლის საფუძველზეც იმსხვრევა სტერეოტიპები საზოგადოებრივ მეცნიერებებში, პოლიტიკაში და პრაქტიკაში, და სწორედ ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორიის საფუძველზე კარდინალურად იცვლება კრიტერიუმი და მიდგომა ეკონომიკისა და ბიზნესის მართვისადმი, ისევე, როგორც მთლიანად საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მართვისადმი.

მწიგნობიანი ეკონომიკისი – GREEN ECONOMY

Vakhtang Burduli

*Doctor of Economic Sciences, Professor, head of Department
of P. Gugushvili Institute of Economics of I. Javakhisvili TSU*

**IMPERATIVES AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF "GREEN"
ECONOMY AND ITS INTERACTION WITH INNOVATIVE ECONOMY**

***Summary.** This article discusses the imperatives (motivating reasons) that make it necessary to move to development according to the principles of the “green” economy , discusses options for defining the concept of a "green" economy and the direction of its development by sectors. The interrelation of the “green” economy with the innovation economy was also discussed. Systematized public and private financial instruments for coordinating the green and innovative economies.*

***Key words:** “green” economy; innovative economy;; directions “Green” innovations, “green” investments..*

Introduction

At present, the world community is actively promoting the issue of building a “green” economy, which should gradually replace the existing brown economy for many decades, causing serious damage to the human environment and inducing great threats to the normal existence of modern and especially future generations. In this regard, in this paper, the motivations (imperatives) that necessitated a gradual transition to development according to the principles of a "green" economy are considered, the directions of its development are discussed. Another area of economic restructuring, which is now moving forward in developed countries, is the concept of building an innovative economy. Since the concept of a “green” economy places great emphasis on the need for R&D oriented towards green development and the implementation of green innovations, it is natural that to a certain extent these two types of economies partially overlap and the development of the green economics requires the use of apparatus and tools of an innovative economy. Therefore, in this work, the question of the relationship of the “green” economy with the innovative economy was also discussed. And in the last paragraph, public and private financial instruments of the “green” economy are discussed.

Imperatives (incentives) of the need for a transition to a “green” economy

Sustainable development of the global economy as a whole, and in individual countries is increasingly interrupted, in particular, due to the influence of factors of irrational nature management. Although the currently prevailing economic system

(brown economy) has yielded certain results in raising the living standards of people as a whole, the negative consequences of the functioning of this system associated with irrational nature management are significant. These are purely environmental problems (climate change, desertification, loss of biodiversity), as well as problems associated with resource consumption - depletion of natural capital (non-renewable and some types of renewable resources, soil erosion), lack of fresh water, food, energy, environmental pollution by waste production and consumption and its degradation, etc. “The causes of global financial, energy and environmental crises are rooted in decades of intensive and irrational extraction and use of IAOD natural resources along with poor management. As a result, a huge, but mostly hidden environmental debt to the planet and future generations is growing steadily” [Понятие ..., 2017]. That is, a threat is being created for the present and especially for future generations.

As the understanding of what threats this model of development poses is growing, more and more attention has been paid to the problems of its reorganization. In this regard, in the last period, the concept of the transition of mankind to a "green" economy has been put forward.

In the framework of the concept of a “green” economy, it is believed that the economy is a dependent component of the natural environment within which it exists and is a part of it. This concept is based on three axioms: it is impossible to expand the sphere of influence indefinitely in a limited space; it is impossible to demand satisfaction of infinitely growing needs in conditions of limited resources; everything on the surface of the earth is interconnected. From these axioms it follows that constant economic growth is impossible - only constant economic development is possible (see, for example: [Смагулова Ж., Муханова А., Мусаева Г., 2015]).

Taking into account these three axioms, we will consider the most characteristic serious reasons that can periodically disrupt the course of sustainable development if effective measures are not taken in the field of applying the “green” economy tools and introducing innovative green technologies. These reasons are just the motivations (imperatives) that predetermine the need for a transition to a “green” economy.

1. Climate change. As you know, as a result of an ever-increasing release of carbon dioxide into the atmosphere during the combustion of products of the processing of all types of fuel containing carbon (oil, gas, coal, oil shale) and an increase in the concentration of this greenhouse gas, global warming is occurring, causing climate change from all well-known negative consequences. This necessitates a gradual transition from generation of electricity from hydrocarbon fuel to a gradual increase in production from alternative renewable sources - hydroelectric power stations, wind farms, solar power plants, and from non-renewable ones - nuclear power plants, as well as the need for a gradual transition, where possible, to electric vehicles. This need (requirement) is one of the main imperatives of a “green” economy. However, the process of such a transition (partial, completely impossible) will take many years. It is

associated with large investment costs, the need to conduct many R&D (not all of which will be effective) and introduce innovative production and consumer technologies.

2. One of the most serious problems facing humanity is soil degradation.

Soil is an exhaustible resource, i.e. in case of loss and degradation it cannot be restored for a period corresponding to the life of one generation. Being one of the main components of land resources, agricultural development and environmental sustainability, soils are the basis for the production of food, feed, fuel and fiber, as well as for the provision of many essential ecosystem services. The natural territory of fertile soils is limited and is under increasing pressure due to intensification and competition for use for the purpose of growing crops, forestry, grazing (as grazing land) and urbanization, as well as to satisfy the needs of a growing population of the Earth for food and energy and in the extraction of raw materials [Почвы ..., 2015].

The causes of soil degradation are irrational methods of land use and management and extreme climatic phenomena caused by various socio-economic and managerial factors. Currently, 33 percent of land is degraded to moderate to severe due to erosion, salinization, compaction, acidification and chemical pollution of soils. The rate of soil degradation is now such that it jeopardizes the ability of future generations to meet their most urgent needs. It is estimated that current demographic trends and the projected increase in the world's population (which should exceed 9 billion people by 2050) will lead to a 60 percent increase in demand for food, feed and fiber by 2050. Opportunities for expanding agricultural land are few, with the exception of parts of Africa and South America. Most of the additional land funds for agriculture are unsuitable, and the environmental, social and economic costs necessary to create the possibility of their exploitation will be very high. Therefore, the rational use of agricultural soils around the world and sustainable production have become absolutely necessary conditions for reversing trends in soil degradation and ensuring global food security in the present and in the future [Почвы ..., 2015], which is one of the most important imperatives that encourage development “ of “green” economy .

More efficient use of water resources, reduced use of pesticides and improved soil health can increase crop yields by an average of 79 percent [Почвы ..., 2015].

3. Depletion of non-renewable natural resources (ie, natural capital). Of course, all types of non-renewable natural resources, for example, deposits of copper ore, phosphates, apatites, etc., are gradually depleted. But the main thing is energy sources, which we will dwell on in the field of their use.

Coal continues to be the most important and most promising source of energy on Earth. Today, coal energy occupies 40% in the world, 70-80% in China and India, about 40% in the USA, and about 50% in Germany. According to the International Energy Agency (IEA), in the next 20-25 years, coal will remain the second most important fuel and energy resource after oil. The IEA notes that under current consump-

tion policies, coal demand could grow by 70% by 2035, given the expansion of the range of coal technologies. At the current rate of spending, coal reserves will last at least 270 years [Воскресенская Ю., 2015]. If we take into account that coal seams were formed due to the energy of the sun received over hundreds of millions of years, then destroying them in 200-300 years is an impermissible luxury. It should be borne in mind that readily available coal reserves will run out much earlier, and when coal is mined from a depth of 1-2 km, it is necessary to spend such an amount of energy that will block the amount of energy received during its burning. That is, it is pointless to get coal from such depths.

The most serious problem is the complete exhaustion of the world's proven oil reserves in about 50 years if the production and consumption of its refined products are up to date (counting from 2015, see, for example, [Пик нефти]), which seems blatant irresponsibility in relation to future generations.

Currently, oil is the main global energy resource, in addition, its components are used for the production of plastics and many other products. In general, oil refined products are used in the production of more than 6,000 thousand items of goods. Starting from gasoline and fuel oil, ending with aspirin and lipstick - everything is made from oil. Of its components, 25 million tons of protein is produced annually, which in the food industry replaces animal matter [Сколько осталось нефти ..., 2013]. and, of course, oil products (gasoline, kerosene, diesel fuel) are still the main source of power for land, water and air transport, and for the latter it is practically uncontested, and fuel oil is widely used for generating electricity at thermal power plants.

According to the latest data from “proven world reserves” of oil (the amount of oil that can be produced at the current technological level, while making a profit) is enough for 53 years [Сколько осталось нефти ..., 2013]. A slightly earlier annual report of the 2012 World Energy Council (WEC) states that the world's proven oil reserves will last 56 years, gas for 55 years, and coal for no less than a hundred years. At the same time, the share of alternative energy sources in the production of all world electricity does not exceed 5 percent [Запасов нефти в мире ..., 2013].

However, shale oil and tar sands are not taken into account in the above estimates. There are a lot of the latter in Canada, Venezuela and on the Russian coast of the Arctic Ocean [Запасов нефти в мире ..., 2013]. Shale oil is already produced in several countries, including the United States and Russia. Unfortunately, the oil shale production coefficient is 10-15%. If you bring this coefficient to 30-40%, then the reserves will be enough until the end of the century and slightly more [На сколько лет хватит ..., 2013]. But shale oil production causes tremendous damage to the surface soil layer, and tar sands occur at great depths and although their deposits are huge, oil production from them in the foreseeable future will satisfy only a few percent of world oil needs [Битуминозные (нефтяные) ...].

As for natural gas, there are almost no contradictions in various sources regarding the timing of the exhaustion of its proven reserves. Its explored (or rather “proven”) reserves at the current level of consumption will be exhausted in about 55 years [Мировые запасы ..., 2015; На сколько лет ..., 2013; и др.] (although there are later somewhat higher, but not yet confirmed estimates).

From the data on these non-renewable energy resources, two most important imperatives of the “green” economy emerge: the need for the fastest possible development of effective alternative methods for generating heat and electricity and their gradual introduction into the economy in order to bring the share of alternative renewable energy sources to the maximum possible values; the need for R&D and other measures to rationalize energy consumption (i.e., activities aimed at more economical energy consumption).

4. Energy intensity of GDP. The energy intensity of the GDP of developed countries is 2-3 times lower than in post-Soviet countries. For example, in Russia - 49, Canada - 28, Finland 26, the USA - 22, Sweden - 21, Japan - 16, Germany - 16. The list also includes cold countries, which does not prevent them from much exceed indicators, for example, of Russia [Energy intensity ...]. In order to reduce the energy intensity of GDP in developed countries, a policy of energy conservation is constantly pursued, which is all the more necessary to carry out in post-Soviet countries. Energy conservation is the implementation of organizational, legal, technical, technological, economic and other measures aimed at reducing the amount of energy resources used while maintaining the corresponding beneficial effect from their use (including the volume of products produced, work performed, services rendered) [Энергоемкость ...]. When pursuing an energy conservation policy in all areas, it is necessary to focus on improving energy efficiency. Energy efficiency is a characteristic that reflects the ratio of the beneficial effect of the use of energy resources to the costs of energy resources produced in order to obtain such an effect, as applied to products, technological process, legal entity, individual entrepreneur. This refers to the amount of energy spent in the manufacture of the product. All energy is taken into account for all types of resources (electricity, gas, thermal energy, etc.) expended, including on ensuring the life of people in everyday life [Энергоемкость ...].

It seems that the policy of reducing the energy intensity of GDP, energy conservation and improving energy efficiency should be one of the most important imperatives of the “green” economy .

5. Depletion of renewable natural resources. Of course, one cannot talk about the depletion of renewable resources such as hydropower, and wind energy, which are the products of solar energy and therefore inexhaustible (at least in the next 500 million years). However, we can talk about the process of "depletion" of such an important renewable resource as forest (and, of course, wood). In many countries, in certain periods, massive uncontrolled deforestation occurs (which lead to undesirable

consequences, for example, large-scale desertification), more often, without further work to restore them. In some post-Soviet countries, such a period of uncontrolled deforestation was observed after the collapse of the Soviet Union. So, for example, during the period of power of E. A. Shevardnadze and M. Saakashvili, “businessmen” freely cut down large tracts of forest, and primary timber (logs) were exported without processing in the country. In Georgia, up to this time, forests occupied up to 40% of the territory, and now there are significantly fewer of them. Moreover, active restoration work is still not conducted. Considering the importance of timber for many types of economic activity, as well as the importance of forests for the environment in general and, in particular, for maintaining the balance of oxygen in the atmosphere, it seems that one of the most important imperatives of the “green” economy is monitoring forest conditions and taking measures to their breeding.

6. A serious problem is the accumulation of industrial and consumer waste, landfills and dumps, storage facilities (for example, waste from the nuclear energy industry), other types of land surface cluttering, the dissolution of chemical wastes in the oceans that adversely affect biodiversity, in particular, an increase in ocean acidity reduces the amount of plankton that, along with forests, generating oxygen maintains its balance in the atmosphere, etc. The introduction of utilization and processing systems and their involvement in the re-circulation is necessary, which is also one of the most important imperatives of the "green" economy.

7. Reorganization of the modern economic system. At the forefront of the modern (“brown”) liberal economic system is the principle of profit maximization. As a result of this, overproduction of goods takes place all over the world, the struggle for sales markets escalates, and resources are spent in excess, including non-renewable energy sources. For the purpose of maximizing production and profit, the population of many developed countries is formed with the help of the media, advertisements, and also in the process of training, the cult of the need for excessive consumption (for example, the frequent purchase and change of clothes, personal transport, spending excessive amounts of gasoline, etc.).) If the current population growth rates are maintained in the near future, it will no longer be possible to ensure the necessary adequate growth in food products. At the current rate of burning of oil products, their shortage will soon begin to be felt, which in the future will lead to frequent and serious violations of the sustainability of development.

All this raises the question of the need to reform the economic system (which is what the supporters of the "green" economy suggest) so that the focus on economic development is not the desire to maximize total profit, but the improvement of the living conditions of the population in all countries, as economical as possible expenditure of natural resources, primarily non-renewable energy sources.

So, the most important imperative of the “green” economy in the social sphere should be the formation of a author and creator economy, as opposed to

the modern formation of a zombie economy to maximize profit as an entrepreneur, and to exorbitantly obtain life benefits as a consumer, while maximizing the cost of non-renewable resources and maximizing production energy from renewable sources.

Currently, in order to solve the problems of the imperatives of the previous and this paragraphs, many scientists raise the question of creating a multi-turn (or circular, cyclic, circular - all this is one and the same) economy, which should become an integral part of the “green” economy . In many developed countries, it has already been partially created.

Of course, this direction of the reorganization of the economic system will entail the need to reduce the length of the working day so as not to increase unemployment, as well as to abandon the liberal version of the market economy and strengthen state conducting in working with business. In particular, the successful forms of soft state conducting were demonstrated in 1960-70 by South Korean leader Park Jung-hee, who in a short time made South Korea one of the industrialized countries [Корейское ..., 2008].

To reinforce this most important imperative of the “green” economy, we give excerpts from the work of V. Klaptsov, in which its essence is defined very clearly and in conjunction with the axiom of the “green” economy as the impossibility of continuous economic growth: “To implement the concept of sustainable development, it is necessary to change the current paradigm development based on unlimited economic growth. Satisfying growing consumption is achieved in the cheapest way to maximize profits. And profits are then reinvested in meeting new and growing needs. Moreover, this development is mainly due to the reduction of natural resources ” [Клапцов В., 2012].

Some experts are convinced that current politicians lack the political will to explain to fellow citizens the need to abandon growing consumption for the sake of future generations. Mankind can recover from the habit of living beyond its means only as a result of the onset of crises, when inevitably one has to go to restrictions. As an example, they cite the energy crisis of the mid-70s of the last century, which served as an impetus for the development of energy-saving technologies in developed countries [Клапцов В., 2012].

“The 21st century should be decisive, and the situation will either fundamentally change and become reversible, or will result in negative global consequences. At the present stage, humanity, although slowly, comes to the realization that all the growing social and natural anomalies are a consequence of our wrong behavior, as well as an understanding of responsibility for the future of the planet. The mentality of mankind has a great inertness, in order to change centuries-old traditions and psychological stereotypes of a person a long period of time must pass. Success in achieving the goals of

sustainable development depends, first of all, on mass awareness of the need to move to a new development paradigm” [Клапцов В., 2012].

The “green” economy is the most important vector of the new paradigm of sustainable development.

The term “green” economy was first coined in 1989 in a groundbreaking report for the UK government by a group of leading environmental economists (David Pearce, Edward Barbier and Enil Markandia) entitled “Blueprint for a “green” economy” [Деревяго И., 2017, с. 25; Понятие ..., 2017]. In 1991 and 1994, these same authors issued sequels to the first report entitled “Plan 2: Greening the World Economy” and “Plan 3: Measuring the Effectiveness of Sustainable Development” [Понятие ..., 2017]. Although the essence of the theme of the first report was that the economy can and should help environmental policy, the second and third reports expanded the problem area to global problems: climate change, depletion of the ozone layer, deforestation, and loss of resources in developing countries [Понятие ..., 2017].

In 2008, the term was revived in the context of discussions on the many global crises and responses to them at UNEP (United Nations Environment Program - UNEP, together with one of the authors of the Plan for a “green” economy, Edward Barbier prepared a report entitled *The New Global Green Course*, which was released in April 2009. This report suggested a combination of policies that stimulate economic recovery and at the same time enhance the sustainability of the global economy. [Понятие ..., 2017].

The new global course towards a “green” economy as the only way to further development was announced at the 40th World Economic Forum 2010, held in Davos under the slogan "Improve the planet: rethink, re-plan, rebuild the world." The concept of a “green” economy is designed to provide a more harmonious agreement of the components of the economy, society and nature within the framework of **the sustainable development paradigm**. At the moment, it is becoming a global course of **innovative, anti-crisis formation** in many countries and regions of the world [Что такое ..., 2017; ЛЬЖИН Д., 2011]. A number of high-level organizations deal with this issue - the aforementioned UNEP (United Nations Environment Program) [Навстречу ..., 2011], OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) [Курс на ..., 2011] and others, it is discussed at high-level international conferences - the most important conference on sustainable development and the “green” economy Rio + 20 was held in 2012 [Будущее ..., 2012], one of the last was held in Batumi [Восьмая ..., 2016].

A generally accepted definition of a “green” economy does not yet exist. There are a number of definitions from different organizations. Despite some differences, all of them to one degree or another suggest that the “green” economy should be aimed **at the harmonious achievement of economic, environmental and social goals**.

In 2009, UNEP made its first attempt to define the term “green” economy : “it is an economic activity related to the production, distribution and consumption of goods and services that leads to improved well-being of people in the long term, while not exposing future generations significant environmental risks and reducing the scarcity of environmental resources” [Понятие ..., 2017]. In 2011, UNEP gave another definition: “a “green” economy is a resource-efficient economy based on low-carbon development, which leads to better human well-being and social justice, while significantly reducing environmental risks and preventing the loss of biodiversity” [Навстречу ..., 2017]. UNCTAD (United Nations Conference for Trading and Development) in 2011 gave the following definition: “a “green” economy is an economy that seeks long-term social benefits in short-term activities and leads to better people’s well-being and reduce inequality without exposing future generations to significant environmental risks and environmental deficits” [Понятие ..., 2017].

Although these three definitions, to one degree or another, indicate the main goals of the “green” economy noted above, they do not indicate the need to improve the coordination system of economic development in accordance with the principles of the “green” economy . The European Bank for Development and Reconstruction gave the following definition: “A “green” economy is an economy in which public and private investment is carried out in order to minimize the environmental impact of economic activity and where market problems are addressed through proven policy measures and legal frameworks aimed at systematically taking into account the state of ecosystems, managing associated risks and stimulating innovation” [Понятие ..., 2017]. In addition this definition notes the necessity of innovations stimulation which should become the base of “green” development but the main problem - the problem of resource efficiency is omitted.

The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) worked out and introduced the concept of "green growth", defining it as the maximum provision for economic growth and development, without affecting the quantity and quality of natural assets and using the growth potential that arises in the transition to a “green” economy . That is, “green growth” is the growth of GDP, which is subject to "green" conditions and emphasizes the "green" sectors as new growth drivers. To do this, green growth must catalyze investment and innovation that will underpin sustainable growth and create new economic opportunities. [Что такое ...; Родионова И., Липина С., 2015]. Such a formulation of the question is in certain contradiction with the axioms of a “green” economy . Although at the present stage, GDP growth should take place, but in general, according to axioms and on the basis of common sense, it is clear that endless GDP growth is impossible and it should give way to effective "green" development. “Even“ green growth ”can be a temporary task, as the world is already working on a transition to a model of an economy without growth (degrowth). Economic growth must give way to welfare, profit to public good” [Брагин А., 2018]. At

the same time, an increase in the volume of certain material goods may take place, but an increase in aggregate GDP cannot. Let us illustrate this with an example. Thus, according to the scenario of a number of analysts from public and governmental organizations, due to a significant increase in energy efficiency as a return on green investments, the global energy demand is projected to decrease by 40% by 2050 relative to the inertial development scenario [Порфирьев Б., 2013]. That is, the share of energy consumption in GDP will decrease, but this does not mean that the share of other goods in GDP will not increase, but in general, the aggregate GDP may not increase.

Understanding the “green” economy requires a certain concretization and structuring both from the point of view of determining the sectors (types of activities) in which the corresponding “green” transformations should take place, and from the point of view of determining the “green” measures that should be carried out or in the context of specific types of activities, or generally in the economic system as a whole.

In numerous publications, in one way or another, the following key sectors (or activities) are identified that are basic for the implementation of “green” transformations: transport; energy / mining; industry; land use (including protected areas, agriculture and forestry); construction; housing and utilities; fish farms and fisheries; tourism; pollution prevention, disposal and recycling; water management.

But it is difficult to consider measures for a “green” economy within the aggregate of industries grouped by some criterion within the framework of the traditional economic model. The emergence of “green” activities in itself is the result of changes in traditional industries or in a whole group of industries. Therefore, various sources usually systematize the key areas of development of the “green” economy, the components of measures for which may relate to several traditional sectors. Moreover, when determining and structuring directions, specific features of a particular country are usually taken into account. We give a system of directions for the development of a “green” economy in Belarus and Kazakhstan. In these two republics, the only ones from the post-Soviet countries so far, national action plans for the development of a “green” economy have been drawn up and are being implemented.

Given the socio-economic conditions, prospects, appropriateness, international obligations, the priority areas for the development of the “green” economy in the Republic of Belarus are the following: the development of electric transport (infrastructure) and urban mobility, the implementation of the concept of smart cities; development of construction of energy-efficient residential buildings and increase of energy efficiency of the housing stock; reducing the energy intensity of gross domestic product, increasing energy efficiency, including through the introduction of energy-efficient technologies and materials; increasing the potential for the use of renewable energy sources; creation of conditions for the production of organic products; sustainable consumption and production; ecotourism development [Национальный ..., 2016, с. 7]. and in Kazakhstan, the following seven key areas of development of the “green”

economy are being implemented: introduction of renewable energy sources; energy efficiency in housing and communal services; organic farming in agriculture; improvement of the waste management system; improving the water management system; development of “clean” transport; conservation and effective ecosystem management [Смагулова Ж., Муханова А., Мусаева Г., 2015].

According to the OECD classification, “green” technologies cover the following areas: general environmental management (waste management, combating water, air pollution, **land restoration**, etc.); energy production from renewable sources (solar energy, biofuel, etc.), mitigating the effects of climate change, reducing harmful emissions into the atmosphere, increasing fuel efficiency, as well as energy efficiency in buildings and lighting [Курс на ..., 2011].

For the successful establishment of the concept of a “green” economy, significant investments must be made in effective innovation. That is, all directions of the development of the “green” economy require the introduction of innovations both in the form of introducing completely new technologies and improving innovations, for example, with the aim of increasing the energy efficiency of industrial equipment. At the same time, the task of greening the economy requires the implementation of measures aimed at combining traditional instruments of command and administrative regulation and control with measures to introduce innovative tools, as well as market-based instruments for reorienting financing to green investments.

Innovation factor in a “green” economy

The implementation of innovations plays a decisive role in the development of a “green” economy. “Today, 40% of global innovations are in the “green” economy, and 50% of them in energy saving and energy efficiency, which are a key factor in the “green” economy,” noted in [Что такое ..., 2017]. However, in the currently developing “innovative economy” in advanced countries, the introduction of innovations is understood not only as the introduction of newly created private innovations, but also the introduction of new technology complexes (that is, the organization of new industries as a whole), and the restoration on a new improved technological base of actual, but temporarily lost production (mainly in post-Soviet countries) and much more. All this happens on the basis of using the apparatus and economic mechanisms of national innovation systems (R&D, technology transfer, commercialization of innovations, public and private financing of innovation, etc. [Abesadze R., Burduli V., 2018: fourth chapter; Абесадзе Р., Бурдули В., 2017]). In this aspect, the “green” economy can be considered an integral part of the innovative economy, which is gradually taking more and more place in it.

Based on the above classifications of the directions of development of the “green” economy (classifications of the OECD, Belarus and Kazakhstan), we will compile a generalized classification and give examples of innovations in some of the

positions. We can distinguish, in our opinion, the following key generalized areas: 1. General ecosystem management (waste management, combating water, air pollution, restoration and rational use of land, restoration and planting of forests); 2. Introduction of renewable energy sources; 3. Reducing the energy intensity of GDP and increasing energy efficiency (construction of buildings and utilities, industry, transport, agriculture); 4. The development of electric transport; 5. Organic farming in agriculture; 6. The development of ecological tourism.

Waste management. As noted above, in developed countries, a multi-turn (circular) economy is being formed, the main task of which is to involve production and consumption waste in the secondary circulation. So, in Finland, which according to the EPI economic efficiency index for 2016 is the greenest country in the world, only 11% of waste goes to landfill, the rest is divided into the following categories: “sorted waste”, “recycling”, and “energy generation” [Опыт Финляндии ..., 2017]. Naturally, the implementation of modern innovative technologies is required for these subsystems, which happens in developed countries.

Introduction of renewable energy sources. Renewable energy sources include hydroelectric power stations, solar and wind power plants, biofuel installations, geothermal and some other types of power plants. Consider only solar and wind power plants, which appeared relatively recently and therefore are innovative technologies.

Solar power plants are of several types. The most common solar thermal power plants are tower-type (the largest, with a capacity of 392 MW, was commissioned on February 13, 2014 in San Bernardino, California) and using a parabolic-cylindrical concentrator (the largest of the completed ones (2014) has a capacity of 280 MW, located in Barstow, CA), as well as photovoltaic power plants (the largest with a peak capacity of 550 MW, California, USA). However, of the latter, the most powerful station in the world is considered to be located in Imperial County (California, USA), with a peak power of 206 MW, as it uses the technology of orientation of modules by the sun during the day [Solar ...]. Quite powerful photovoltaics appeared not so long ago, they are based on innovative technologies that are constantly being improved. These stations are networked and autonomous, in addition, they produce electricity only in the daytime, some of them have equipment (for example, Tesla storage batteries [Как работает ..., 2019]) for accumulating the generated electricity, in particular for subsequent transmission to the central network.

A wind farm is several wind turbines assembled in one or several places and united in a single network. Types of wind farms - land, coastal, offshore. Ground-based wind farms are installed on heights and hills, there are also mountain ones. The construction of a wind farm requires the establishment of a wind balance at the site of the proposed installation place, design and other innovative research. Recently, wind farms are becoming more and more widespread.

Reducing the energy intensity of GDP and increasing energy efficiency. In all countries, the vast majority of energy consumption is accounted for by three sectors: industry, utilities and transport. For example, in the Republic of Belarus in the housing sector “about 38 percent of the total final consumption of energy resources of the country is used, while industry and transport account for 29 and 20 percent, respectively [Национальный ..., 2016, с. 9]. And “industrial production of the Republic of Kazakhstan accounts for more than 50% of energy consumption, and 30% and 20%, respectively, is consumed by the housing and communal and transport sectors” [Зеленая экономика: реалии ..., 2018, р. 22]. At the same time, these republics adopted plans to improve energy efficiency in the coming years. Energy efficiency policies have been pursued in the EU for a long time, and now it is planned to increase energy efficiency by 27 percent by 2030 [Национальный ..., 2016, р. 5].

In the housing and utilities sector, energy efficiency is achieved primarily through the use of innovative energy-efficient technologies in the construction of houses. For example, the development of energy-efficient construction in the Republic of Belarus provides for the gradual increase in the annual volume of commissioned multi-storey and individual residential buildings, the share of houses with high energy efficiency classes based on the use of new technical, design and organizational solutions, development and implementation of energy-saving engineering systems of residential buildings, including systems using renewable sources of thermal energy and secondary energy resources, control system of automatic mikro climate and power consumption of residential buildings [Национальный ..., 2016, с. 9]. It is necessary to switch to innovative energy-saving diode lighting, both indoors and in street lighting, which is currently happening all over the world.

Worldwide, in industry, energy conservation is achieved through the introduction of innovative energy-efficient technologies, as well as the implementation of improving innovations in the direction of increasing energy efficiency on existing technologies.

In transport, energy conservation is achieved by stimulating the acquisition of innovative fuel-efficient vehicles by the population, updating the fleet of aircraft and railway locomotives, and switching to innovative electric transport.

The development of electric vehicles. The European Commission proposed to prohibit the use of gasoline-powered cars in cities by 2050. Some European countries have introduced this ban since 2030. However, according to the estimates of the international energy agency and the audit company “KPMG”, the share of sales of electric vehicles in the world market of motor vehicles by 2025 will not exceed 15 percent and will amount to approximately 20 million units [Национальный ..., 2016, с. 5, 6].

The fact is that the introduction of innovative technologies for the production of electric vehicles is not developing at a high enough pace. Although R&D is being carried out to create more capacious batteries for electric vehicles, no tangible progress in

this direction has yet been observed. Although modern lithium-ion batteries have a relatively high capacity and in a number of countries their mass production is being established. From the post-Soviet countries, certain shifts in the production of electric vehicles are observed, for example, in Belarus and Kazakhstan.

In Belarus, ě-Crossback EV electric vehicles were designed and their small batch assembled. There are two manufacturers of charging stations. There are no manufacturers of batteries in Belarus. The production of lithium-ion batteries requires a high investment (at least \$ 150 million) and is possible only with the appearance of a large interested investor. A number of organizations of the Ministry of Industry of Belarus system have the potential to manufacture parts, assemblies, components and special equipment for electric vehicles [Национальный ..., 2016, p. 8].

Automobile manufacturers in Kazakhstan have begun production of electric vehicles in limited numbers. At the end of 2014, the Ust-Kamenogorsk Asia Auto Plant launched the first KIA Soul EV. In July 2016, the SaryarkaAvtoProm plant in Kostanay produced an experimental batch of electric cars of the Chinese brand JAC. Finally, in July 2017, Asia Auto introduced the LADA Vesta EV at EXPO-2017. Local production of electric cars can reduce the cost of electric cars for the population, but there are factors limiting the potential of the electric car market in Kazakhstan. At the same time, the Ministry of Energy of Kazakhstan is actively working on the development of infrastructure for electronic vehicles, including charging stations [Зеленая экономика: реалии ..., 2018, p. 26, 27].

Another direction of the introduction of electric vehicles, in addition to the expansion of the use of electric vehicles, which is planned in some countries, is a return to the use of trams and trolleybuses in cities, which can be interpreted as the introduction of innovations based on old knowledge. But this is difficult to achieve, since the functioning of this transport causes difficulties in regulating the movement of traffic flows.

On financing and stimulating the development of a “green” economy .

The task of “greening” the “economy requires the implementation of measures aimed at combining traditional instruments of command and administrative regulation and control with measures to introduce innovative tools, including collective social actions to change production and consumption patterns, as well as market-based instruments for reorienting financing to “ green ” investments, development of environmentally friendly technologies and increasing the efficiency of resource use ” [Восьмая ..., 2016, p. 4].

In the “green” economy , among the projects there are many such projects that must be implemented over a long period, are very costly and the payback period of which is very long (for example, land restoration). In addition, it is difficult to force a business to implement certain “green” economy measures (for example, to install

treatment facilities) without providing certain incentives. Therefore, the strengthening of state conducting in the field of the fiscal mechanism (for example, the introduction of a tax on environmental pollution), public procurement, and most importantly - in the field of state financing of green events is inevitable. In addition, it is necessary to develop mechanisms to stimulate private business to carry out particularly costly “green” investments. However, most of the green investments (for example, measures to reduce the energy intensity of production) are beneficial for business and do not require special government incentives to support their implementation.

First of all, it is necessary to strengthen the channels of state financing. For this, it is necessary to strengthen the share of deductions from tax revenues allocated to the corresponding state funds and other organizations of financial support for entrepreneurship. Public funds for green investments are most often channeled through long-standing state organizations (or funds) supporting the business as a whole (and not just “green” other entities), however, special organizations (or funds) are created that focus only on financial support “green” projects. For example, in Finland, Finfund (the Finnish Industrial Cooperation Fund, founded in 1980) finances both industrial development in general and Green Projects, along with other projects and green projects, Tekes, a NEFCO (The Nordic Environment Finance Corporation, established by the governments of the Nordic countries in 1990, headquartered in Helsinki) provides directly “results-based environmental finance by providing funding for projects that reduce environmentally harmful wastes ” [Опыт Финляндии ..., 2017].

However, it is undoubted that private-sector investments in green financing should take precedence over public investment. And the main role here should belong, as in most cases, to investing in other projects not related to the “green” economy , financing through banks as part of FIGs (see: [Бурдули В., 2016; Abesadze R., Burduli V., 2018: fifth chapter]). However, for complex green projects, the use of government stimulants can be envisaged here. In addition to tax preferences, it can be state guarantees for loans allocated to green investments, it is also possible that the government will cover interest on loans in some cases, etc.

In general, in various countries, public and private mechanisms for making green investments, fiscal and financial incentive mechanisms are created in different ways, depending on specific conditions, and currently many of them are in the process of formation.

Conclusions

Currently, the world community is actively promoting the issue of building a “green” economy, the sectors of which should be integrated into the sectors of the current “brown” economy in order to smooth out its negative impact on the environment and sustainable development prospects. To understand its essence, in the first place, imperatives (motivating reasons) are formulated and substantiated that make it neces-

sary to develop a “green” economy , including: due to climate change and the depletion of non-renewable resources, the need for a gradual transition (to the extent possible) from generating electricity from hydrocarbon fuels to be produced from alternative renewable energy sources; reversing soil degradation trends and ensuring global food security in the present and future; in connection with the depletion of non-renewable energy resources, to carry out activities aimed at their more economic use; to carry out measures to reduce the energy intensity of GDP, energy conservation and energy efficiency; in connection with the accumulation of industrial waste, landfills, dumps, etc., introduce waste disposal and recycling systems, involving them in recycling, etc.

In an enlarged aspect, the development directions of the "green" economy cover the following positions: general ecosystem management (waste management, combating water, air pollution, restoration and rational use of land, restoration and planting of forests); introduction of renewable energy sources; reduction of energy intensity of GDP and increase of energy efficiency (construction of buildings and housing and communal services, industry, transport, agriculture); development of electric vehicles; organic farming in agriculture; development of ecological tourism.

In the development of a “green” economy , the introduction of appropriate innovative technologies and the implementation of improving innovations in the context of all directions of its development play a decisive role. In this aspect, a “green” economy can be considered an integral part of an innovative economy, because these economies require similar, and often generalized coordination mechanisms and an innovative infrastructure.

Given this fact, the paper discusses ways of innovative development in the context of some of the above areas of development of the “green” economy and issues of financing and stimulating the development of the “green” economy .

References

1. Ramaz Abesadze, Vakhtang Burduli. Foreign experience and formation innovation system in Georgia. – LAP LAMBERT Academic Publishing. 2018.
2. Ramaz ABESADZE, Vakhtang BURDULI. Modern Global Trends and Sustainable Development Problems. – **TRANSFORMACJE (TRANSFORMATIONS) 3-4 (98-99) 2018**. Reviewed journal.
3. Абесадзе Р., Бурдули В. Современное состояние и приоритеты формирования национальной инновационной системы Грузии. – Ж.: *Ekonomisti*, 2017, № 1 (Volume XII).
4. Битуминозные (нефтяные) пески. Материал из Википедии. – Электронный ресурс:
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%BC>

- [%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%BF%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8](#)
5. Брагин А. Г. Через тернии к Зеленой экономике. 2018. – Электронный ресурс: https://www.kap.kz/upload/files/9442_814352_07.pdf
 6. Будущее которого мы хотим. 2012. Итоговый документ конференции Рио+20. – Электронный ресурс: https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-1-1_russian.pdf.pdf
 7. Бурдули В. Формирование экономических механизмов привлечения свободных финансовых ресурсов национального бизнеса на создание производств в актуальных секторах экономики. – *Ekonomisti*, 2016, № 1 (Volume VIII). Стр. 46-58 (0.8 п.л.). – Электронный ресурс: http://www.pgie.tsu.ge/contentimage/sxvadasxva/jurnali_ekonomisti/1-2016.pdf
 8. Воскресенская О. Торжество угля еще впереди. 2013. – Электронный ресурс: <https://rg.ru/2013/09/26/ugol.html>
 9. Восьмая Конференция министров «Окружающая среда для Европы». Батуми, Грузия, 8-10 июня 2016 года. Перечень возможных мер для «зеленой» экономики. – Электронный ресурс: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2016/ece/ece.batumi.conf.2016.inf.21.r.pdf>
 10. Деревяго И. П. Концепция «зеленой экономики» и возможности ее реализации в условиях Республики Беларусь. 2017. – *Беларусский экономический журнал*. №1. – Электронный ресурс: <http://bem.bseu.by/rus/archive/1.17/2017-1-dzerevyago.pdf>
 11. Запасов нефти в мире хватит на 56, газа на 55, угля на 100 лет. 2013. – Электронный ресурс: <http://jankoy.org.ua/zapasov-nefti-56-gaza-55-uglya-100-let/>
 12. Зеленая экономика: реалии и перспективы в Казахстане. 2018. АО «Самрук-Казына». World Bank Group – Электронный ресурс: <https://www.sk.kz/upload/iblock/3f5/3f5f8e2087688517bcc667eeebc82630.pdf>
 13. Как работает крупнейшая в мире виртуальная солнечная электростанция Tesla на 250 МВт. 08.05.2019. – Электронный ресурс: <https://building-tech.org/kak-rabotaet-krupnejshaya-v-mire-virtualnaya-solnechnaya-elektrostanciya-tesla-na-250-mvt/>
 14. Клапцов В. М. 2012. Итоги саммита «Рио + 20». – Электронный ресурс: <https://riss.ru/analitics/2568/>
 15. Корейское чудо – уроки для России. 20.03.2008. – Электронный ресурс: <http://www.contrtv.ru/common/2641/>
 16. Курс на зеленый рост. ОЭСР, 2011. – Электронный ресурс: <https://www.oecd.org/greengrowth/48634082.pdf>

17. Лыжин Д. Н. Перспективы развития «зеленой экономики»: глобальные и региональные аспекты. 2011. – Электронный ресурс: <file:///C:/Users/PC/Desktop/%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0/%D0%9B%D1%8B%D0%B6%D0%B8%D0%BD-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%B7%D0%B8%20!!!.htm>
18. Мировые запасы природного газа. Материал из Википедии. 2015. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%81%D1%8B%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B0>
19. Навстречу «зеленой экономике»: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для представителей властных структур. ЮНЕП, 2011. – Электронный ресурс: http://old.ecocongress.info/5_congr/docs/doklad.pdf
20. На сколько лет хватит запасов газа и нефти. 2013. – Электронный ресурс: <https://tass.ru/infographics/7061>
21. Национальный план действий по внедрению принципов зеленой экономики в отраслях народного хозяйства Республики Беларусь до 2020 года. 2016. – Электронный ресурс: <https://www.economy.gov.by/uploads/files/1061r.pdf>
22. Опыт Финляндии в создании «Зеленой Экономики». Инструменты финансирования. 2017. – Электронный ресурс: <http://gbpp.org/wp-content/uploads/2017/08/Опыт-Finlyndii-v-sozdanii-Zelenoi-ekonomiki.pdf>
23. Пик нефти. Материал из Википедии. – Электронный ресурс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D0%BA%D0%BD%D0%B5%D1%84%D1%82%D0%B8>
24. Понятие и сущность зеленой экономики. 2017. – Электронный ресурс: <http://greeneconomy.kg/theory/ponyatie-i-sushhnost-zelenoy-ekonomiki/>
25. Порфирьев Б. 2013. «Зеленая» экономика: реалии, перспективы и пределы роста. Московский центр Карнеги. – Электронный ресурс: https://carnegieendowment.org/files/WP_Porfiriev_web.pdf
26. Почвы – невозобновляемый ресурс. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных наций. 2015. – Электронный ресурс: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/soils-2015/docs/RU/IYS_fact_sheets_preservation_ru_PRINT.pdf

27. Родионова И. А., Липина С. А. 2015. Зеленая экономика России: модель и прогнозы развития. – *Фундаментальные исследования*. № 2-24. – Электронный ресурс: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=38369>
28. Седаш Т. Н. 2015. Экономические инструменты стимулирования природоохранной деятельности: анализ зарубежного опыта. – *Вопросы экономики*, №7. – Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/v/ekonomicheskie-instrumenty-stimulirovaniya-prirodoohrannoj-deyatelnosti-analiz-zarubezhnogo-opyta>
29. Сколько осталось нефти на Земле и когда она закончится. 2018. – Электронный ресурс: <https://finance.rambler.ru/economics/40108051-skolko-ostalos-nefti-na-zemle-i-kogda-ona-zakonchitsya/>
30. Смагулова Ж. Б., Муханова А. Е., Мусаева Г. И. 2015. Анализ мирового опыта перехода к зеленой экономике: предпосылки и направления. – *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. №1-1. – Электронный ресурс: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=6344>
31. Солнечная электростанция. Материал из Википедии. – Электронный ресурс: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%8D%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F
32. Что такое «зеленая экономика»? – Электронный ресурс: <http://greeneconomy.minpriroda.gov.by/ru/zelenaya-economika/>
33. Что такое «зеленая» экономика? 2017. – Электронный ресурс: <https://belarus-economy.by/ru/science-ru/view/chto-takoe-zelenaja-ekonomika-460/>
34. Энергоемкость ВВП России. – Электронный ресурс: http://www.energetik-ltd.ru/statii/statii8/energoemkost_vvp_rossii

ვახტანგ ბურდული
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
განყოფილების გამგე

მწვანე ეკონომიკის განვითარების იმპერატივები და მიმართულებები და მისი ურთიერთკავშირი ინოვაციურ ეკონომიკასთან

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია იმპერატივები, რომლებიც განაპირობებენ “მწვანე ეკონომიკის” პრინციპების შესაბამის განვითარებაზე გადასვლის აუცილებლობას, გარჩეულია “მწვანე” ეკონომიკის ცნების განსაზღვრის მიმართულებები და მისი განვითარების მიმართულებები სექტორების ჭრილში. ასევე განხილულია ინოვაციურ ეკონომიკასთან “მწვანე” ეკონომიკის ურთიერთკავშირის საკითხი. სისტემატიზირებულია კოორდინაციის “მწვანე”, სახელმწიფო და კერძო საფინანსო ინსტრუმენტები.

საკვანძო სიტყვები: “მწვანე” ეკონომიკა; ინოვაციური ეკონომიკა; “მწვანე” ინოვაციები; “მწვანე” ინვესტიციები.

შესავალი

ამჟამად მსოფლიო საზოგადოება წევს წინ “მწვანე” ეკონომიკის ჩამოყალიბების საკითხს, რომელმაც თანდათანობით უნდა შეცვალოს უკვე მრავალი ათწლეულის განმავლობაში მოქმედი “ყავისფერი” ეკონომიკა, რომელიც სერიოზულ ზიანს უყენებს ადამიანის ბინადრობის გარემოს და ახდენს დიდი საფრთხეების ინდუცირებას თანამედროვე და, განსაკუთრებით, მომავალი თაობების ნორმალური არსებობისათვის. ამასთან დაკავშირებით წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ის შემავალიანებელი მიზეზები (იმპერატივები), რომელიც განაპირობებენ “მწვანე” ეკონომიკის პრინციპების მიხედვით ეკონომიკურ განვითარებაზე თანდათანობითი გადასვლის საჭიროებას, ასევე გარჩეულია “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების მიმართულებები. მეორე მიმართულება, რომელიც განვითარებულ ქვეყნებში ამჟამად აქტიურად ხორციელდება ცხოვრებაში – ეს არის ინოვაციური ეკონომიკის ჩამოყალიბების კონცეფცია. რამდენადაც “მწვანე” ეკონომიკის კონცეფციაში დიდი ყურადღება ეთმობა მწვანე ეკონომიკაზე ორიენტირებული სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტო შემუშავებების (R&D) განხორციელებას და “მწვანე” ინოვაციების რეალიზაციას, იმდენად, ბუნებრივია, რომ გარკვეულ ფარგლებში ეკონომიკის ეს ორი ტიპი ნაწილობრივ შეეთავსება (ე. ი. –გადაიკვეთება) და “მწვანე” ეკონომიკის განვითარება

მოითხოვს ინოვაციური ეკონომიკის აპარატის და ინსტრუმენტების გამოყენებას. ამიტომ წინამდებარე ნაშრომში განხილულია “მწვანე” ეკონომიკის ინოვაციურ ეკონომიკასთან ურთიერთკავშირის საკითხიც. უკანასკნელ პარაგრაფში კი განხილულია “მწვანე” ეკონომიკის სახელმწიფო და კერძო საფინანსო ინსტრუმენტების საკითხი.

“მწვანე” ეკონომიკაზე გადასვლის აუცილებლობის იმპერატივები (შემაგულიანებელი მოტივები)

როგორც მსოფლიო ეკონომიკის საერთოდ, ასევე ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკების მდგრადი განვითარება სულ უფრო ხშირად შეწყდომას განიცდის, კერძოდ, არარაციონალური ბუნებათსარგებლობის ფაქტორების ზემოქმედების გამო. თუმცა ამჟამად გაბატონებულმა ეკონომიკურმა სისტემამ (“ყავისფერმა” ეკონომიკამ) მოიტანა გარკვეული შედეგები ადამიანების ცხოვრების დონის ამაღლებაში, მაგრამ მნიშვნელოვანია არარაციონალურ ბუნებათსარგებლობასთან დაკავშირებული ამ სისტემის ფუნქციონირების ნეგატიური შედეგები. ეს არის როგორც სუფთად ეკოლოგიური პრობლემები (კლიმატის ცვლილება, გაუღაბნობა, ბიომრავალფეროვნების დაკარგვა), ასევე რესურსების სარგებლობასთან დაკავშირებული პრობლემები – ბუნებრივი კაპიტალის გამოფიტვა (გაუნახლებადი და ზოგიერთი განახლებადი რესურსის გამოფიტვა, ნიადაგის ეროზია, მტკნარი წყლის, სურსათის და ენერჯის ნაკლებობა, ბუნებრივი გარემოს გაბინძურება წარმოების და მოხმარების ნარჩენებით და მისი დეგრადაცია და ა. შ.). “გლობალური ფინანსური, ენერჯეტიკული და ეკოლოგიური კრიზისის მიზეზები ფესვებით გამოდიან ბუნებრივი რესურსების ინტენსიური და არარაციონალური ამოღებისაგან მათი გამოყენების ცუდ მართვასთან ერთად. ამის შედეგად განუხრელად იზრდება უზარმაზარი, მაგრამ ძირითადად ფარული ეკოლოგიური დავალიანება პლანეტისა და მომავალი თაობების წინაშე” [Понятие ..., 2017]. ესე იგი იქმნება საფრთხე ამჟამინდელი და განსაკუთრებით მომავალი თაობებისათვის.

იმასთან ერთად, რაც იზრდება იმის გაგება, თუ რა საფრთხეები წარმოიშვება განვითარების ამ მოდელის გამოყენებით, სულ უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა მისი რეორგანიზაციის პრობლემებს. ამასთან დაკავშირებით უკანასკნელ პერიოდში წარმოიშვა “მწვანე” ეკონომიკაზე გადასვლის პრობლემა.

“მწვანე” ეკონომიკის კონცეფციის ჩარჩოებში ითვლება, რომ ეკონომიკა წარმოადგენს ბუნებრივ გარემოზე დამოკიდებულ კომპონენტს, რომლის ფარგლებში ის არსებობს და მის ნაწილს წარმოადგენს. ეს კონცეფცია ემყარება სამ აქსიომას: შეუძლებელია უსასრულოდ გავლენის სფეროს გაფართოება შეზღუდულ სივრცეში; შეუძლებელია უსას-

რულოდ მზარდი მოთხოვნების დაკმაყოფილების მოთხოვნა რესურსების შეზღუდულობის პირობებში; დედამიწის ზედაპირზე ყველაფერი ურთიერთდაკავშირებულია. ამ აქსიომებიდან გამომდინარეობს, რომ მუდმივი ეკონომიკური ზრდა შეუძლებელია – შესაძლებელია მხოლოდ მუდმივი ეკონომიკური განვითარება (იხ., მაგ.: [Смагулова Ж., Муханова А., Мусаева Г., 2015]).

ამ სამი აქსიომის მხედველობაში მიღებით განვიხილოთ ყველაზე თვისებრივი სერიოზული მიზეზები, რომლებსაც შეუძლიათ პერიოდულად მდგრადი განვითარების მსვლელობის ჩამოწყვეტა იმ შემთხვევაში, თუ არ იქნება მიღებული ქმედითი ზომები “მწვანე” ეკონომიკის ინსტრუმენტების გამოყენებისა და ინოვაციური “მწვანე” ტექნოლოგიების დანერგვის სფეროში. სწორედ ეს მიზეზები წარმოადგენენ შემაგულებიანებელ მიზეზებს (იმპერატივებს), რომლებიც წინასწარ განსაზღვრავენ “მწვანე” ეკონომიკაზე გადასვლის აუცილებლობას.

1. კლიმატის ცვლილება. როგორც ცნობილია, ატმოსფეროში ნახშირჟანგის სულ უფრო და უფრო მზარდი მოხვედრის გამო ნახშირბადის მომცველი ყველა სახის საწვავის (ნავთობი და მისი გადამუშავების პროდუქტები, ქვანახშირი, აირი, საწვავი ფიქალი და ა. შ.) დაწვის შედეგად და მასში ამ საკვალსათბურო აირის კონცენტრაციის ზრდის გამო ხდება გლობალური დათბობა, რომელიც იწვევს კლიმატის ცვლილებას, ყველასათვის ცნობილი ნეგატიური შედეგებით. ეს იწვევს თანდათანობითი გადასვლის აუცილებლობას ელექტროენერჯის გამომუშავების ნახშირბადის მომცველი საწვავის გამოყენების მეშვეობით, მისი გამომუშავების თანდათანობით ზრდაზე ალტერნატიული განახლებადი წყაროების მეშვეობით – ჰეს-ები, ქეს-ები, მეს-ები, გაუნახლებლებიდან კი – აეს-ები, და, ასევე – თანდათანობითი გადასვლის აუცილებლობას (სადაც ეს შესაძლებელია) ელექტრომობილური ტრანსპორტის გამოყენებაზე. ეს აუცილებლობა (მოთხოვნა) წარმოადგენს “მწვანე” ეკონომიკის ერთ-ერთ ძირითად იმპერატივს. მაგრამ ასეთი გადასვლის პროცესი (ნაწილობრივი, მთლიანად – შეუძლებელია) მოითხოვს მრავალ წელს. იგი დაკავშირებულია მსხვილ ინვესტიციურ დანახარჯებთან, მრავალი დღე განხორციელებასა (ამასთან, მრავალი შემუშავება უშედეგო იქნება) და ინოვაციური საწარმოო და სამომხმარებლო ტექნოლოგიების დანერგვასთან.

2. ერთ-ერთი სერიოზული პრობლემა, რომელიც დგას კაცობრიობის წინაშე, ეს არის ნიადაგის დეგრადაციის პრობლემა. ნიადაგი წარმოადგენს გამოფიტვად რესურსს, ესე იგი, მისი დაკარგვის ან დეგრადაციის შემთხვევაში შეუძლებელია მისი აღდგენა იმ პერიოდის განმავლობაში, რომელიც შეესაბამება ერთი თაობის სიცოცხლის ხანგრძლივობას. როგორც მიწის რესურსების, სასოფლო-სამეურნეო განვი-

თარებისა და ეკოლოგიური მდგრადობის ერთ-ერთი მთავარი კომპონენტი, ნიადაგი დევს სურსათის, საკვების, საწვავის და ბოჭკოს წარმოებისა და, ასევე, მრავალი ეკოლოგიური სამსახურის გაწევის საფუძველში. ნაყოფიერი ნიადაგის ბუნებრივი ტერიტორია შეზღუდულია და განიცდის სულ უფრო მზარდ ზეწოლას ინტეფიკაციისა და მისი გამოყენებისათვის კონკურენციის გამო სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოყვანის, მეტყვეობის, საქონლის ძოვების (საძოვრული სავარგულების სახით) და ურბანიზაციის სფეროებში და, ასევე, დედამიწის მზარდი მოსახლეობის მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად კვების პროდუქტების და ენერჯის წარმოებისა და ნედლეულის მოპოვებისას [Почвы ..., 2015].

ნიადაგის დეგრადაციის მიზეზებს წარმოადგენს მიწის რესურსების გამოყენებისა და მათი მართვის არარაციონალური მეთოდები და, ასევე, ექსტრემალური კლიმატური მოვლენები, განპირობებული სხვადასხვა სოციალურ-ეკონომიკური და მმართველობითი ფაქტორებით. დღეისათვის მიწების 33 პროცენტი დეგრადირებულია ზომიერი ხარისხიდან მძლავრ ხარისხამდე, ნიადაგის ეროზიის, დამლაშების, გამკვრივების, დამჟავებისა და ქიმიური გატუჭყიანების შედეგად. ამჟამად დეგრადაციის სიჩქარე ისეთია, რომ საფრთხეს ქვეშ აყენებს მომავალი თაობების ყველაზე საარსებო მოთხოვნების დაკმაყოფილებების შესაძლებლობას. არსებული შეფასებების მიხედვით, მიმდინარე დემოგრაფიული ტენდენციები და დედამიწის მოსახლეობის საპროგნოზო ზრდა (2050 წელს მოსახლეობის რიცხოვნება გადააჭარბებს 8 მილიარდ ადამიანს) გამოიწვევს სურსათზე, საწვავსა და ბოჭკოზე მოთხოვნის 60%-იან ზრდას. სოფლის მეურნეობის გაძლიერებისათვის გამოსადეგი ტერიტორიების გაფართოების შესაძლებლობები მცირეა, აფრიკისა და სამხრეთი ამერიკის ზოგიერთი რაიონის გამონაკლისით. დამატებითი მიწის ფონდების უმეტესი ნაწილი არ გამოდგება სოფლის მეურნეობისათვის, ეკოლოგიური, სოციალური დანახარჯები კი, რომელიც საჭირო იქნება მათი ექსპლუატაციის შესაძლებლობების შექმნისათვის, ძალიან მაღალი აღმოჩნდება. ამიტომ სასოფლო-სამეურნეო ნიადაგის რაციონალური გამოყენება მთელ მსოფლიოში და მდგრადი წარმოება აუცილებელი პირობებია ნიადაგის დეგრადაციის პროცესის შებრუნებისა და აწმყოსა და მომავალში სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფისათვის [Почвы ..., 2015], რაც წარმოადგენს “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების წამკეზებელ ერთ-ერთ უნმნიშვნელოვანეს იმპერატივს.

წყლის რესურსების უფრო რაციონალურ გამოყენებას, პესტიციდების გამოყენების შემცირებასა და ნიადაგის ჯანმრთელობის გაუმჯობესებას შეუძლიათ აამაღლონ სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა საშუალოდ 79 პროცენტით [Почвы ..., 2015].

3. არაგანახლებადი ბუნებრივი რასურსების (ე. ი. ბუნებრივი კაპიტალის) გამოფიტვა. რა თქმა უნდა, თანდათანობით გამოფიტვას განიცდის არაგანახლებადი ბუნებრივი რესურსების ყველა სახე, სპილენძის მადნის ბუდობები, ფოსფატები, აპატიტები და ა. შ. მაგრამ მთავარია არაგანახლებადი ენერგომატარებლები, რომელთა მდგომარეობას მოპოვებისა და გამოყენების სფეროებს განვიხილავთ.

ქვანახშირი ისევე წარმოადგენს დედამიწაზე ენერგიის უმნიშვნელოვანეს ყველაზე პერსპექტიულ წყაროს, დღეისათვის მთელ მსოფლიოში ქვანახშირის ენერგეტიკას უკავია 40%, ჩინეთსა და ინდოეთში – 70-80%, აშშ-ში – 40%, გერმანიაში – დაახლოებით – 50%. საერთაშორისო ენერგეტიკული სააგენტოს (IEA) მონაცემების მიხედვით, უახლოეს 20-25 წელიწადში ქვანახშირი მნიშვნელობის მიხედვით დარჩება მეორე საწვავ ენერგეტიკულ რესურსად ნავთობის შემდეგ. IEA აღნიშნავს, რომ მომხმარებლის მიმდინარე პოლიტიკის პირობებში მოთხოვნა ქვანახშირზე შეიძლება გაიზარდოს 70%-ით ქვანახშირის გამოყენების ტექნოლოგიების სპექტრის გაფართოების გათვალისწინებით. ქვანახშირის მარაგების ხარჯვის ამჟამინდელი ტემპების შენარჩუნების შემთხვევაში ეს მარაგი ამოიწურება მინიმუმ 270 წლის შემდეგ [Воскресенская Ю., 2015]. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქვანახშირის ფენების ფორმირება მზის ენერგიის ხარჯზე ხდებოდა ასეული მილიონი წლების განმავლობაში, მათი განადგურება 200-300 წელიწადში წარმოადგენს დაუშვებელ ფუფუნებას. ამასთან საჭიროა გავითვალისწინოთ, რომ ქვანახშირის ადვილად მისაწვდომი საბადოები ამოიწურება გაცილებით უფრო ადრე, ქვანახშირის ამოღების შემთხვევაში კი 1-2 კმ სიღრმიდან საჭირო იქნება იმდენი ენერგიის დახარჯვა, რომელიც გადაფარავს მისი დაწვის შედეგად მიღებული ენერგიის მოცულობას. ესე იგი, ასეთი სიღრმეებიდან ქვანახშირის ამოღება უაზროა.

ყველაზე სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს **ნავთობის** მსოფლიოში მოძიებული მარაგების სრული ამოწურვა დაახლოებით 50 წლის შემდეგ, იმ შემთხვევაში, თუ მისი მოპოვებისა და გადამუშავების პროდუქტების მოცულობები შენარჩუნდება თანამედროვე დონეზე (იხ., მაგ.: [Пикнефти]), რაც წარმოადგენს აღმაშფოთებელ უპასუხისმგებლობას მომავალი თაობებითან მიმართებაში.

დღეისათვის **ნავთობი** წარმოადგენს ძირითად მსოფლიო ენერგორესურსს, ამის გარდა, მისი კომპონენტები გამოიყენება პლასტმასების და მრავალი სხვა ნაკეთობის წარმოებისათვის. მთლიანობაში, ნავთობის გადამუშავების პროდუქტები გამოიყენება 6 ათასზე მეტი სახელწოდების საქონლის წარმოებაში. ბენზინიდან და მაზუთიდან დაწყებული, და ასპირინის და ტუჩების საცხით დამთავრებული – ყველაფერი გაკეთე-

ბულია ნავთობისაგან. მისი კომპონენტებიდან ყოველწლიურად აწარმოებენ 25 მლნ ტონა ცილს, რომლითაც კვების პროდუქტების წარმოებისას ხდება ცხოველური წარმოშობის ნივთიერების შენაცვლება [Сколкоосталосьнефти ..., 2013] და, რა თქმა უნდა, პროდუქტები ნავთობიდან (ბენზინი, ნავთი, დიზელი) ჯერ კიდევ წარმოადგენს კვების ძირითად წყაროს მიწისზედა, წყლისა და საჰაერო ტრნაპორტისათვის, ამასთან, უკანასკნელისათვის ფაქტობრივად უალტერნატივოდ, მაზუთი კი ფართოდ გამოიყენება ელექტროენერჯის წარმოებისათვის თბოელექტროსადგურებზე.

უკანასკნელი მონაცემების მიხედვით ნავთობის “დამტკიცებული მსოფლიო მარაგები” (ნავთობის რაოდენობა, რომელიც შეიძლება იყოს მოპოვებული და ამასთან მოიტანოს მოგება) საკმარისი იქნება 53 წლის განმავლობაში [Сколкоосталосьнефти ..., 2013]. მსოფლიო ენერჯეტიკული საბჭოს ოდნავ უფრო ადრინდელ 2012 წლის მონაცემებში ნათქვამია, რომ ნავთობის მარაგი ამოიწურება 56 წლის შემდეგ, აირის – 55 წლის შემდეგ, ქვანახშირის კი – 100 და მეტი წლის შემდეგ. ამასთან, ენერჯის ალტერნატიური წყაროების წილი მსოფლიო ელექტროენერჯის წარმოებაში არ აღემატება 5 პროცენტს [Запасовнефтивмире ..., 2013].

მაგრამ ზემოთ მოყვანილ შეფასებებში არაა გათვალისწინებული ფიქლის ნავთობი და ბითუმიწილი ქვიშები. უკანასკნელი ძალიან ბევრია კანადაში, ვენესუელაში, ჩრდილოეთ ყინულოვანი ოკეანის რუსეთის სანაპიროზე [Запасовнефтивмире ..., 2013]. ფიქლის ნავთობი უკვე მოიპოვება რამდენიმე ქვეყანაში, მათ შორის აშშ-სა და რუსეთში. სამწუხაროდ, ფიქლიდან ნავთობმოპოვების კოეფიციენტი შეადგენს 10-15%. თუ მოხერხდება ამ კოეფიციენტის დაყვანა 40%-მდე, მაშინ ნავთობის მარაგები ამოიწურება მხოლოდ საუკუნის ბოლოს, ან კიდევ უფრო გვიან [Наскольколетхватит ..., 2013]. მაგრამ ფიქლის ნავთობის მოპოვებისას კოლოსალურად ზიანდება ნიადაგის ზედა ფენა, ბითუმიწილი ქვიშები კი განლაგებულია დიდ სიღრმეში და მიუხედავად იმისა, რომ მათი ბუდობები უზარმაზარია, თვალმისაწვდომს მომავალში ისინი დააკმაყოფილებენ ნავთობში მსოფლიო მოთხოვნის მხოლოდ რამდენიმე პროცენტს [Битуминозные (нефтяные) ...].

რაც კი შეეხება ბუნებრივ აირს, წინააღმდეგობი სხვადასხვა წყაროში მისი დამტკიცებული მარაგების ამოწურვის ვადების შესახებ პრაქტიკულად არ არის. მისი გამოძიებული (უფრო სწორედ, “დამტკიცებული”) მარაგები ამოიწურება დაახლოებით 55 წლის შემდეგ [Мировыезапасы ..., 2015; Наскольколет ..., 2013; და სხვა]. თუმცა არის უფრო ახალი, მაგრამ ჯერ კიდევ დაუმტკიცებელი შეფასებები.

არაგანახლებადი რესურსების შესახებ ამ მონაცემებიდან ჩანს

“მწვანე” ეკონომიკის ორი უმნიშვნელოვანესი იმპერატივე: თბური და ელექტროენერჯის გამომუშავების ეფექტიანი ალტერნატიური მეთოდების შესაძლებლობისამებრ სწრაფი შემუშავების აუცილებლობა და ეკონომიკაში მათი თანდათანობითი დანერგვა, იმ მიზნით, რომ ალტერნატიული განახლებადი წყაროებიდან გამომუშავებელი ელექტროენერჯის წილი გაიზარდოს შესაძლებლობისამებრ მაქსიმალურ დონემდე; ენერგომოხმარების რაციონალიზაციის შესახებ R&D და სხვა ღონისძიებების განხორციელება (ესე იგი, იმ ღონისძიებების განხორციელება, რომელიც მიმართულია ენერჯის უფრო ეკონომიურ ხარჯვაზე).

4. მშპ-ს ენერგოტევადობა. განვითარებული ქვეყნების მშპ-ს ენერგოტევადობა 2-3-ჯერ უფრო ნაკლებია, ვიდრე პოსტსაბჭოური სივრცის ქვეყნებში. მაგალითად, რუსეთშია 48, კანადაში – 28, ფინეთში – 26, აშშ-ში – 22, შვედეთში – 21, იაპონიაში – 16, გერმანიაში – 16. სიაში არის “ცივი” ქვეყნებიც, რაც არ უშლის მათ ხელს, რომ გადააჭარბონ, მაგალითად, რუსეთის მაჩვენებლები [Энергоемкость ...]. მშპ-ს ენერგოტევადობის შემცირების მიზნით, განვითარებულ ქვეყნებში მუდმივად ხორციელდება ენერგოდაზოგვის პოლიტიკა, რომლის გატარება მით უმეტეს საჭიროა პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში. ენერგოდაზოგვა – ეს არის ორგანიზაციული, სამართლებრივი, ტექნიკური, ტექნოლოგიური და სხვა ზომების რეალიზაცია, რომელიც მიმართულია გამოსაყენებელი ენერგორესურსების მოცულობის შემცირებაზე მათი გამოყენებისაგან შესაბამისი მარგებელი ეფექტის შენარჩუნების პირობებში (მათ შორის წარმოებული პროდუქციის, შესრულებული სამუშაოებისა და გაწეული სამსახურის მოცულობის) [Энергоемкость ...]. ყოველ სფეროში ენერგოდაზოგვის პოლიტიკის გატარებისას საჭიროა ორიენტირება ენერგოეფექტიანობის ამაღლებაზე. ენერგეტიკული ეფექტიანობა – ეს არის მახასიათებლები, რომელიც ასახავენ ენერგეტიკული რესურსების გამოყენებისაგან მარგებელი ეფექტის შეფარდებას იმ ენერგეტიკული რესურსების დანახარჯებთან, რომელიც გაკეთებულია ამ ეფექტის მიღებისათვის, პროდუქციის, ტექნოლოგიური პროცესის, იურიდიული პირის, ინდივიდუალი მეწარმის მიმართებაში. იგულისხმება ენერჯის რაოდენობა, რომელიც დახარჯულია პროდუქტის წარმოებისას. აღირიცხება მთელი ენერჯია რესურსების ყველა სახის მიხედვით (ელექტროენერჯია, აირი, თბური ენერჯია და ა. შ.), რომელიც დახარჯულია, მათ შორის, ადამიანების საყოფაცხოვრებო პირობების უზრუნველსაყოფად [Энергоемкость ...].

ჩვენი წარმოდგენით, მშპ-ს ენერგოტევადობის შემცირების, ენერგოდაზოგვისა და ენერგოეფექტიანობის ამაღლების პოლიტიკა უნდა გახდეს “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს იმპერ-

ტივად.

5. განახლებადი ბუნებრივი რესურსების გამოფიტვა. რა თქმა უნდა, არ შეიძლება ვილაპარაკოთ ისეთი განახლებადი რესურსების გამოფიტვაზე, როგორცაა, მაგალითად, ჰიდროენერჯია და ქარის ენერჯია, რომელიც წარმოადგენენ მზის ენერჯიის ზემოქმედების პროდუქტს, ამიტომ, გამოუფიტვადებია (ყოველ შემთხვევაში უახლესი 500 მლნ წლის განმავლობაში). მაგრამ შეიძლება ვილაპარაკოთ ისეთი უმნიშვნელოვანესი განახლებადი რესურსის გამოფიტვის შესახებ, როგორცაა ხე-ტყე (და, ბუნებრივია, მერქანი). ბევრ ქვეყანაში ამა თუ იმ პერიოდში ხდებოდა და ახლაც ხდება ხე-ტყის მასობრივი არაკონტროლირებადი გაჩეხა, უფრო ხშირად, ხე-ტყის აღდგენისათვის შემდგომი სამუშაოების განხორციელების გარეშე. ზოგიერთ პოსტსაბჭოურ ქვეყანაში ხე-ტყის ასეთი უკონტროლო ჩეხვის პერიოდი შეიმჩნეოდა საბჭოთა კავშირის დაშლის შენდევ. მაგალითად, საქართველოში, ე. ა. შევარდნაძის და მ. სააკაშვილის ხელისუფლების დროს, ეგრეთ წოდებული “ბიზნესმენები” დაუბრკოლებლად ჩეხავდნენ ტყის დიდ მასივებს, ამასთან ხდებოდა პირველადი ხე-ტყის მასალების (მორები) პირდაპირი ექსპორტირება, ქვეყნის შიგნით გადაამუშავების გარეშე. საქართველოში იმ პერიოდამდე ხე-ტყით დაკავებული იყო ტერიტორიის 40%-მდე, ამჟამად კი ტყეებით დაკავებული ტერიტორია ქვეყანაში გაცილებით უფრო მცირეა. ამასთან, დღემდე არ ტარდება აქტიური აღდგენითი სამუშაოები.

სამეურნეო საქმიანობის ბევრი სახეობისათვის ხე-ტყის მასალებისა და, ასევე, ბუნებრივი გარემოსათვის საერთოდ და, კერძოდ, ატმოსფეროში ჟანგბადის ბალანსის მხარდასაჭერად ტყის მნიშვნელობის გათვალისწინებით, ჩვენი წარმოდგენით, “მწვანე” ეკონომიკის ერთ-ერთ უმთავრეს იმპერატივს წარმოადგენს ტყეების მდგომარეობის კონტროლი და ღონისძიებების განხორციელება მათი გაშენებისათვის.

6. უკიდურესად სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს **საწარმოო და სამომხმარებლო ნარჩენების, საყრდლების, გრუნტის ნაყრების, საცავეების** (მაგალითად, ატომურ-ენერგეტიკული მრეწველობის ნარჩენების) და დედამიწის ზედაპირის ხარახურით გატენის სხვა სახეების დაგროვება, ასევე მსოფლიო ოკეანეში ქიმიური ნარჩენების განზავება, რომელიც უარყოფით გავლენას ახდენს ბიო ნაირფეროვნებაზე, კერძოდ, წყლის მჟავიანობის გაზრდა ამცირებს პლანქტონის რაოდენობას, რომელიც ტყეებთან ერთად აწარმოებს ჟანგბადს და იცავს მის ბალანსს ატმოსფეროში. აქ საჭიროა ნარჩენების უტილიზაციისა და გადაამუშავების სისტემების დანერგვა, რაც ასევე წარმოადგენს “მწვანე” ეკონომიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს იმპერატივს.

7. **თანამედროვე ეკონომიკური სისტემის რეორგანიზაცია.** თანამედროვე (“ყავისფერი”) ლიბერალური ეკონომიკის წინა პლანზე დგას

მოგების მაქსიმიზაციის პრინციპის შედეგად მთელ მსოფლიოში ხდება საქონლის გამეტწარმოება, მწვავდება ბრძოლა გასაღების ბაზრებისათვის, ზედმეტი (მოჭარბებული) რაოდენობით იხარჯება რესურსები, მათ შორის არაგანახლებადი ენერგომატარებლები. წარმოებისა და მოგების მაქსიმიზაციის მიზნით ბევრი განვითარებული ქვეყნის მოსახლეობაში მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების, რეკლამების მეშვეობით და, ასევე, სწავლების პროცესში ხდება ჭარბი მოხმარების აუცილებლობის კულტის ფორმირება (მაგალითად, ტანსაცმლის, კერძო ტრანსპორტის ხშირი ყიდვა და გამოცვლა, ბენზინის ზედმეტი რაოდენობით ხარჯვა და ა. შ.). მოსახლეობის რიცხოვნების მატების თანამედროვე ტემპების შენარჩუნების შემთხვევაში უახლოეს მომავალში შეუძლებელი გახდება კვების პროდუქტების ადეკვატური ზრდის უზრუნველყოფა. ნავთობპროდუქტების დაწვის ზრდის თანამედროვე ტემპების შენარჩუნების შემთხვევაში მალე დაიწყება მათი დეფიციტის შეგრძნება, რაც მომავალში განვითარების მდგრადობის ხშირ და სერიოზულ დარღვევებს გამოიწვევს.

ყოველივე ეს ბაღებს კითხვას ეკონომიკური სისტემის რემორმირების აუცილებლობის შესახებ (ეს არის ის, რასაც “მწვანე” ეკონომიკის მომხრეები გვთავაზობენ), ისე, რომ ეკონომიკის განვითარების წინა პლანზე იდგეს არა მისწრაფება ერთობლივი მოგების მაქსიმიზაციისაკენ, არამედ – ყველა ქვეყანაში მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესების, ბუნებრივი რესურსების, უპირველეს ყოვლისა, ენერგომატარებლების, შესაძლებლობისამებრ ეკონომიკური ხარჯვის პირობებში.

ამდენად, “მწვანე” ეკონომიკის უმნიშვნელოვანეს იმპერატივად სოციალურ სფეროში უნდა იყოს შემქმნელის და შემოქმედის ეკონომიკის ფორმირება, საპირისპიროდ თანამედროვე ეკონომიკის ფორმირების პრინციპებისა, რომლებიც ახდენენ მეწარმის ზომბირებას მოგების მაქსიმიზაციაზე, მომხმარებლის კი – სასიცოცხლო დოვლათის უსაზომო მიღებაზე, ახალი ეკონომიკის ფორმირება უნდა ხდებოდეს არაგანახლებადი ბუნებრივი რესურსების მაქსიმალურად ეკონომიური ხარჯვისა და განახლებადი წყაროებიდან ენერჯის მაქსიმალურად შესაძლო ფორმირების პირობებში.

ამჟამად, იმისათვის, რომ გადაიჭრას წინა და ამ პუნქტის იმპერატივების პრობლემები, მრავალი ეკონომისტი სვამს კითხვას მრავალბრუნავი (წრიული, ციკლური, ცირკულარული – ეს ყველაფერი ერთი და იგივეა) ეკონომიკის ჩამოყალიბების შესახებ, რომელიც უნდა გახდეს “მწვანე” ეკონომიკის შემადგენელი ნაწილი. ბევრ განვითარებულ ქვეყანაში ის ნაწილობრივ უკვე შექმნილია.

რა თქმა უნდა, ეკონომიკური განვითარების ასეთი მიმართულება

გამოიწვევს სამუშაო დღის ხანგრძლივობის შემცირების აუცილებლობას, რათა არ მოხდეს უმუშევრობის გაზრდა, ასევე – უარის თქმას საბაზრო ეკონომიკის ლიბერალურ ვარიანტზე და სახელმწიფო დირიჟიზმის გაძლიერებას ბიზნესთან ურთიერთობებში. კერძოდ, “რბილი” სახელმწიფო დირიჟიზმის წარმატებული ფორმები აჩვენა 1960-70-იან წლებში სამხრეთ კორეის ლიდერმა პაკ ჩონ ჰიმმა, რომელმაც მოკლე ვადებში სამხრეთი კორეა ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების რიგში გაიყვანა [Корейское ..., 2008].

“მწვანე” ეკონომიკის ამ უმნიშველოვანესი იმპერატივის დამტკიცების გამაგრებისათვის მოვიყვანთ ნაწყვეტებს ვ. კლაპცოვის ნაშრომიდან, რომელშიც მისი არსი განსაზღვრულია უკიდურესად მკვეთრად და ურთიერთკავშირში “მწვანე” ეკონომიკის ისეთ აქსიომასთან, როგორცაა უწყვეტი უსასრულო ეკონომიკური ზრდის შეუძლებლობა: “მდრადი ეკონომიკური განვითარების კონცეფციის განსახორციელებლად აუცილებელია განვითარების მოქმედი პარადიგმის შეცვლა, რომელიც დაფუძნებულია შეუზღუდავ ეკონომიკურ ზრდაზე. მზარდი მოხმარების დაკმაყოფილება მიიღწევა ყველაზე იაფი ხერხით, რომელიც იძლევა მოგების მაქსიმიზაციის შესაძლებლობას. შემდეგ ხდება მოგების რეინვესტირება ახალი, სულ უფრო მზარდი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში. ამასთან ეს განვითარება ხდება ძირითადად ბუნებრივი რესურსების შემცირების ხარჯზე” [Клапцов В., 2012].

ზოგიერთი ექსპერტი დარწმუნებულია, რომ ამჟამინდელ პოლიტიკოსებს არ ჰყოფნით ნება, აუხსნან თანამოქალაქეებს მომავალ თაობათა გამო მზარდ მოხმარებაზე უარის თქმის აუცილებლობა. კაცობრიობას შეუძლია გაჯანსაღდეს საკუთარი შესაძლებლობების მიღმა ცხოვრების ჩვევისაგან მხოლოდ კრიზისის დაწყების შემთხვევაში, როდესაც გარდაუვალი ხდება შეზღუდვებზე წასვლა. მაგალითად, ისინი მოიხსენიებენ გასული საუკუნის 70-იანი წლების შუა პერიოდის ენერგეტიკულ კრიზისს, რომელმაც ბიძგი მისცა განვითარებულ ქვეყნებში ენერგო-დამზოვი ტექნოლოგიების განვითარებას [Клапцов В., 2012].

“21-ე საუკუნე უნდა იყოს გადამწყვეტი და ვითარება ან ძირეულად შეიცვლება და შექცევადი გახდება, ან გამოიწვევს გლობალურ ნეგატიურ შედეგებს. თანამედროვე ეტაპზე კაცობრიობა, თუმცა ნელ-ნელა, მაგრამ აღწევს იმ აზრს, რომ ყველა მზარდი სოციალური და ბუნებრივი ანომალია წარმოადგენს ჩვენი არასწორი ქცევის შედეგს, ასევე, იმ აზრს, რომ პასუხისმგებელია პლანეტის მომავალზე. კაცობრიობის მენტალიტეტს გააჩნია დიდი ინერტულობა, იმისათვის, რომ ადამიანმა საუკუნოვანი ტრადიციები და ფსიქოლოგიური სტერეოტიპები შეცვალოს, დიდი დრო უნდა გაიაროს. წარმატება მდგრადი განვითარ-

რების მიზნების მიღწევაში, პირველ რიგში, დამოკიდებულია განვითარების ახალ პარადიგმაზე გადასვლის აუცილებლობის მასობრივ შეგრძობაზე” [Клапцов В., 2012].

“მწვანე” ეკონომიკა – მდგრადი განვითარების ახალი პარადიგმის უმნიშვნელოვანესი ვექტორია

ტერმინი “მწვანე ეკონომიკა” პირველად გამოიყენა 1989 წელს ეკოლოგიური ეკონომიკის წამყვანმა ჯგუფმა (დევიდ პირდი, ედუარდ ბარბიერი და ენილ მარკანდია) ნოვატურულ მოხსენებაში გაერთიანებული სამეფოს მთავრობისათვის – “გეგმა მწვანე ეკონომიკისათვის” (Blueprint for a Green Economy) [Деревяго И., 2017, с. 25; Понятие ..., 2017]. 1991 და 1994 წლებში ამავე ავტორებმა გამოუშვეს პირველი მოხსენების გაგრძელებები სახელწოდებით “გეგმა 2: მსოფლიო ეკონომიკის გამწვანება” და “გეგმა 3: მდგრადი განვითარების ეფექტიანობის გაზომვა” [Понятие ..., 2017]. თუმცა პირველი მოხსენების არსი იყო ის, რომ ეკონომიკას შეუძლია და უნდა დაეხმაროს ეკოლოგიურ პოლიტიკას, მეორე და მესამე მოხსენებებმა გააფართოვეს პრობლემური ზონა გლობალურ საკითხებამდე: კლიმატის ცვლილება, ოზონის ფენის გამოფიტვა, ტროპიკული ტყეების გაჩეხვა და რესურსების დანაკარგები განვითარებად ქვეყნებში [Понятие ..., 2017].

2008 წელს ეს ტერმინი იყო გაგანვითარებული UNEP-ში (გაეროს გარემოსდაცვითი პროგრამა – United Nations Environment Programme) მრავალი გლობალური კრიზისისა და მათზე რეაქციის საკითხების განსაზღვრის კონტექსტში. UNEP-მა “მწვანე ეკონომიკის გეგმის” ერთ-ერთ ავტორთან ედვარდ ბარბიესთან ერთად მოამზადა მოხსენება სახელწოდებით “ახალი გლობალური მწვანე კურსი”, რომელიც გამოვიდა 2009 წლის აპრილში. ამ მოხსენებაში მოცემულია პოლიტიკის ზომების ისეთი ერთობლიობა, რომელიც ასტიმულირებს ეკონომიკის გაჯანსაღებას და ამავე დროს აძლიერებს მსოფლიო ეკონომიკის მდგრადობას [Понятие ..., 2017].

“მწვანე” ეკონომიკაზე მიმართული ახალი გლობალური კურსი, როგორც შემდგომი განვითარების ერთადერთი გზა, გამოცხადდა 2010 წელს მე-40 მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე, რომელიც ჩატარდა დავოსში, ლოზუნგით “გაეაუმჯობესოთ, გადავეგემოთ, გადავაკეთოთ სამყარო”. “მწვანე” ეკონომიკის კონცეფცია მიზნად ისახავს ეკონომიკის, საზოგადოებისა და ბუნების კომპონენტების უფრო ჰარმონიულ შეთანხმებას მდგრადი განვითარების პარადიგმის ჩარჩოებში. ამ დროისათვის იგი ხდება ინოვაციური, ანტიკრიზისული ფორმირების გლო-

ბალურ კურსად მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში და რეგიონში [Что такое ..., 2017; Лыжин Д., 2011]. არაერთი მრავალი დონის ორგანიზაცია ეხება ამ საკითხს. ზემოაღნიშნული UNEP (გაეროს გარემოსდაცვითი პროგრამა), OECD (ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია) [Курсна ..., 2011] და სხვა, ის განიხილება მაღალი დონის საერთაშორისო კონფერენციებზე – ყველაზე მნიშვნელოვანი კონფერენცია მდგრადი განვითარებისა და “მწვანე” ეკონომიკის შესახებ “რიო+20” ჩატარდა 2012 წელს [Будущее ..., 2012], ერთ-ერთი უკანასკნელი შედეგა ქ. ბათუმში [Восьмая ..., 2016].

საყოველთაოდ აღიარებული “მწვანე” ეკონომიკის განსაზღვრება ჯერ არ არსებობს. არსებობს რიგი განსაზღვრება სხვადასხვა ორგანიზაციიდან. გარკვეული განმარტებების მიუხედავად ყველა მათგანი ამა თუ იმ ხარისხით მიუთითებს იმაზე, რომ “მწვანე” ეკონომიკა უნდა იყოს მიმართული ეკონომიკური, გარემოს დაცვითი და სოციალური მიზნების ჰარმონიზაციის მიღწევისკენ.

2009 წელს UNEP-მა გააკეთა “მწვანე” ეკონომიკის ტერმინის განსაზღვრების პირველი მცდელობა: “ეს არის ეკონომიკური საქმიანობა, რომელიც ეხება საქონლის და მომსახურების წარმოებას, განაწილებასა და მოხმარებას, რომელიც გრძელვადიან პერსპექტივაში იწვევს ადამიანების კეთილდღეობის გაუმჯობესებას, ამავდროულად არ უქმნის მომავალ თაობებს მნიშვნელოვან ეკოლოგიურ რისკებს და ამცირებს ეკოლოგიური რესურსების დეფიციტს” [Понятие ..., 2017]. 2011 წელს UNEP-მა გააკეთა უკვე სხვა განსაზღვრება “მწვანე ეკონომიკა დაბალნახშირბადიანი განვითარებაზე დაფუძნებული რესურსეფექტიანი ეკონომიკაა, რომელიც იწვევს ადამიანების კეთილდღეობის გაუმჯობესებას და სოციალურ სამართლიანობას და ამასთან მნიშვნელოვნად ამცირებს ეკოლოგიურ რისკებს და ხელს უშლის ბიომრავალფეროვნების დაკარგვას” [Навстречу ..., 2017]. UNCTAD-მა (United Nations Conference for Trading and Development – ვაჭრობის და განვითარების გაეროს კონფერენცია) 2011 წელს გააკეთა შემდეგი განსაზღვრება: “მწვანე ეკონომიკა არის ეკონომიკა, რომელიც მოკლევადიან საქმიანობაში მისწრაფება გრძელვადიანი სოციალურ სარგებლისაკენ და იწვევს ადამიანთა კეთილდღეობის ამაღლებასა და უთანასწორობის შემცირებას, მომავალი თაობებისათვის მნიშვნელოვანი ეკოლოგიური რისკებისა და ეკოლოგიური დეფიციტების შექმნის გარეშე” [Понятие ..., 2017].

მიუხედავად იმისა, რომ ამ სამ განსაზღვრებაში ამა თუ იმ ზომით ჩანს ზემოთ მოცემული “მწვანე” ეკონომიკის მთავარი მიზნები, მაგრამ მათში არაა აღნიშნული ეკონომიკური განვითარების კოორდინაციის სისტემის სრულყოფის აუცილებლობა “მწვანე” ეკონომიკის პრინციპების

შესაბამისად. განვითარების და რეკონსტრუქციის ევროპულმა ბანკმა შემდეგი განსაზღვრება გააკეთა: “მწვანე ეკონომიკა არის ეკონომიკა, რომელშიც სახელმწიფო და კერძო ინვესტიციები ხორციელდება იმის გათვალისწინებით, რომ მინიმუმამდე შემცირდეს ეკონომიკური საქმიანობის ზემოქმედება ბუნებრივ გარემოზე და სადაც ბაზრის პრობლემების მოგვარება ხდება პრაქტიკით შემოწმებული პოლიტიკური ზომებისა და სამართლებრივი ჩარხების მეშვეობით, რომელიც მიმართულია ეკოსისტემების სისტემატურ აღრიცხვაზე, გადაბმული რისკების მართვაზე და ინოვაციების სტიმულირებაზე” [Понятие ..., 2017]. სხვა საკითხებთან ერთად, ამ განსაზღვრებაში აღნიშნულია ინოვაციების სტიმულირების აუცილებლობაც, რომელიც უნდა გახდეს “მწვანე” განვითარების საფუძველი, მაგრამ გამოტოვებულია ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა – რესურსეფექტიანობის პრობლემა.

ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციამ (OECD) შეიმუშავა და დანერგა “მწვანე ზრდის” კონცეფცია, რომელმაც განსაზღვრა იგი, როგორც ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების მაქსიმალური უზრუნველყოფა, ბუნებრივი აქტივების რაოდენობასა და ხარისხზე გავლენის გარეშე და ზრდის იმ პოტენციალის გამოყენებით, რომელიც წარმოიშობა “მწვანე” ეკონომიკაზე გადასვლის დროს. ანუ “მწვანე ზრდა” არის მშპ-ს ზრდა, რომელიც ექვემდებარება “მწვანე” პირობებს და საყრდენს აკეთებს “მწვანე” სექტორებზე, როგორც ზრდის ახალ მამოძრავებლებზე. ამისათვის მწვანე ზრდამ უნდა მოახდინოს ინვესტიციების და ინოვაციების კატალიზება, რაც ხელს შეუწყობს ახალ ეკონომიკურ შესაძლებლობებს [Что такое ...; Родионова И., Липина С., 2015]. კითხვის ასეთი ფორმულირება გარკვეულ წინააღმდეგობაში შედის “მწვანე” ეკონომიკის აქსიომებთან. მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე ეტაპზე მშპ-ს ზრდას უნდა ჰქონდეს ადგილი, მაგრამ, მთლიანობაში, “მწვანე” ეკონომიკის აქსიომების შესაბამისად და საღი აზრიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ მშპ-ს უსასრულო ზრდა შეუძლებელია და მან უნდა მისცეს გზა ეფექტიან “მწვანე” განვითარებას. „თუნდაც “მწვანე ზრდაც” შეიძლება იყოს დროებითი ამოცანა, რადგან მსოფლიოში უკვე მუშავდება გადასვლა ეკონომიკურ მოდელზე ზრდის გარეშე (degrowth). ეკონომიკურმა ზრდამ უნდა დაუთმოს ადგილი კეთილდღეობას, მოგება – საზოგადოებრივ სარგებლობას” [Брагин А., 2018]. ამავე დროს, გარკვეული მატერიალური დოვლათის ზრდას შეიძლება ჰქონდეს ადგილი, მაგრამ მშპ -ს ზრდას – არა. გავაშუქოთ ეს მაგალითზე. რიგი საზოგადოებრივი და სამთავრობო ანალიტიკოსის სცენარის მიხედვით “მწვანე” ინვესტიციების შედეგად ენერგოეფექტიანობის არსებითი ზრდის გამო ვარაუდობენ 2050 წლისათვის მსოფლიო ეკო-

ნომიკის ენერჯიაზე მოთხოვნის შემცირებას 40%-ით, ინერციულ სცენართან შედარებით [Порфирьев Б., 2013]. ანუ მშპ-ში ენერჯიის მოხმარების წილი შემცირდება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მშპ-ში სხვა საქონლის წილი არ გაიზარდება, მაგრამ მთლიანობაში მშპ შეიძლება არ გაიზარდოს.

“მწვანე” ეკონომიკის გაცნობიერება მოითხოვს გარკვეულ კონკრეტულ ტიხაციას და სტრუქტურისადაც როგორც იმ სექტორების (საქმიანობის სახეების) განსაზღვრის თვალსაზრისით, რომელშიც უნდა ხდებოდეს შესაბამისი “მწვანე” გარდაქმნები (ტრანსფორმაციები), ასევე იმ “მწვანე” ღონისძიებების განსაზღვრის თვალსაზრისით, რომელიც უნდა ხორციელდებოდეს ან კონკრეტულ სექტორებში (საქმიანობის სახეებში), ან საერთოდ, მთლიან ეკონომიკურ სისტემაში.

მრავალრიცხოვან პუბლიკაციებში ამა თუ იმ თანამიმდევრობით გამოიყოფა ის საკვანძო სექტორები (ან საქმიანობის სახეები), რომლებიც საბაზისოებია “მწვანე” გარდაქმნების (ტრანსფორმაციების) რეალიზაციისათვის: ტრანსპორტი; ენერჯეტიკა; მთამადნეულის მოპოვება; მრეწველობა; მიწის გამოყენება (დაცული ტერიტორიების, სოფლის მეურნეობისა და სატყეო მეურნეობის ჩათვლით); მშენებლობა; საბინაო და კომუნალური მეურნეობა; ტურიზმი; დაბინძურების პრევენცია, ნარჩენების უტილიზაცია და გადამუშავება; წყლის რესურსების მართვა.

მაგრამ ძნელია “მწვანე” ეკონომიკის მიხედვით ღონისძიებების განხილვა რაიმე ნიშნის შესაბამისად დაჯგუფებული დარგების ერთობლიობის ჩარჩოებსა და ტრადიციული ეკონომიკური მოდელის ფარგლებში. საქმიანობის “მწვანე” სახეების გაჩენა თავისთავად წარმოადგენს ტრადიციულ დარგებში ან რამდენიმე დარგის ჯგუფში ცვლილებების შედეგს. ამიტომ სხვადასხვა წყაროში ჩვეულებრივად ახდენენ “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების საკვანძო მიმართულებების სისტემატიზაციას. ამასთან, მიმართულებების განსაზღვრისა და სტრუქტურისადაც ჩვეულებრივად ითვალისწინებენ კონკრეტული ქვეყნის სპეციფიკურ თავისებურებებს. ქვემოთ მოყვანილია “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების მიმართულებების სისტემები ბელორუსიასა და ყაზახეთში. ჯერჯერობით პოსტსაბჭოური ქვეყნებიდან მხოლოდ ამ ორ რესპუბლიკაშია უკვე შედგენილი და ხორციელდება “მწვანე” ეკონომიკის შესახებ მოქმედების გეგმები.

სოციალურ-ეკონომიკური პირობების, პერსპექტივების, მიზანშეწონილობის, საერთაშორისო ვალდებულებების გათვალისწინებით ბელორუსის რესპუბლიკაში “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებებია: ელექტროტრანსპორტის (ინფრასტრუქტურის) და ურბანული მობილობის განვითარება, “ჰევიანი” ქალაქების კონცეფციის განხორციელება; ენერჯოეფექტიანი საცხოვრებელი სახლების

მშენებლობის განვითარება და საბინაო ფონდის ენერგოეფექტიანობის გაზრდა; მთლიანი შიდა პროდუქტის ენერგოტევალობის შემცირება, ენერგოეფექტიანობის გაზრდა, მათ შორის ენერგოეფექტიანი ტექნოლოგიებისა და მასალების დანერგვით; განახლებადი ენერჯის წყაროების გამოყენების პოტენციალის გაზრდა; ორგანული პროდუქციის წარმოებისათვის პირობების შექმნა; მდგრადი მოხმარება და წარმოება; ეკოტურიზმის განვითარება [Национальный ..., 2016: 7]. ხოლო ყაზახეთში, “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების შემდეგი შვიდი ძირითადი მიმართულება ხორციელდება: განახლებადი ენერჯის წყაროების დანერგვა; ენერგოეფექტიანობა საბინაო-კომუნალურ მეურნეობაში; ორგანული მიწათმოქმედება სოფლის მეურნეობაში; ნარჩენების მართვის სისტემის გაუმჯობესება; წყლის მართვის სისტემის გაუმჯობესება; “სუფთა” ტრანსპორტის განვითარება; დაცვა და ეფექტიანი მართვა ეკოსისტემებით [Смагулова Ж., Муханова А., Мусаева Г., 2015].

OECD-ის კლასიფიკაციის თანახმად, “მწვანე” ტექნოლოგიები მოიცავს შემდეგ სფეროებს: ზოგადი გარემოსდაცვითი მენეჯმენტი (ნარჩენების მართვა, წყლის და ჰაერის დაბინძურების წინააღმდეგ ბრძოლა, მიწის აღდგენა და ა. შ.); განახლებადი წყაროებიდან ენერჯის წარმოება (მზის ენერჯია; ბიოსაწვავი და ა. შ.); კლიმატის ცვლილების შედეგების მომსახურება; ატმოსფეროში მავნე გამონახობლების შემცირება; საწვავის გამოყენების ეფექტიანობის გაზრდა, აგრეთვე შენობებსა და ნაგებობებში და განათების მოწყობილობებში ენერგოეფექტიანობის გაზრდა [Курс на ..., 2011].

“მწვანე” ეკონომიკის წარმატებული დამკვიდრებისათვის საჭიროა მნიშვნელოვანი ინოვაციების მიმართვა ეფექტიან ინოვაციებში. ანუ “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების ყველა მიმართულება მოითხოვს ინოვაციების დანერგვას, როგორც სრულიად ახალი ტექნოლოგიების სახით, ასევე გაუმჯობესებადი ინოვაციების სახით, მაგალითად, სამრეწველო მოწყობილობის ენერგოეფექტიანობის ამაღლების მიზნით. ამავე დროს, ეკონომიკის “გამწვანების” ამოცანა მოითხოვს ისეთი ზომების რეალიზაციას, რომელიც მიმართულია ტრადიციული ბრძანებულურ-ადმინისტრაციული რეგულირების და კონტროლის ინსტრუმენტების შეთავსებაზე ინოვაციური ინსტრუმენტების დანერგვის ზომებთან, ასევე შეთავსებას საბაზრო ინსტრუმენტებთან, რომელიც ორიენტირებულია “მწვანე” ინვესტიციების დაფინანსებაზე.

ინოვაციური ფაქტორი “მწვანე” ეკონომიკაში

ინოვაციების განხორციელება გადამწყვეტ როლს თამაშობს “მწვა-

ნე” ეკონომიკის განვითარებაში. “დღეისათვის მსოფლიო ინოვაციების 40% მოდის “მწვანე” ეკონომიკაზე, მათგან 50% ენერგოდაზოგვასა და ენერგოეფექტიანობაზე, რომლებიც მწვანე ეკონომიკაში საკვანძო ფაქტორია”, აღინიშნება [Что такое ..., 2017]-ში. ამასთან, მოწინავე ქვეყნებში ამჟამად ინოვაციების დანერგვის ქვეშ იგულისხმება არა მარტო ახლად შექმნილი გაუმჯობესებადი სიახლეები, არამედ ახალი ტექნოლოგიების კომლექსების ჩამოყალიბებაც (ესე იგი, ახალი წარმოებების შექმნა მთლიანობაში) და, ასევე, ახალ ტექნოლოგიურ ბაზაზე აქტუალური, მაგრამ დროებით დაკარგული (ძირითადად პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში), წარმოებების შექმნა, და მრავალი სხვა. ეს ყველაფერი ხდება ეროვნული ინოვაციური სისტემების აპარატისა და ეკონომიკური მექანიზმების გამოყენების საფუძველზე (R&D, ტექნოლოგიების გადაცემა, ინოვაციების კომერციონალიზაცია, ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო და კერძო დაფინანსება და ა. შ. [Abesadze R., Burduli V., 2018: fourth chapter; Абесаძე Р., Бурдули В., 2017]). ამ ასპექტში “მწვანე” ეკონომიკა შეიძლება ჩაითვალოს ინოვაციური ეკონომიკის განუყოფელ ნაწილად, რომელიც თანდათანობით მასში სულ უფრო მეტ და მეტ ადგილს იკავებს.

“მწვანე” ეკონომიკის განვითარების მიმართულებების ზემოაღნიშნული კლასიფიკაციების საფუძველზე (OECD-ის, ბელარუსისა და ყაზახეთის კლასიფიკაციები და სხვა), შევადგინეთ განზოგადებული კლასიფიკაცია და ამ კლასიფიკაციის ზოგიერთი პოზიციის მიხედვით მოვიყვანეთ ინოვაციების მაგალითები.

ჩვენი აზრით, შეიძლება გამოვეყნოთ “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების შემდეგი განზოგადებული საკვანძო მიმართულებები: 1. ეკოსისტემების ზოგადი მართვა – “ნარჩენების მართვა, ბრძოლა წყლის და ჰაერის დაბინძურებასთან, მიწის (ნიადაგის) აღდგენა და რაციონალური გამოყენება, ტყეების აღდგენა და დარგვა; 2. განახლებადი ენერჯის წყაროების დანერგვა; 3. მშპ-ს ენერგოტევადობის შემცირება და ენერგოეფექტიანობის გაზრდა (შენობა-ნაგებობების მშენებლობა და საბინაო-კომუნალური მეურნეობა, მრეწველობა, ტრანსპორტი, სოფლის მეურნეობა); 4. ელექტროტრანსპორტის განვითარება; 5. ორგანული მიწათმოქმედება სოფლის მეურნეობაში; 6. ეკოლოგიური ტურიზმის განვითარება.

ნარჩენების მართვა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ამჟამად განვითარებულ ქვეყნებში ვითარდება მრავალბრუნავი (წრიული) ეკონომიკა, რომლის მთავარი ამოცანაა წარმოებისა და მოხმარების ნარჩენების მეორად მიმოქცევაში ჩართვა. ასე, მაგალითად, ფინეთში, რომელიც 2016 წლის ეკონომიკური ეფექტიანობის ინდექსის მიხედვით ყველაზე მწვანე

ქვეყანაა მსოფლიოში, ნარჩენების მხოლოდ 11% მიდის ნაგავსაყრელზე, დანარჩენი დაყოფილია შემდეგ კატეგორიებად: “დახარისხებული ნარჩენები”, “გადამუშავება” და “ენერჯის გენერაცია” [Опыт Финляндии ..., 2017]. ბუნებრივია, რომ ამ ქვესისტემებში საჭიროა თანამედროვე ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა, რაც უკვე ხდება განვითარებულ ქვეყნებში.

განახლებადი ენერჯის წყაროების გამოყენება. განახლებადი ენერჯის წყაროები გამოიყენება ჰიდროელექტროსადგურებში, მზის და ქარის ელექტროსადგურებში, ბიოსაწვავის დანადგარებსა და გეოთერმულ და ზოგიერთი სხვა სახის სადგურში. განვიხილოთ მხოლოდ მზის და ქარის ელექტროსადგურები, რომლებიც შედარებით ცოტა ხნის წინ გამოჩნდნენ და, შესაბამისად, ინოვაციური ტექნოლოგიებს წარმოადგენენ.

მზის ელექტროსადგურები რამდენიმე ტიპისაა. ყველაზე მეტად გავრცელებულია: 1. კოშკის ტიპის მზის თბოელექტროსადგურები (ყველაზე დიდი, რომლის სიმძლავრე 392 მეგავატი, ექსპლუატაციაში შევიდა 2014 წლის 13 თებერვალს, სან-ბერნადინოში, კალიფორნია); 2. რომლებიც გამოიყენებენ პარაბოლურ-ცილინდრულ კონცენტრატორს (დასრულებულებიდან ყველაზე დიდს აქვს 280 მეგავატი სიმძლავრე და განლაგებულია ბარსტოუში, კალიფორნია); 3. ფოტოელექტროსადგურები (ყველაზე დიდია პიკური სიმძლავრით 550 მეგავატი, რომელიც მდებარეობს კალიფორნიაში, აშშ). მაგრამ უკანასკნელებიდან მსოფლიოში ყველაზე მძლავრ ელექტროსადგურად ითვლება კალიფორნიაში (აშშ) იმპერიალის ოლქში განლაგებული სადგური პიკური სიმძლავრით 206 მეგავატი, რადგანაც იქ გამოიყენება მთელი დღის განმავლობაში მოდულების მზეზე ორიენტაციის ტექნოლოგია [Солнечная ...]. საკმაოდ მძლავრი ფოტოელექტროსადგურები გაჩნდა არც თუ ისე დიდი ხნის წინ, მათ საფუძველში დევს ინოვაციური ტექნოლოგიები, რომლებიც მუდმივად იხვეწებიან. ეს სადგურები არიან ქსელური ან ავტონომიური, გარდა ამისა, ისინი აწარმოებენ ელექტროენერჯიას მხოლოდ დღისით, ზოგიერთ მათგანს გააჩნია მოწყობილობა გამომუშავებული ენერჯის აკუმულირებისათვის (მაგალითად, აკუმულატორული ბატარეები Tesla [Как работает ..., 2019]), კერძოდ, მომხმარებლის ენერჯით უზრუნველყოფა დამის პერიოდში.

ქარის ელექტროსადგური (ქეს) არის რამდენიმე ელექტროენერჯეტიკული დანადგარი, რომელიც განლაგებულია ერთ ან რამდენიმე ადგილზე და გაერთიანებულია ერთიან ქსელში. ქეს-ების ტიპებია – მიწისზედა, სანაპირო და შელფური. მიწისზედა ქეს-ების განლაგება ხდება ბორცვებსა და გორაკებზე, ასევე მთებშიც. ქეს-ების მშენებლობა მოითხოვს ქარის ბალანსის დადგენას მისი განლაგების სავარაუდო

ადგილზე, პროექტირებას და სხვა ინოვაციურ გამოკვლევებს. უკანასკნელ პერიოდში ქესების მშენებლობა სულ უფრო და უფრო ვითარდება.

მშპ-ს ენერგოტეგადობის შემცირება და ენერგოეფექტიანობის ამაღლება. ყველა ქვეყანაში ენერგორესურსების მოხმარების გადამეტებული წილი მოდის სამ დარგზე: მრეწველობა, საბინაო-კომუნალური მეურნეობა და ტრანსპორტი. ასე, მაგალითად, ბელორუსის რესპუბლიკაში “საბინაო-კომუნალურ სექტორში გამოიყენება ქვეყნის ენერგორესურსების 38 პროცენტი, ხოლო მრეწველობასა და ტრანსპორტში, შესაბამისად, 29 და 20 პროცენტი [Национальный ..., 2016: 9].“ყაზახეთის რესპუბლიკის მრეწველობაზე კო მოდის ენერჯის მოხმარების 50%-ზე მეტი, საბინაო-კომუნალური და სატრანსპორტო სექტორები ხმარობენ, შესაბამისად, 30% და 20%” [Зеленая экономика: реалии ..., 2018: 22]. ამავდროულად ამ რესპუბლიკებმა მიიღეს გეგმები უახლოეს წლებში ენერგოეფექტიანობის ამაღლების შესახებ. ევროკავშირის ქვეყნებში ენერგოეფექტიანობის ამაღლების პოლიტიკა უკვე მრავალი წელი ტარდება, ამჟამად კი დაგეგმილია 2030 წლისათვის ენერგოეფექტიანობის გაზრდა 27%-ით [Национальный ..., 2016: 5].

საბინაო-კომუნალურ სექტორში ენერგოეფექტიანობის ამაღლება, უპირველეს ყოვლისა, მიიღწევა ინოვაციური ენერგოეფექტიანი ტექნოლოგიების გამოყენებით სახლების მშენებლობაში და, ასევე, ექსპლუატაციის დროს. ასე, მაგალითად, ბელორუსის რესპუბლიკაში ენერგოეფექტიანი მშენებლობის განვითარება ითვალისწინებს ექსპლუატაციაში შესაყვანი მრავალსართულიანი და ინდივიდუალური საცხოვრებელი სახლების ყოველწლიურ მოცულობაში ენერგოეფექტიანობის მაღალი კლასის მქონე სახლების წილის თანდათანობით მომატებას, ახალი ტექნიკური, პროექტული და ორგანიზაციული გადაწყვეტილებებისა და საცხოვრებელი სახლებისათვის ენერგოდამზოვი ინჟინერული სისტემების შემუშავებისა და დანერგვის საფუძველზე. ამასთან, ამ სისტემებში გათვალისწინებულია თბური ენერჯის განახლებადი და მეორადი ენერგეტიკული რესურსების გამოყენების ობიექტებისა და მიკროკლიმატისა და ენერგომოხმარების მართვის ავტომატიზირებული სისტემების მოცვა. [Национальный ..., 2016: 9]. საჭიროა გადასვლა ინოვაციურ ენერგოდამზოვ დიოდურ განათებაზე, როგორც სახლებში, ასევე ქუჩების განათებაში, რაც ამჟამად ხორციელდება მთელ მსოფლიოში.

მთელ მსოფლიოში **მრეწველობაში** ენერჯის დაზოგვა მიიღწევა ინოვაციური ენერგოეფექტიანი ტექნოლოგიების დანერგვით, ასევე, მოქმედ ტექნოლოგიებში ენერგოდამზოგვაზე მიმართული გასაუმჯობესებელი ინოვაციების განხორციელებით.

ტრანსპორტის სექტორში ენერჯის დაზოგვა მიიღწევა მოსახლეო-

ბის მიერ საწვავის დამზოვი სატრანსპორტო საშუალებების შექმნის სტიმულირების, საჰაერო ხომალდების და სარკინიგზო ლოკომოტივების პარკის განახლებისა და ინოვაციურ ელექტრომობილურ ტრანსპორტზე გადასვლით.

ელექტროტრანსპორტის განვითარება. ევროკომისიამ შესთავაზა აკრძალოს ქალაქებში ბენზინით აღჭურვილი მანქანების გამოყენება 2050 წლისათვის. ევროპის ზოგიერთმა ქვეყანამ მიიღო ეს აკრძალვა 2030 წლიდან. ამასთან, საერთაშორისო ენერგეტიკული სააგენტოსა და აუდიტორული კომპანიის შეფასებით, 2025 წლისათვის ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მსოფლიო ბაზარზე, ელექტრომობილების გაყიდვის წილი არ აღემატება 15 პროცენტს და ის დაახლოებით 20 მილიონი ერთეული იქნება [Национальный ..., 2016: 5, 6].

საქმე იმაშია, რომ ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა ელექტრომობილების წარმოებისათვის საკმაოდ დიდი ტემპებით არ ვითარდება. მიუხედავად იმისა, რომ ხორციელდება R&D ელექტრომობილებისათვის უფრო ტევადი აკუმულატორების შესაქმნელად, ამ მიმართულებით რაიმე მნიშვნელოვანი პროგრესი არ შეიმჩნევა. თუმცა თანამედროვე ლითიუმ-იონურ აკუმულატორებს აქვთ შედარებით მაღალი ტევადობა და მთელ რიგ ქვეყანაში იწყება მათი წარმოება. პოსტსაბჭოური ქვეყნებიდან გარკვეული ძვრები ელექტრომობილების წარმოების საქმეში შეიმჩნევა ბელორუსსა და ყაზახეთში.

ბელარუსში დაპროექტდა Ē-CrossbackEV სახის ავტომობილები და აწყობილი იქნა მათი მცირე სერიული პარტია. ქვეყანაში არის დამუხტვის სადგურების ორი მწარმოებელი, მაგრამ არ იწარმოება აკუმულატორული ბატარეები. ლითიუმ-იონური ბატარეების წარმოება მოითხოვს მაღალ კაპიტალურ დაბანდებებს (არანაკლებ 150 მლნ აშშ-ის დოლარის) და შესაძლებელია მხოლოდ მსხვილი დაინტერესებული ინვესტორის გაჩენისას. ბელარუსის მრეწველობის სამინისტროს რიგ ორგანიზაციას გააჩნია ელექტრომობილებისათვის დეტალების, კვანძების, მაკომპლექტებლების და სპეციალური მოწყობილობის წარმოების პოტენციური შესაძლებლობა [Национальный ..., 2016: 8].

ავტომობილების მწარმოებლებმა ყაზახეთში შეზღუდული რაოდენობით დაიწყეს ელექტრომობილების წარმოება. უსტ-კამენოვოროსკის AziaAvto ქარხანამ გამოუშვა პირველი KIASoulEV. 2016 წლის ივლისში კოსტანაიში მდებარე ქარხანამ “სარიარკაავტოპრომ“-დაამზადა ჩინური მარკის JAC ელექტრომობილების საცდელი პარტია. და ბოლოს, 2917 წლის ივლისში AziaAvto-მ წარადგინა LADAVestaEV გამოფენაზე EXPO-2017. ელექტრომობილების ადგილობრივ წარმოებას შეუძლია შეამციროს მათი ღირებულება მოსახლეობისათვის, მაგრამ არის ფაქტორები,

რომლებიც ზღუდავენ ყაზახეთში ელექტრომობილების ბაზრის პოტენციალს. ამავდროულად, ყაზახეთის ენერჯეტიკის სამინისტრო აქტიურად მუშაობს ელექტრონული სატრანსპორტო საშუალებებისათვის ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბებაზე, მათ შორის დამუხტვის სადგურების შექმნაზე [Зеленаяэкономика: реалии ..., 2018: 26, 27].

ელექტრო ტრანსპორტის დანერგვის მეორე მიმართულება, რომელიც იგეგმება ზოგიერთ ქვეყანაში, ელექტრომობილების გამოყენების გაფართოების გარდა, ეს არის ქალაქებში ტრამვაიებისა და ტროლეიბუსების გამოყენებისაკენ შემობრუნება, რაც შეიძლება ინტერპრეტირებული იყოს როგორც ძველ ცოდნაზე დაფუძნებული ინოვაციების დანერგვა. მაგრამ ამის მიღწევა რთულია, რადგან ამ ტრანსპორტის ფუნქციონირება იწვევს სირთულეებს სატრანსპორტო ნაკადების მოძრაობის რეგულირების დროს.

მწვანე ეკონომიკის დაფინანსებისა და სტიმულირების შესახებ

ეკონომიკის “გამწვანების” ამოცანა “მოითხოვს ზომების იმპლემენტაციას, რომლებიც მიმართულია ბრძანებლურ-ადმინისტრაციული რეგულირების და კონტროლის ინსტრუმენტების შეთავსებაზე ინოვაციური ინსტრუმენტების ზომებთან, წარმოებისა და მოხმარების მოდელების გამოცვლაზე მიმართული კოლექტიური საზოგადოებრივი ქმედებების ჩათვლით, ასევე შეთავსებას საბაზრო ინსტრუმენტებთან, რომელიც მიმართულია ფინანსირების გადაორიენტირებაზე “მწვანე” ინვესტიციებზე, ეკოლოგიურად სუფთა ტექნოლოგიების შემუშავებასა და რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებაზე” [Восьмая ..., 2016: 4].

“მწვანე” ეკონომიკის პროექტებს შორის არსებობს მრავალი ისეთი პროექტი, რომელიც უნდა განხორციელდეს გრძელვადიანი პერიოდის განმავლობაში, ძალიან ძვირი და რომლის ამოგების ვადა ძალიან დიდი (მაგალითად, მიწის აღდგენა). გარდა ამისა, ძნელია ბიზნესი აიძულო ზოგიერთი ღონისძიების რეალიზაციისათვის (მაგალითად, გამასუფთაებელი ნაგებობების დაყენება) გარკვეული წახალისების გარეშე. ამიტომ გარდაუვალია სახელმწიფო დირიჟიზმის გაძლიერება ფისკალური მექანიზმის (მაგალითად, ბუნებრივი გარემოს გაბინძურებაზე გადასახადის შემოღება), სახელმწიფო შესყიდვებისა და, რაც მთავარია, “მწვანე” ღონისძიებების სახელმწიფო დაფინანსების სფეროებში. გარდა ამისა, საჭიროა კერძო ბიზნესის სტიმულირების მექანიზმის შემუშავება განსაკუთრებით ძვირი არამომგებიანი “მწვანე” ღონისძიებების ჩატარებისათვის. მაგრამ “მწვანე” ინვესტიციების უმეტესი ნაწილი (მაგალითად, ღონისძიებები წარმოების ენერგოტევალობის შემცირების მიზნით)

მომგებიანია ბიზნესისათვის და არ მოითხოვს სპეციალურ სახელმწიფო სტიმულირებას მათი რეალიზაციის მხარდასაჭერად.

უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა სახელმწიფო დაფინანსების არსების გაძლიერება. ამისათვის საჭიროა საგადასახადო შემოსულობებიდან გადარიცხვების იმ წილების გაზრდა, რომელიც მიიმართება შესაბამის სახელმწიფო ფონდებში და მეწარმეობის მხარდაჭერის სხვა ორგანიზაციებში. “მწვანე” ინვესტიციებზე სახელმწიფო საფინანსო სახსრები უფრო ხშირად მიიმართება უკვე დიდი ხნის განმავლობაში მოქმედი სახელმწიფო ორგანიზაციების (ან ფონდების) მეშვეობით, რომელიც მხარს უჭერს ბიზნესს საერთოდ (და არა მარტო ბიზნესის “მწვანე” ინვესტიციებს), მაგრამ იქმნება ორგანიზაციებიც, რომლებიც ორიენტირებულია მხოლოდ “მწვანე” პროექტების საფინანსო მხარდაჭერაზე. მაგალითად, ფინეთში Finfund-ი (სამრეწველო თანამშრომლობის ფინური ფონდი, დაარსდა 1980 წელს) აფინანსებს როგორც მრეწველობის განვითარებას საერთოდ, ასევე “მწვანე” პროექტებს, სხვა პროექტებთან ერთად “მწვანე” პროექტების რეალიზაციის დაფინანსებაში მონაწილეობს ასევე ორგანიზაცია Tekes-ი, NEFCO კი (ჩრდილოეთის ეკოლოგიური საფინანსო კომპანია, შექმნილია ჩრდილოეთი ევროპის ქვეყნების მთავრობების მიერ 1990 წელს, შტაბ-ბინა იმყოფება ჰელსინკში) ახორციელებს უშუალოდ “შედგებზე დაფუძნებულ ეკოლოგიურ დაფინანსებას, რომელიც უზრუნველყოფს დაფინანსებას იმ პროექტებისათვის, რომლებიც ამცირებენ ბუნებრივ გარემოსათვის მავნე ამონაყრებს” [Опыт Финляндии ..., 2017].

ამასთან, უდავოა, რომ “მწვანე” დაფინანსებაში კერძო ბიზნესის ინვესტიციებს უნდა ჰქონდეს უპირატესი მნიშვნელობა სახელმწიფო ინვესტირებასთან შედარებით. მთავარი როლი აქ უნდა ეკუთვნოდეს, ისევე როგორც დანარჩენი პროექტების (რომლებიც არ არიან დაკავშირებული “მწვანე ეკონომიკასთან) ინვესტირების უმეტეს შემთხვევებში, დაფინანსებას იმ ბანკების მეშვეობით, რომლებიც შედიან საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფებში (იხ.: [Бурдули В., 2016; Abesadze R., Burduli V., 2018: fifth chapter]). მაგრამ, რთული “მწვანე” პროექტებისათვის აქ შეიძლება გათვალისწინებული იყოს სახელმწიფო სტიმულატორების გამოყენება. საგადასახადო პრეფერენციების გარდა, ეს შეიძლება იყოს სახელმწიფო გარანტიები იმ კრედიტებზე, რომლებიც მიიმართება “მწვანე” ინვესტიციების განსახორციელებლად, ასევე, შეიძლება, ზოგიერთ შემთხვევაში სახელმწიფოს მიერ კრედიტებზე პროცენტის დაფარვა და ა.შ.

საერთოდ, “მწვანე” ინვესტიციების განხორციელების სახელმწიფო და კერძო მექანიზმები, ფისკალური და საფინანსო სტიმულირების მექა-

ნიშნები სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვანაირად იქმნება, კონკრეტული პირობების გათვალისწინებით და ამჟამად ბევრი მათგანი იმყოფება ჩამოყალიბების პროცესში.

დასკვნები

ამჟამად მსოფლიო საზოგადოება აქტიურად წევს წინ “მწვანე” ეკონომიკის ჩამოყალიბების საკითხს, რომლის სექტორები უნდა იყოს ინტეგრირებული ამჟამინდელი “ყავისფერი” ეკონომიკის სექტორებში, რათა შესაძლებლობის ფარგლებში შეამცირონ მისი უარყოფითი გავლენა ეკოლოგიასა და მდგრადი განვითარების პერსპექტივებზე. მისი არსის გასაგებად ნაშრომში, პირველ რიგში, ფორმულირებული და დასაბუთებულია იმპერატივები, რომლებიც განაპირობენ “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების აუცილებლობას, მათ შორის: კლიმატის ცვლილებისა და არაგანახლებადი რესურსების ამოწურვის პრობლემები; ნახშირწყალბადის საწვავიდან და ენერჯის ალტერნატიული წყაროებიდან ელექტროენერჯის გამომუშავებაზე თანდათანობით (შესაძლებლობის ფარგლებში) გადასვლის აუცილებლობა; ნიადაგის დეგრადაციის ტენდენციის შეცვლა და აწმყოსა და მომავალში სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა; არაგანახლებადი რესურსების თანდათანობით გამოლევის გამო, ისეთი ღონისძიების ჩატარება, რომელიც მიმართული იქნება ამ რესურსების უფრო ეკონომიურ ხარჯვაზე; მშპ-ს ენერგოტევადობის შემცირების, ენერგოდაზოგვისა და ნერგოეფექტიანობის ამაღლებისაკენ მიმართული ღონისძიებების განხორციელება; საწარმოო და სამომხმარებლო ნარჩენების, ნაგავსაყრელების, გრუნტისნაყარებისა და ა. შ. დაგროვებასთან დაკავშირებით საჭირო ნარჩენების უტილიზაციისა და გადამამუშავებელი სისტემების დანერგვა, წრიული ეკონომიკის განვითარება და სხვა.

ფართო ასპექტში, “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების მიმართულე-ბები მოიცავენ შემდეგ პოზიციებს: ეკოსისტემების ზოგადი მართვა (“ნარჩენების მართვა, ბრძოლა წყლისა და ჰაერის დაბინძურებასთან, მიწის (ნიადაგის) აღდგენა და რაციონალური გამოყენება, ტყეების აღდგენა და დარგვა); განახლებადი ენერჯის წყაროების დანერგვა; მშპ-ს ენერგოტევადობის შემცირება და ენერგოეფექტიანობის გაზრდა (შენობა-ნაგებობების მშენებლობა და საბინაო-კომუნალური მეურნეობა, მრეწველობა, ტრანსპორტი, სოფლის მეურნეობა); ელექტროტრანსპორტის განვითარება; ორგანული მიწათმოქმედება სოფლის მეურნეობაში; ეკოლოგიური ტურიზმის განვითარება.

“მწვანე” ეკონომიკის დამკვიდრებაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს შესაბამისი ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა და ასევე მისი განვითარების ყველა მიმართულების ჭრილში გაუმჯობესებადი (გასაუმ-

ჯობესებელი) ინოვაციების განხორციელება. ამ ასპექტში “მწვანე” ეკონომიკა შეიძლება ჩაითვალოს ინოვაციური ეკონომიკის შემადგენელ ნაწილად, რადგანაც ეს ორი ეკონომიკა საჭიროებს მსგავს და ხშირად განზოგადებული კოორდინაციის მექანიზმებს და ინოვაციურ ინფრასტრუქტურას.

ამ ფაქტის გათვალისწინებით ნაშრომში განხილულია ინოვაციური განვითარების გზები “მწვანე” ეკონომიკის განვითარების ზოგიერთი ზემოხსენებული მიმართულების ჭრილში და, ასევე, “მწვანე” ეკონომიკის დაფინანსებისა და სტიმულირების საკითხები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Abesadze Ramaz, Burduli Vakhtang. Foreign experience and formation innovation system in Georgia. – LAP LAMBERT Academic Publishing. 2018.
2. ABESADZE Ramaz, BURDULI Vakhtang. Modern Global Trends and Sustainable Development Problems. – **TRANSFORMACJE (TRANSFORMATIONS) 3-4 (98-99) 2018**. Reviewed journal.
3. Абесадзе Р., Бурдули В. Современное состояние и приоритеты формирования национальной инновационной системы Грузии. – Ж.: Ekonomisti, 2017, № 1 (Volume XII).
4. Битуминозные (нефтяные) пески. Материал из Википедии. – Электронный ресурс:
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%BF%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8
5. Брагин А. Г. Через тернии к Зеленой экономике. 2018. – Электронный ресурс: https://www.kar.kz/upload/files/9442_814352_07.pdf
6. Будущее которого мы хотим. 2012. Итоговый документ конференции Рио+20. – Электронный ресурс: https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf.pdf
7. Бурдули В. Формирование экономических механизмов привлечения свободных финансовых ресурсов национального бизнеса на создание производств в актуальных секторах экономики. – Ekonomisti, 2016, № 1 (Volume VIII). Стр. 46-58 (0.8 п.л.). – Электронный ресурс: http://www.pgie.tsu.ge/contentimage/sxvadasxva/jurnali_ekonomisti/_1-2016_.pdf
8. Воскресенская О. Торжество угля еще впереди. 2013. – Электронный ресурс: <https://rg.ru/2013/09/26/ugol.html>
9. Восьмая Конференция министров «Окружающая среда для Европы». Батуми, Грузия, 8-10 июня 2016 года. Перечень возможных мер для

- «зеленой» экономики. – Электронный ресурс: <https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/env/documents/2016/ece/ece.batumi.conf.2016.inf.21.r.pdf>
10. Деревяго И. П. Концепция «зеленой экономики» и возможности ее реализации в условиях Республики Беларусь. 2017. – Беларуский экономический журнал. №1. – Электронный ресурс: <http://bem.bseu.by/rus/archive/1.17/2017-1-dzerevyago.pdf>
 11. Запасов нефти в мире хватит на 56, газа на 55, угля на 100 лет. 2013. – Электронный ресурс: <http://jankoy.org.ua/zapasov-nefti-56-gaza-55-uglya-100-let/>
 12. Зеленая экономика: реалии и перспективы в Казахстане. 2018. АО «Самрук-Казына». WorldBankGroup – Электронный ресурс: <https://www.sk.kz/upload/iblock/3f5/3f5f8e2087688517bcc667eeebc82630.pdf>
 13. Как работает крупнейшая в мире виртуальная солнечная электростанция Teslana 250 МВт. 08.05.2019. – Электронный ресурс: <https://building-tech.org/kak-rabotaet-krupnejshaya-v-mire-virtualnaya-solnechnaya-elektrostanciya-tesla-na-250-mvt/>
 14. Клапцов В. М. 2012. Итоги саммита «Рио + 20». – Электронный ресурс: <https://riss.ru/analytics/2568/>
 15. Корейское чудо – уроки для России. 20.03.2008. – Электронный ресурс: <http://www.contrtv.ru/common/2641/>
 16. Курс на зеленый рост. ОЭСР, 2011. – Электронный ресурс: <https://www.oecd.org/greengrowth/48634082.pdf>
 17. Лыжин Д. Н. Перспективы развития «зеленой экономики»: глобальные и региональные аспекты. 2011. – Электронный ресурс: <file:///C:/Users/PC/Desktop/%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0/%D0%9B%D1%8B%D0%B6%D0%B8%D0%BD-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%B7%D0%B8%20!!!.htm>
 18. Мировые запасы природного газа. Материал из Википедии. 2015. – Электронный ресурс: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%81%D1%8B_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B0
 19. Навстречу «зеленой экономике»: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для представителей властных

- структур. ЮНЕП, 2011. – Электронный ресурс: http://old.ecocongress.info/5_congr/docs/doklad.pdf
20. На сколько лет хватит запасов газа и нефти. 2013. – Электронный ресурс: <https://tass.ru/infographics/7061>
21. Национальный план действий по внедрению принципов зеленой экономики в отраслях народного хозяйства Республики Беларусь до 2020 года. 2016. – Электронный ресурс: <https://www.economy.gov.by/uploads/files/1061r.pdf>
22. Опыт Финляндии в создании «Зеленой Экономики». Инструменты финансирования. 2017. – Электронный ресурс: <http://gbpp.org/wp-content/uploads/2017/08/Opyt-Finlyndii-v-sozdanii-Zelenoi-ekonomiki.pdf>
23. Пик нефти. Материал из Википедии. – Электронный ресурс: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D0%BA_%D0%BD%D0%B5%D1%84%D1%82%D0%B8
24. Понятие и сущность зеленой экономики. 2017. – Электронный ресурс: <http://greeneconomy.kg/theory/ponyatie-i-sushhnost-zelenoy-ekonomiki/>
25. Порфирьев Б. 2013. «Зеленая» экономика: реалии, перспективы и пределы роста. Московский центр Карнеги. – Электронный ресурс: https://carnegieendowment.org/files/WP_Porfiriev_web.pdf
26. Почвы – невозобновляемый ресурс. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных наций. 2015. – Электронный ресурс: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/soils-2015/docs/RU/IYS_fact_sheets_preservation_ru_PRINT.pdf
27. Родионова И. А., Липина С. А. 2015. Зеленая экономика России: модель и прогнозы развития. – Фундаментальные исследования. № 2-24. – Электронный ресурс: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=38369>
28. Седаш Т. Н. 2015. Экономические инструменты стимулирования природоохранной деятельности: анализ зарубежного опыта. – Вопросы экономики, №7. – Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/v/ekonomicheskie-instrumenty-stimulirovaniya-prirodoohrannoy-deyatelnosti-analiz-zarubezhnogo-opyta>
29. Сколько осталось нефти на Земле и когда она закончится. 2018. – Электронный ресурс: <https://finance.rambler.ru/economics/40108051-skolko-ostalos-nefti-na-zemle-i-kogda-ona-zakonchitsya/>
30. Смагулова Ж. Б., Муханова А. Е., Мусаева Г. И. 2015. Анализ мирового опыта перехода к зеленой экономике: предпосылки и направления. – Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. №1-1. – Электронный ресурс: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=6344>

31. Солнечная электростанция. Материал из Википедии. – Электронный ресурс: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%8D%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F
32. Что такое «зеленая экономика»? – Электронный ресурс: <http://greeneconomy.minpriroda.gov.by/ru/zelenaya-economika/>
33. Что такое «зеленая» экономика? 2017. – Электронный ресурс: <https://belarus-economy.by/ru/science-ru/view/chto-takoe-zelenaja-ekonomika-460/>
34. Энергоемкость ВВП России. – Электронный ресурс: http://www.energetik-ltd.ru/statii/statii8/energoemkost_vvp_rossii

დოქტორანტიებისა და მამბისტრანტიების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF DOCTORAL STUDENTS AND
UNDERGRADUATES

Bashir Hajiyev

*PhD Student of Institute of Economics,
Azerbaijan National Academy of Sciences
Baku (Azerbaijan),*

GREEN TOURISM AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE TRANSITION TO A GREEN ECONOMY

Summary. Green tourism as an important component of the transition to a green economy is considered in the article. Analyzing the features of this transition, the author considers the existing challenges for the development of green tourism, opportunities in the context of a green economy, as well as the creation of conditions for greening of tourism.

Keywords: green tourism, green economy, ecotourism, transition.

Introduction

Currently, the transition to a green economy is one of the priorities of the world community on the path to sustainable development. Tourism, and especially green tourism, is an important sector where transformation is necessary and possible.

As known, a green economy is a system of economic activities related to the production, distribution and consumption of goods and services, which lead to an increase in human well-being in the long term, while not exposing future generations to significant environmental risks or ecological scarcity.

The UN Environment, the leading global environmental authority, has identified *ten* key sectors for the transition to a green economy: agriculture, housing and utilities, energy, fisheries, forestry, industry, tourism, transport, waste management and water management [1]. For the transition to a green economy it is necessary to invest only 2% of global GDP in these ten key sectors by 2050 [2].

UN Environment and the World Tourism Organization (UNWTO) believe that tourism in the context of a green economy means tourism activities that take full account of current and future economic, social and environmental impacts, as well as meeting the needs of consumers of services (tourists), industry and local communities [3].

Challenges for the development of green tourism

The tourism industry is faced with many serious problems associated with greening and sustainable development. Among the specific tasks that need to be solved are the following:

Energy and greenhouse gas emissions

Tourism is an important source of greenhouse gas emissions globally. The development of tourism is associated with an increase in energy consumption (mainly based on renewable energy) in travel, including transport, in places of residence and in the provision of tourist services. All this contributes to the exacerbation of climate change.

According to various estimates, tourism currently contributes about 5.2–12.5% of all greenhouse gas emissions. All this, in turn, negatively affects the prospects for the development of tourism, increasing uncertainty and risks for its development.

Water consumption

The tourism industry consumes a large amount of water - moreover, in terms of one person, these figures are greater in travels than in a country of permanent residence. Thus, according to UN Environment, in Europe an average of 300 liters of fresh water per day is consumed per tourist, and in expensive hotels up to 880 liters [1]. For comparison: the average per capita water consumption for each European is estimated at around 250 liters per day. Water in tourism is used both directly for drinking and hygiene, as well as for landscaping, in the hotel industry, catering facilities, laundries, swimming pools, SPAs, health centers, etc.

Waste and waste water

According to UN Environment estimates, every international tourist in Europe in the mid-2000 generated at least 1 kg of solid waste per day, and in the US - up to 2 kg. Globally, 35 million tons of solid waste is generated annually from domestic and international tourism in the world [1].

Tourism can also directly affect water quality, for example, by discharging untreated sewage. This often happens in developing countries, but it also happens in relatively rich developed countries. For example, according to the WWF, in the mid-2000 wastewater discharges from hotels directly into the sea have been a common practice in the Mediterranean region, and only 30% of these have been cleaned before. Besides that, 80% of urban sewage discharged into the Mediterranean Sea is untreated [4].

Loss of biodiversity

There are many examples where large-scale tourism has a negative impact on biodiversity, including coral reefs, coastal wetlands, forests, arid and semi-arid mountain ecosystems.

Coral ecosystems have been severely affected by the use of corals for building materials for hotels; fish populations are reduced due to over-fishing for feeding tourists; habitats of many species are disturbed due to improper placement of tourist build-

ings, parking lots, golf courses. Flora and fauna also suffer from the creation of beaches.

The preservation of biological diversity is recognized by the world community as the most important task on which the survival and development of mankind depends. In addition to the destruction of the global and local natural environment, problems in this area narrow the possibilities for the development of the local economy and generate conflicts with the local population. At the same time, the situation in biodiversity largely depends on how tourism develops, especially in developing countries. In this regard, a lot of work should be done in the world on the integration of sustainable development principles in the tourism planning process. For example, UNWTO and the Convention on Biological Diversity (CBD) have developed the CBD Guidelines on Biodiversity and Tourism Development [5].

Cultural heritage

Tourist interest in unique cultures can lead to negative consequences and serious destruction of local communities. The number of negative examples of deterioration of the situation in unique places is growing due to the large number of visitors, the commercialization of traditions and the threat to the cultural survival of communities due to unplanned and uncontrolled tourism. Tourist destinations are often created by outsiders in areas that indigenous or traditional communities consider their own and where the development of tourism would be, from their point of view, undesirable. This creates conflict situations that make cooperation and obtaining mutual benefits very difficult. Recently, awareness of the problem of the impact of tourism on cultural heritage from government, international and non-governmental organizations, as well as the tourism industry, has begun to grow.

Opportunities in the context of a green economy

There is an urgent need not only to respond to the challenges described above and reduce the negative effects of tourism, but also to maximize the potential of green tourism for the sustainable development of mankind, which is undoubtedly very great.

Tourism can contribute to economic growth

In the mid-2000 the tourism industry accounted for 5% of global GDP and provided about 8% of total employment [1]. This industry ranked fourth in world exports (after the fuel, chemical and automotive industries). Tourism has been growing steadily over the past 60 years, and the last 20 years - an average of 4% per year. And in the developing world, tourism is developing more rapidly than in developed countries. The tourism industry is expanding at a rapid pace in countries with economies in transition: it has grown by more than 60% since 2000. It is predicted that these trends will continue in the future. The development of tourism provides an incentive for the development of other sectors of the economy (agriculture, food and processing industries, transport and infrastructure, construction, services, etc.).

Changing consumption patterns

Studies show that the choice of tourists is increasingly influenced by environmental considerations - more and more people take into account the health of the environment when planning trips and prefer to stay in an environmentally friendly hotel. Such consumer preferences give additional impetus to initiatives to introduce green tourism.

Poverty reduction, social and local development

The ability of tourism to create jobs, stimulate economic growth, accumulate foreign exchange, improve infrastructure, and promote environmental protection makes this industry an attractive tool for alleviating poverty and accelerating local development. As an example, Cape Verde: the country managed to move from the category of low human development African country to medium human development country with the most effective management systems thanks to tourism, which has become a key driver of development. A similar experience has developed in Rwanda, Kenya, Jamaica. Therefore, the development of tourism can make an important contribution to the implementation of the Sustainable Development Goals.

With proper management, the development of tourism will benefit not only the country as a whole, but also individual regions and local communities.

The tourism planning process needs to take into account employment opportunities and decent working conditions for the local population, as well as such important factors for local communities as infrastructure improvement, access to water supply, sanitation, health care, and education. The development of tourism provides women, youth and disadvantaged groups with disabilities a significant opportunity to become producers of tourism services.

Creation of conditions for greening of tourism

The impact of tourism on sustainable development is not unambiguous: this sector can have both positive and negative effects depending on how it is planned, developed and managed.

To stimulate the greening of tourism, a set of favorable conditions is necessary, among which are:

Private Sector Orientation

Tourism is a heterogeneous industry, thousands of different companies work in various areas of the tourism industry - mass tourism, ecotourism, adventure, rural tourism, cruise, recreational, etc. The main market share is occupied by accommodation companies, catering, tour operators, transport and advertising companies. Most of the enterprises in the industry are small and medium-sized businesses: for example, small hotels make up an average of 80% of all hotels in the world, while in Europe this figure reaches 90%. Greening of tourism is impossible without the support of various types of companies, taking into account their size, scope and specificity.

Development of dialogue with representatives of the tourism sector

Associations of companies operating in the tourism sector play an important role in the greening of tourism, therefore their participation in the development and implementation of a new sustainable development policy is extremely important. More and more travel companies are introducing the concept of corporate social responsibility. Tourist associations play an important role in the formation of SMEs in the green economy. International development institutions can play a special role in this area - for example, they can support projects in the field of efficient use of resources (reducing water consumption, non-renewable energy sources, reducing CO2 emissions and waste, preserving biodiversity), and promote the use of internationally recognized sustainable tourism standards.

Management, planning and development of tourist destinations

When planning tourist destinations, the environmental component is often not sufficiently taken into account, while this is a key point for greening tourism. Studies show that many decision makers experience the lack of knowledge and experience to implement the principles of sustainable development of tourism in practice. Capacity building and institutional strengthening in this area are needed to fully take into account the interrelationship of economic, environmental and social factors.

Development of strategies for the development of sustainable tourism based on advanced approaches and experience in this field is required, with the support of the high political leadership of the country, region or individual locality, with clear mechanisms and implementation indicators, under participation of various ministries and agencies, tourism business, non-governmental organizations, local authorities and the general public.

Fiscal policy and economic instruments

Greening of tourism will require the use of advanced instruments of government regulation, such as fiscal policy, public investment and pricing for various public goods.

Government investments should be focused on encouraging the transition to green tourism, supporting initiatives for both environmental protection and value creation. Market trends and competitive advantages should be mutually reinforced, and policies in various fields should be coordinated with each other.

Market failures (external factors) should be consistently eliminated, avoiding the creation of additional distortions through government intervention. Social policies should include compensation and benefits for workers, access to improved opportunities, development of human resources, human resources, and integration of the value chain.

Investing in green tourism

It is necessary to stimulate investment in the tourism sector, which, along with economic efficiency, would contribute to solving environmental and social problems,

especially in developing countries. Of particular importance is the mobilization of local investment.

Conclusion

Since tourism is playing an important role in economy, a green tourism is a considerable component of the transition to a green economy. Thus, all types of tourism should become green and sustainable, namely:

1. make optimal use of environmental resources, which are a key element for the development of tourism, support key environmental processes and promote the conservation of natural resources and biodiversity;
2. respect the sociocultural identification of local communities, help preserve their cultural heritage and traditional values;
3. to ensure sustainable long-term economic activities that provide socioeconomic equitable benefits for all parties involved, including tourist satisfaction, stable employment and income-generating opportunities, and social services to host communities.

The existing challenges for the development of green tourism, opportunities in the context of a green economy, as well as the creation of conditions for greening of tourism definitely should be taken into consideration.

In general, developing green tourism requires the informed participation of all relevant stakeholders, as well as strong political leadership to ensure wide public participation in the decision-making process and consensus building.

References

1. ЮНЕП (2011). Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности - обобщающий доклад для представителей властных структур. [Electronic resource]: Retrieved from http://old.ecocongress.info/5_congr/docs/doklad.pdf
2. International Centre for Trade and Sustainable Development (2011). ЮНЕП: «Зеленая экономика» принесет больше преимуществ, чем традиционная экономическая система. [Electronic resource]: Retrieved from <https://www.ictsd.org/bridges-news/%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8B/news/%D1%8E%D0%BD%D0%B5%D0%BF-%C2%AB%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0C2%BB-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B5%D1%82-%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5->

[%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2-%D1%87%D0%B5%D0%BC-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D1%8F](#)

3. United Nations Environment Programme and World Tourism Organization (2012). Tourism in the Green Economy – Background Report, UNWTO, Madrid. [Electronic resource]: Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284414529>
4. World Wide Fund For Nature (WWF, 2019). Over 80% of marine pollution comes from land-based activities. [Electronic resource]: Retrieved from http://wwf.panda.org/our_work/oceans/problems/pollution/
5. CBD Guidelines on Biodiversity and Tourism Development. [Electronic resource]: Retrieved from <https://www.cbd.int/tourism/guidelines.shtml>

ბაშირ ჰაჯიევი

*ეკონომიკის ინსტიტუტის დოქტორანტი,
აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
ბაქო (აზერბაიჯანი)*

„მწვანე“ ტურიზმი, როგორც „მწვანე“ ეკონომიკაზე გადასვლის მნიშვნელოვანი კომპონენტი რეზიუმე

სტატიაში განხილულია „მწვანე“ ტურიზმი, როგორც „მწვანე“ ეკონომიკაზე გადასვლის მნიშვნელოვანი კომპონენტი. ამ ტრანზიციის თავისებურებების გაანალიზებით, ავტორი განიხილავს არსებულ გამოწვევებს „მწვანე“ ტურიზმის განვითარებისათვის, „მწვანე“ ეკონომიკის კონტექსტში შესაძლებლობების, აგრეთვე ტურიზმის გამწვანების პირობების შესაქმნელად.

მას შემდეგ, რაც ტურიზმი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ეკონომიკაში, „მწვანე“ ტურიზმი მწვანე კომპონენტზე გადასვლის მნიშვნელოვანი კომპონენტია. ამრიგად, ტურიზმის ყველა სახეობა უნდა გახდეს მწვანე და მდგრადი, კერძოდ: 1. ოპტიმალურად გამოიყენოს გარემოსდაცვითი რესურსები, რომლებიც ტურიზმის განვითარების მნიშვნელოვანი ელემენტია, ხელი შეუწყოს საკვანძო ეკოლოგიურ პროცესებს და ხელი შეუწყოს ბუნებრივი რესურსების და ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებას; 2. პატივისცემს ადგილობრივი თემების სოციოკულტურულ იდენტიფიკაციას, დაეხმარონ მათი კულტურული მემკვიდრეობისა და ტრადიციული ფასეულობე-

ბის შენარჩუნებაში; 3. უზრუნველყოს მდგრადი გრძელვადიანი ეკონომიკური საქმიანობა, რომელიც უზრუნველყოფს სოციალურ-ეკონომიკურ თანაბარ სარგებელს ყველა მონაწილე მხარისათვის, მათ შორის ტურისტთა კმაყოფილების, სტაბილური დასაქმების და შემოსავლის გამომუშავების შესაძლებლობებისა და მასპინძელი თემებისთვის სოციალური მომსახურების უზრუნველსაყოფად. მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული „მწვანე“ ტურიზმის განვითარების არსებული გამოწვევები, მწვანე ეკონომიკის კონტექსტში არსებული შესაძლებლობები და ტურიზმის გამწვანებისთვის პირობების შექმნა. ზოგადად, „მწვანე“ ტურიზმის განვითარება მოითხოვს ყველა შესაბამისი დაინტერესებული მხარის ინფორმირებულ მონაწილეობას, ისევე როგორც ძლიერ პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას, უზრუნველყოს საზოგადოების ფართო მონაწილეობა გადაწყვეტილების მიღების პროცესში და კონსენსუსის მიღებაში.

ხათუნა თაბაგარი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დოქტორანტი

**კავკასიის ეკონომიკური მნიშვნელობა უახლოეს მომავალში
(ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მახალითხე)**

რეზიუმე: მოცემული ნაშრომის მიზანია განსაზღვროს ნახშირწყალბადებთან დაკავშირებული ეკონომიკური, ენერგო- და პოლიტიკური საკითხები და, აქედან გამომდინარე, კავკასიის რეგიონის მნიშვნელობა უახლოეს მომავალში.

კავკასიის რეგიონი მუდმივად მნიშვნელოვან ადგილს წარმოადგენდა ეკონომიკური, ენერგეტიკული და პოლიტიკური თვალსაზრისით. მისი როლი კიდევ უფრო მეტად გაიზარდა მას შემდეგ, რაც ამ რეგიონში მდებარე ქვეყნებში, განსაკუთრებით საქართველოს ტერიტორიის გავლით, დაიწყო აზერბაიჯანული ნახშირწყალბადების მიწოდება ევროპისათვის, რასაც მხარს უჭერენ ევროპული ქვეყნები, თურქეთი, აშშ და სხვ. რადგან ევროპა რუსულ ენერგორესურსებზე დამოკიდებული, ის ცდილობს ნახშირწყალბადების საიმპორტო ქვეყნების დივერსიფიცირებას, აქვე თუ გავითვალისწინებთ, რომ მოთხოვნა ნავთობსა და გაზზე მინიმუმ 2040 წლამდე კიდევ უფრო გაიზრდება და აზერბაიჯანულ ნედლეულს “შეეშველება” ირანული ირანის ენერგორესურსები, მაშინ საქართველო და, ზოგადად, კავკასია, მნიშვნელობას მინიმუმ ამ ვადამდე შეინარჩუნებს.

საკვანძო სიტყვები: ენერგორესურსები, სატრანზიტო ტერიტორია, კავკასიის რეგიონი, ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მარაგები.

შესავალი

ისტორიულად დადასტურებული ფაქტია, რომ კავკასიის მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში არ იცვლებოდა, არამედ პირიქით: მასზე ბატონობას, გავლენის მოხდენას ან მოკავშირეობას ცდილობდა და ცდილობდნენ რუსეთი, თურქეთი, აშშ, ევროკავშირი და სხვა ქვეყნები სხვადასხვა მიზეზებითა და მიზნებით (Brzezinski, Z., 2016, 47,88,125,128,136,140,150,203) (Tvalchrelidze, A. & Kervalishvili, P. 2015, 90).

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ კავკასიისა და კასპიის ზღვის რეგიონები ეკონომიკური, ენერგეტიკული და პოლიტიკური მოტივით მსოფლიოს ყურადღების ქვეშ მოექცნენ: კავკასია – თავისი მდებარეობიდან გამომდინარე, ხოლო კასპიის ზღვის რეგიონი კი –

ნახშირწყალბადებით მდიდარი მარაგების გამო (Kakachia, K., K., 2011, 15). ნახშირწყალბადების სიმდიდრით გამოირჩევა ყაზახეთი, უზბეკეთი, თურქმენეთი და აზერბაიჯანი (BP 2018) (იხ. ცხრ.: 1). რადგან ამ პერიოდში რუსეთში და, ზოგადად, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში, მძვინვარებდა ეკონომიკური კრიზისი (Tvalchrelidze, A. & Kervalishvili, P. 2015, 90).

ცხრილი 1: რუსეთის, ყაზახეთის, აზერბაიჯანის, თურქმენეთისა და უზბეკეთის ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მარაგები და მათი %-ული წილი მსოფლიო ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მარაგებში 2017 წელს (BP 2018)

ქვეყანა	ნავთობის მარაგები, მლრდ ტონა	ნავთობის მსოფლიო მარაგების % წილი	გაზის მარაგები, ტრლნ მმ ³	გაზის მსოფლიო მარაგების % წილი
რუსეთი	14.49	6.3	35	18.1
ყაზახეთი	4.09	1.8	1.1	0.6
აზერბაიჯანი	0.95	0.4	1.3	0.7
თურქმენეთი	0.08	0.03	19.5	10.1
უზბეკეთი	0.08	0.03	1.2	0.6

ამ მიზეზის გამო კასპიის ზღვას სპარსეთის ყურესაც უწოდებენ; სწორედ ამიტომ რუსეთი ცდილობს ამ ქვეყნებზე გავლენის შენარჩუნებას: ნავთობის მილსადენებით რუსეთს უკავშირდებიან ჩამოთვლილი რეგიონებიდან ყაზახეთი და აზერბაიჯანი (ნოვოროსიისკის პორტი, თუმცა, ამჟამად, ნავთობი არ მიეწოდება რუსეთს), რაც შეეხება ბუნებრივ აირის მიწოდებას, ამას უზრუნველყოფენ უზბეკეთი, თურქმენეთი და, ასევე, ყაზახეთი ისევ რუსეთის მიმართულებით (Kubicek, P., 2013, 172). რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს ქვეყნები რუსეთზე დამოკიდებული არიან: ისინი ევროპას რუსეთის გვერდის ავლით ვერ მიაწვდიან ნავთობსა და გაზს.

კავკასიაში ინფრასტრუქტურა კარგად არის განვითარებული, მათ შორის იგულისხმება ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მილსადენთა სისტემა (იხ. ცხრ.: 2).

**ცხრილი 2: მილსადენთა სისტემა ადგილმდებარეობის მიხედვით
(Tvalchrelidze, A. & Kervalishvili, P. 2019, 29)**

ქვეყანა	მილსადენის სიგრძე			
	ნავთობი	გაზი	კონდენსატი	სულ
სომხეთი	0	2.233	0	2.233
აზერბაიჯანი	1.424	3.361	1	4.786
საქართველო	1.258	1.596	0	2.854
სულ	2.682	7.190	1	9.873

ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებს შორის, უკრაინისა და მოლდოვის შემდეგ, კავკასიაში, ასევე კარგად არის განვითარებული გზებისა და რკინიგზის სისტემა, უნდა აღინიშნოს, რომ 2020 წლისთვის დასრულებული ახალი გზის მშენებლობა სახელწოდებით “ბაქო-გაზახი-თბილისი-სამტრედია-ბათუმი-სარფი” (თურქეთის საზღვარი), პირველი სამგზავრო მატარებელი უკვე “ბაქო-თბილისი-ყარსის” რკინიგზაზე მოძრაობს, ეს მოვლენა კი ხელს უწყობს დიდი რაოდენობის ტვირთის, მათ შორის, ნახშირწყალბადებისა და მგზავრთა ნაკადის დროულ გადაყვანას (Mehdiyev, M., 2019).

კავკასიის რეგიონზე გადის რამდენიმე საერთაშორისო მილსადენი. ნავთობსადენები:

- ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი (Baku-Tbilisi-Ceyhan – BTC);
- დასავლეთ მარშრუტის საექსპორტო მილსადენი (West Root Export Pipeline – WREP);

ხოლო გაზსადენები:

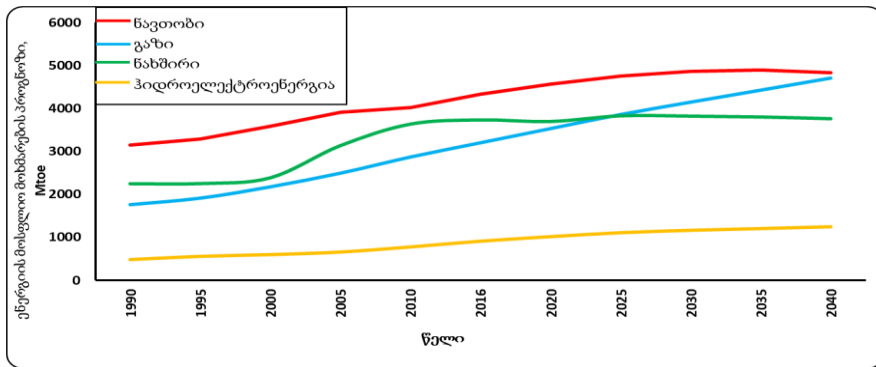
- სამხრეთ-კავკასიური (South Caucasus Pipeline – SCP);
- ჩრდილოეთ-სამხრეთის მაგისტრალური გაზსადენი (North-South Gas Pipeline – NSGP);

აღნიშნული მილსადენების საშუალებით აზერბაიჯანული და რუსული ნახშირწყალბადებით მარაგდებიან სომხეთი, საქართველო, თურქეთი და ევროპის ქვეყნები. ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის საშუალებით, ასევე, მცირე მოცულობით გადაიზიდება ყაზახური ნავთობი. აზერბაიჯანული ნედლეულის მიწოდებას მხარს უჭერს ევროკავშირი და აშშ. მაგალითად, ევროკავშირი ცდილობს მეტ-ნაკლებად რბილი პოლიტიკა გაატაროს კავკასიაში, რათა ენერგორესურსები მას სტაბილურად და უსაფრთხოდ მიეწოდოს (Nuriyev., E., 2007, 2), ამასთან, ამ რეგიონში მდებარე ქვეყნებისთვის საშინაო და საგარეო უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად შეიქმნა ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა (European Neighbourhood Policy – ENP) (Nuriyev., E., 2007, 1) (the European External

Action Service (EEAS) 2016). რეგიონის უსაფრთხოებისთვის მნიშვნელოვანია რამდენად კარგი ურთერთობა აქვთ ქვეყნებს ერთმანეთთან, ამ თვალსაზრისით, საქართველოს გააჩნია ეკონომიკური და დიპლომატიური ურთიერთობა თურქეთთან, სომხეთთან და აზერბაიჯანთან, მაგრამ სომხეთს არავითარი კავშირი აქვს თურქეთთან და აზერბაიჯანთან, ხოლო რაც შეეხება ამ ორ უკანასკნელ ქვეყანას, მათ შორის ურთიერთობები არსებობს (Tvalchrelidze, A. & Kervalishvili, P. 2015, 89). საქართველო არის ერთადერთი ქვეყანა, რომელსაც ოფშორულ ზონასთან აქვს კავშირი საზღვაო პორტების საშუალებით, რაც კიდევ უფრო მეტად მნიშვნელოვანს ხდის კავკასიას და, განსაკუთრებით, საქართველოს (Tvalchrelidze, A. & Kervalishvili, P. 2019, 34).

2008 წლის რუსეთ-საქართველოს 8 აგვისტოს ომის დროს რუსეთის მიზანი იყო საქართველოს გავლით ევროპის მიმართულებით აზერბაიჯანული ნავთობისა და გაზის მიწოდებისთვის ხელის შეშლა და იმის ჩვენება, რომ კავკასიის, ამ შემთხვევაში, საქართველოს სატრანზიტო ტერიტორიაზე გავლენის მომხდენი რუსეთია; შედეგად ევროპა უფრო მეტად გახდებოდა დამოკიდებული რუსულ ენერგორესურსზე და მას ნაკლებად ექნებოდა ნახშირწყალბადების საიმპორტო წყაროების დივერსიფიცირების შესაძლებლობა (Kakachia, K., K., 2011, 16-17). ამასთან, რუსეთი ევროპას აწვდის ბუნებრივ აირზე ევროპული ქვეყნების გაზზე მოთხოვნის 40%-მდე (BP 2018). ევროპას კი სურს, რომ 2006 და 2009 წლების ცივი ზამთრების ისტორიების გამეორება თავიდან აირიდოს (Stern, J., 2006, 2) (Kovacevic, A., 2009, 2). ამიტომ ევროპა ცდილობს გაზის საიმპორტო წყაროების დივერსიფიცირებასაც.

აქვე უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ენერჯის მსოფლიო მოხმარების სტატისტიკის მიხედვით (იხ. ნახ.: 1), ნავთობის სტაბილურად ზრდადი ტენდენცია შენარჩუნებული იქნება და ბუნებრივი აირის მოხმარების მკვეთრი მომატებაა მოსალოდნელი 2040 წლისთვის წლებში, ნახშირზე მოთხოვნა თავდაპირველად უცვლელი იქნება, თუმცა სამომავლოდ შემცირებას დაიწყებს დაახლოებით 2035 წლიდან, ხოლო ჰიდროელექტროენერჯის მოხმარება სტაბილურად მცირე მოცულობით იქნება ზრდადი.

ნახაზი 1: ნავთობის, გაზის, ნახშირისა და ჰიდროელექტროენერჯის მოხმარების დინამიკა და პროგნოზი 1990-2040 წლებში (BP 2018)

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ევროპაში ნავთობსა და გაზზე მოთხოვნა, ალტერნატიული ენერჯის წყაროები ვერ ანაცვლებენ ნახშირწყალბადებს, ახერბაიჯანული ბუნებრივი აირის მარაგები არ არის საკმარისი, რომ გახდეს რუსული გაზის კონკურენტი, ამიტომ ირანიდან შეიძლება შემოტანილ იქნას დამატებითი ნედლეული ევროპული ქვეყნებისთვის მისაწოდებლად; ცხადი ხდება, რომ კავკასიის რეგიონი, განსაკუთრებით საქართველოს, როგორც ენერგორესურსების გამტარი ქვეყნის, მნიშვნელობა არაფერია შენარჩუნებული იქნება, არამედ გაიზრდება მინიმუმ 2040 წლამდე. მით უმეტეს, რომ ამ თანამშრომლობას მხარს უჭერს ევროკავშირი.

დასკვნა

ირანი-კავკასია საქართველო)-ევროკავშირის ენერგოსექტორში თანამშრომლობა ხელს შეუწყობს ქვეყნის ენერგო და ეკონომიკურ ჰაზად გადაქცევასა და პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნებაში, რომელიც განპირობებული იქნება მსოფლიო, მათ შორის ევროკავშირის, ნავთობსა და გაზზე მზარდი და სტაბილური მოთხოვნით, ნავთობისა და გაზის ჩამნაცვლებლის არარსებობითა და კავკასიის რეგიონთან მდებარე ნახშირწყალბადებით მდიდარი ქვეყნის (ირანი) სიახლოვით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. BP. 2018. „BP Statistical review of world energy 2018 June.“ London.
2. Brzezinski, Z., 2016. *THE GRAND CHESSBOARD - American Primacy and Its - Geostrategic Imperativs*. Basic Books.

3. Kakachia, K., K., 2011. „Challenges to the South Caucasus regional security aftermath of Russian–Georgian conflict: Hegemonic stability or new partnership?“ *Journal of Eurasian Studies*, January: 15-20.
4. Kovacevic, A., 2009. „The Impact of the Russia–Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe.“ March. *წვედომილი 2019 წლის 3 February*.
<https://www.oxfordenergy.org/publications/the-impact-of-the-russia-ukraine-gas-crisis-in-south-eastern-europe-2/>.
5. Kubicek, P., 2013. „Energy politics and geopolitical competition in the Caspian Basin .“ *Journal of Eurasian Studies* 171-180.
6. Mehdiyev, M., 2019. *Caspian News*. 30 March. *წვედომილი 2019 წლის 5 September*. <https://caspiannews.com/news-detail/1st-passenger-coach-rolls-on-baku-tbilisi-kars-railway-2019-3-29-1/>.
7. Nuriyev., E., 2007. „EU policy in the South Caucasus A view from Azerbaijan.“ *CEPS thinking ahead for Europe*. July. *წვედომილი 2019 წლის 7 July*. <http://aei.pitt.edu/7544/1/272.pdf>.
8. Stern, J., . 2006. *The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studie.
9. the European External Action Service (EEAS). 2016. *European Neighbourhood Policy (ENP)*. 12 December. *წვედომილი 2019 წლის 7 July*.
https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en.
10. Tvalchrelidze, A. & Kervalishvili, P. 2015. „Energy security of the Southern Caucasus: opportunities and challenges.“ *Nanotechnology Perceptions* 88-105.
11. —. 2019. „Economic security of the southern Caucasus: opportunities and challenges.“ *Nanotechnology Perceptions*, April: 21-47.
12. ნავთობისა და გაზის სავაჭრო კორპორაცია. 2019. *ბუნებრივი გაზი*. *წვედომილი 2019 წლის 14 June*.
<https://www.gogc.ge/ka/page/activities-fields/bunibrivi-gazi/6>.
13. —. 2019. *ნავთობი*. *წვედომილი 2019 წლის 14 June*.
<https://www.gogc.ge/ka/page/activities-fields/oil/7/>.

Khatuna Tabagari

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Phd Student of Faculty of Economics and Business*

ECONOMIC AND ENERGY IMPORTANCE OF CAUCASUS IN NEAR FUTURE

Expanded Summary

It's a historical fact that the importance of Caucasus has not been changed for a long time but visa versa: Russia, Turkey, USA, EU and other countries tried and are still trying to dominate, impact or ally with Caucasus region with different reasons and goals.

After destroying the Soviet Union the world payed attention to the Caucasus and Caspian Sea regions because of the location of Caucasus and the richness of hydrocarbon reserves of Caspian Sea region. Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Azerbaijan are riches with the mentioned commodities. That is why Russia tries to keep control over these countries: oil pipelines connect Kazakhstan and Azerbaijan to Russia and as for natural gas pipelines, they connect Uzbekistan, Turkmenistan and, also, Kazakhstan to it. This fact means that the abovementioned countries will be dependent to Russia: they will not be able to supply oil or natural gas to European countries without Russian permission.

In Caucasus there is well-developed system of the roads and railways after Ukraine and Moldova in Postcommunist Countries. There also must be mentioned there will be soon finished a new road of Baku-Gazakh-Tbilisi-Samtredia-Batumi-Sarpi and 1st Passenger Coach already Rolls On Baku-Tbilisi-Kars Railway, these facts will develop and help region to increase the number of passengers and cargoes turnover by 2020.

Nowadays, in this Caucasus region there are bypassed several international oil and natural gas pipelines by which Azerbaijanian commodities are distributed towards Georgia, Turkey and Europe. These oil pipelines are: Baku-Tbilisi-Ceyhan – BTC and West Root Export Pipeline – WREP, as for natural gas pipelines, they are South Caucasus Pipeline – SCP and North-South Gas Pipeline – NSGP. Armenia, Georgia, Turkey and European countries deliver Azerbaijanian and Russian hydrocarbon by the very pipelines. There is also supplied oil from Kazakhstan via Baku-Tbilisi-Ceyhan. EU and USA support supplying of Azerbaijanian commodities to European countries, for instance, EU more or less tries to implement soft policy in Caucasus to provide stable and safe supply of oil and natural gas. The main idea of establishing of European Neighbourhood Policy – ENP is to provide security of the Caucasian countries domestic and foreign policy. It is significant for the states of this region to have positive relationship to each other for ensuring the energy security. From the point of this view

Georgia has excellent relationship with Turkey, Armenia and Azerbaijan. It has possibility to have access to offshore zones via sea ports of the Black Sea. But there must be taken into account that Armenia has negative relations with Azerbaijan and Turkey because of some reasons. Georgia is the right way to be supplied transitional energy resources in future.

In 2008 there was Russia-Georgia War. Where the main aim of Russia was to interrupt Azerbaijanian oil supply to European countries through Georgia and demonstrate its energy, economic and political influence to the world: Europe would be made to be dependent on Russian energy resources. Contemporary, Russia is a main supplier of natural gas to European countries. Europe tries to get rid of 2006 and 2009 cold winters history and diversify natural gas importer countries. Azerbaijan does not have enough reserves of gas to be a complete competitor of Russia, there is also discussed as an alternative source of hydrocarbon – this is Iran, it will supply gas or even oil through Caucasus regions, namely Georgia. If we take into account statistical calculation of future oil and natural gas consumption, these data will be increased minimum till 2040. There it will be clear that the importance of Caucasus (Georgia) will be kept minimum till the same time. Caucasus will become energy and economic hub in the region.

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტში” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ
ვებგვერდზე: ekonomisti.tsu.ge

Journal “**Ekonomisti**”

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

რედაქტორი **ნატო აბესაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Nato Abesadze**